

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- คันธสารากวีวงศ์, พระ. ๒๕๔๔. วุฒโตหทัยมัญชรี. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- ธรรมปิฎก, พระ (ป.อ.ปยุตฺโต). ๒๕๔๖. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย.
- นาคิตะ, พระ. ๒๕๕๑. พระนักศึกษบาลีใหญ่สำนักวัดมหาธาตุ. สัมภาษณ์, ๒ มีนาคม ๒๕๕๑
- ประพจน์ อัครวิรุฬหการ. ๒๕๒๓. การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์มหายาน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. คณะอักษรศาสตร์ ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประพจน์ อัครวิรุฬหการ. ๒๕๓๖. มลทินปัญหาฉบับภาษาบาลีกับฉบับภาษาจีน. ใน ปฐมพงษ์ โพธิ์ประสิทธิ์อินทร์ (บรรณาธิการ), บาลีสันสกฤตวิชาการ, หน้า ๙๐-๑๑๒. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ประพจน์ อัครวิรุฬหการ. ๒๕๔๖. โพธิสัตว์จรया: มรรคาเพื่อมหาชน. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ภรตมุนี. ๒๕๕๑. นาฏยศาสตร์. แปลโดย ร.ต.ท.แสง มณวิฑูร. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ๒๕๑๗. พระนลคำหลวง กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.
- มานพ เจือจันทร์, พระ. ๒๕๔๐. การบูชาชัยในพระไตรปิฎก. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. คณะอักษรศาสตร์ ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. ๒๕๔๒. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพฯ: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. ๒๕๔๕. พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม อังกฤษ-ไทย. กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.
- วันทะ โอสระ, พระ. ๒๕๕๑. พระนิสิตกัมพูชา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. สัมภาษณ์, ๒ มีนาคม ๒๕๕๑.
- วิสุทธ์ บุชยกุล. ๒๕๒๐. วิสุทธ์นิพนธ์. กรุงเทพฯ: ธเนศวรการพิมพ์.
- วิสุทธ์ บุชยกุล. ๒๕๓๓. แบบเรียนภาษาสันสกฤต. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิสุทธ์ บุชยกุล. ๒๕๔๒. อักษรวิสุทธ์. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.
- ศักดิ์ศรี แยมันดดา. ๒๕๓๘. วรรณวิทยา. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สมมตอมรพันธุ์, กรมพระ, ผู้รวบรวม. ๒๔๕๖. พุทธโฆสนิทาน. พระนคร: หอพระสมุดวชิรญาณ.
- สังฆรักขิต, พระ. ๒๕๐๔. สุโพธาลังการ. แปลโดย น.อ. แยม ประพัฒน์ทอง. ธนบุรี: ประยูรวงศ์.

สังฆรักขิต, พระ. ๒๕๔๖. สุโพธาลังการ. แปลและอธิบายโดยพระคันธสาราภิวงศ์. กรุงเทพฯ: ไทย
รายวันการพิมพ์.

สังฆราช, สมเด็จพระ. ๒๕๓๘. สวดมนต์ฉบับหลวง. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สุนทร ฌ รัชชี. ๒๕๓๐. ปรัชญาอินเดีย: ประวัติและลัทธิ. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุภาพรณ ฌ บางช้าง. ๒๕๒๖. ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา. กรุงเทพฯ: จุฬาลง
กรณ์มหาวิทยาลัย.

เสฐียรโกเศศ. ๒๕๐๗. การศึกษาวรรณคดีแห่งวรรณศิลป์. พระนคร: รุ่งเรืองธรรม.

เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป. ๒๕๑๔. นิยายเบงกาลี. พระนคร: คลังวิทยา.

เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป. ๒๕๔๐. ลัทธิของเพื่อน. กรุงเทพฯ: ยูโรปา เพรส.

เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป. ๒๕๑๖. ลัทธิ-ศาสนา. กรุงเทพฯ: บรรณาการ.

เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป. ๒๕๔๖. เรื่องพระโพธิสัตว์. กรุงเทพฯ: ส่องสยาม.

เสฐียร พันธรัชชี. ๒๕๓๓. มหายาน. สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน

๒๑: ๑๔๓๗๔-๘๕.

เสาวณิต วิวอน. ๒๕๓๐. การวิเคราะห์วรรณกรรมของพระเกียรติ. วิทยานิพนธ์ปริญญาตรี
บัณฑิต. ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อนงค์ นาคสวัสดิ์. ๒๕๒๒. นานทีในบทละครสั้นสกฤต. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต. คณะ
อักษรศาสตร์ ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อนูมานราชธน, พระยา. ๒๕๙๙. นิรุกติศาสตร์. พระนคร: รุ่งเรืองธรรม.

อุดมญาณโมลี, พระ. ๒๕๓๘. คู่มือฝึกหัดแต่งไทยเป็นมคธ. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

อุเทน ปัญญาปริทัศน์, พระ. ๒๕๔๒. ฉันทปารมภ์. กรุงเทพฯ: เลียงเชียง.

อุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนาชีวะ), พระยา. ๒๕๑๖. ชุมนุมนิพนธ์ อ.น.ก. กรุงเทพฯ: สำนัก
พิมพ์บรรณาการ.

เอ็ม. หิริยันนะ. ๒๕๒๐. ปรัชญาอินเดียสังเขป. แปลโดย วิจิตร เกิดวิศิษฐ์. กรุงเทพฯ:
ไทยวัฒนาพานิช.

ภาษาบาลี

กรมหลวงชินวราลีวัฒน์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ, สมเด็จพระสังฆราชเจ้า. ๒๕๔๑. พระคัมภีร์อภิธานัปที
ปกา. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

กัจจายนะ, พระ. ๒๕๔๐. กัจจายนพุยากรณ์. กรุงเทพฯ: วิริยะพัฒนา.

คนธสารภิกขุ. ๒๕๒๗. คัมภีร์วุตโตทัยปกรณ์. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เทพดรุณานุศิษฐ์, หลวง. ๒๕๔๐. ธาตุบุปทีปกา. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ธรรมกิตติ, พระ. ๒๕๔๑. พาลาวตาโร. ลำปาง: จิตวัฒนาการพิมพ์.

- นิยม อุตตโม, พระมหา. ๒๕๒๓. หลักสูตรย่อบาลีไวยากรณ์. กรุงเทพฯ: เสี่ยงเชียง.
 ป.หลงสมบุญ. (ม.ป.ป.). พจนานุกรมกิริยาอาชยาต. กรุงเทพฯ: ธรรมสาร.
 ป.หลงสมบุญ. ๒๕๔๐. พจนานุกรมมคธ-ไทย. กรุงเทพฯ: อาหารการพิมพ์.
 พุทธนาคะ, พระ. ๒๕๒๕. กังขาวิตรณปุราณฎีกา. กรุงเทพฯ: ภูมิพลโลกิขุ.
 ภูมิพลโลกิขุ, มูลนิธิ. ๒๕๓๕. พจนานุกรมบาลี-ไทย. กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ.
 มหาจุฬาลงกรณสรุส วินยฎีกา. ๒๕๓๘. ไทย-รฎุเจ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเอน ปกาลิตา.
 มหาจุฬาลงกรณสรุส สุตตุนตฎีกา. ๒๕๓๘. ไทย-รฎุเจ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเอน ปกาลิตา.
 มหาจุฬาลงกรณสรุส อภิธมมฎีกา. ๒๕๓๘. ไทย-รฎุเจ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเอน ปกาลิตา.
 มหาโมคคัลลายนเถระ, พระ. และมหาเถรสุภุตติ, พระ. ๒๕๓๕. อภิธานปุพีตีปกาและอภิธานปุพีตีปกา
 สัจ. กรุงเทพฯ: มหามกุฎราชวิทยาลัย.
 วิสุทธาจารย์มหาเถระ, พระ. ๒๕๓๕. ธาตวัตถสังคหปาฐนิสสยะ. แปลโดยพระราชปริยัติโมลี (สม
 คัดดี) และคณะ. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเอน ปกาลิตา.
 สยามรฎุจสรุส เตปิฎกฏจกถา. ๒๕๓๕. : สยามรฎุจสรุส ราชธานีย มหามกุฎราชวิทยาลัยเอน
 ปกาลิตา.
 สยามรฎุจสรุส เตปิฎกั. ๒๕๓๘. สยามรฎุจสรุส ราชธานีย มหามกุฎราชวิทยาลัยเอน ปกาลิตา.
 สิริมังคลาจารย์, พระ. ๒๕๓๔. มงคลตถทีปนี. กรุงเทพฯ: มหามกุฎราชวิทยาลัย.
 อัศวรังสเถระ, พระ. ๒๕๕๖. สัททนีติธาตุมาลา. แปลโดย พระมหานิมิตร ธมมสาโร และคณะ
 กรุงเทพฯ: ไทยรายวันการพิมพ์.
 อัศวรังสเถระ, พระ. ๒๕๔๕. สัททนีติสุตตุมาลา. แปลโดย พระมหานิมิตร ธมมสาโร และคณะ
 กรุงเทพฯ: พิทักษ์อักษรการพิมพ์.

ภาษาอังกฤษ

- Amarasingh. 1989. *Kosha or Dictionary of The Sanskrit Language*. Delhi: Nag Publishers.
 Apte, Vaman Shivram. 1970. *Sanskrit English Dictionary*. New Delhi: Motilal Banarsidass.
 Assavavirulhakarn, Prapod. (Head of the Department of Eastern Language). 2006.
Imprecation and Blessing: an Interpretation of Epigraphical Data [Unpublished].
 Department of Eastern Language, Faculty of Arts, Chulalongkorn University.
 Bloomfield, M. 2000. Hymans of The Atharva-Veda. *Sacred Books of The East*. Vol.42:
 708.
 Bhattacharya, Biswanath. 1974. *Sanskrit Drama and Dramaturgy*. Vanarasi: Bharata
 Manisha.

- Buddhadatta Mahāthera, A.P. 2002. **Concise Pali-English Dictionary**. New Delhi: Motilal Banarsidass.
- Davids, T.W. Rhys and Stede Willaiam. 2001. **Pāli English Dictionary**. New Delhi: Munshiram Manoharlal.
- Devadhar, C.R., and N.G. Suru. 2002. **AbhijñānaŚākuntalam of Kālidāsa**. New Delhi: Motilal Banarsidass.
- Dhammasena Mahathera, 2003. **Triratanavandana**. Bangladesh: Renu and Print.
- Geiger, Wilhelm. 1978. **Pāli Literature and Language**. New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers.
- Gonda, J. 1963. **The Indian Mantra**. [Online]. Oriens (Producer). Brill(Distributor). Available from: <http://www.jstor.org/about/terms.html>. [2007, Aug 7]
- Gonda, J. 1989. **Prayer and Blessing Ancient Indian Ritual Terminology**. Leiden. Netherlands: E.J. Brill.
- Griffith, Ralph T.H. , 1973. **Hymns of the Ṛgveda**. New Delhi: Motilal Banarsidass.
- Griswold, H.D. 1999. **The Religion of the Rigveda**. New Delhi: Motilal Banarsidass.
- John Dowson. 2005. **A Classical Dictionary of Hindu Mythology and Religion Geography, History and Literature**. New Delhi: D.K. Printworld (P) Ltd.
- Kane, P.V. 2002. **History of Sanskrit poetics**. New Delhi: Motilal Banarsidass.
- Keith, A. Berriedale. 1924. **The Sanskrit Drama**. New York: Oxford.
- Keith, A. Berriedale. 1976. **The Religion and Philosophy of the Veda and Upanishads**. New Delhi: Motilal Banarsidass.
- Lanman, C.R. 2001. **A Sanskrit Reader: Text, Vocabulary and Notes**. New Delhi: Motilal Banarsidass.
- Macdonell, Arthur A. 1972. **A Vedic Reader for Students**. Madras: Diocesan.
- Macdonell, Arthur A. 1986. **A Vedic Grammar for Students**. New York: Oxford University.
- Macdonell, Arthur A. 2003. **A Sanskrit Grammar for Students**. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Macdonell, Arthur A. 2003. **A History of Sanskrit Literature**. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Majumdar, C.R. 2003. **Ancient India**. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Malalasekera, G.P. 1997. **Dictionary of Pāli Proper Names**. Oxford: Pali Text Society.
- Maurice, Winternitz. 1977. **A History of Indian Literature**. New Delhi: Motilal Banarsidass.

- Monier-Williams, Monier. 2003. **Sanskrit-English Dictionary**. New Delhi: Asian Education Services.
- Norman, K.R. 1983. **Pāli Literature**. Sigel, Germany: Otto Harrassowitz.
- Surendra Nath Shastri. 1961. **The Laws and Practice of Sanskrit Drama**. Vārāṇasi: Vidyā Vilās Press.
- Thomas, J. Edward. 1931. **The Life of Buddha as Legend and History**. London: Trubner.
- William Dwight, Whitney. 2003. **The Roots, Verb-Forms and Primary Derivatives of the Sanskrit Language**. New Delhi: Motilal Banarsidass.

ภาษาลาว

- คณะพุทธะประวัติชยาสุนกวงพะพุทธะสาตสะหนาสำพันลาว. 1990. **สุตไชยะมุงคูนและบทเทศ-สะหนามุงคูนเขื่อน เวียงจัน: ม.ป.ท.**

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

ประณามบทและนิคมนกกถาอรรถกถาภาษาบาลี
อักษรไทย ฉบับสยามรัฐ (ม.ม.ร.)

หมวด A1 ประณามบทและนิคมนกกถาอรรถกถาพระวินัย

ก. ๑ อรรถกถาสมันตปาสาทิกา วินัยปิฎก

ประณามบท

- นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมุพฺพุทฺธสฺสา
คาถาที่ ๑ โย กปฺปโกฎฺฐีหิปี อปฺปเมยฺย.
 กาลํ กโรนฺโต อติทฺฤกรานิ.
 เซทํ คโต โลกหิตาย นาโถ.
 นโม มหาการุณิกสฺส ตสฺสา
คาถาที่ ๒ อสมฺพุธํ พุทฺธนิเสวิตํ ยํ.
 ภวาทวํ คจฺฉติ ชิวโลโก.
 นโม อวิชฺชาทิกิเลสชาล-
 วิทฺธลฺลิโน ธมฺมวารสฺส ตสฺสา
คาถาที่ ๓ कुณฺเหหิ โย สीलสมฺมาธิปญฺญา-
 วิมุตฺติญฺญาณปฺปภุตฺตีหิ ยุตฺโต.
 เขตตํ ชนानํ กุสลตฺถิกานํ.
 ตมริยสงฺฆํ สิริสา นมามิฯ
คาถาที่ ๔ อิจฺเจวมจฺจนฺตนมสฺสเนยฺย.
 นมสฺสสมาโน รตนตฺตยํ ยํ.
 ปุญฺญาภิสฺสนทํ วิปุลํ อลตฺถํ.
 ตสฺसानุภาเวน หตฺนุตฺราโยฯ
คาถาที่ ๕ ยสฺมี จฺริเต สาสนมฺภูจฺริตฺตสฺส.
 ปตฺติภฺจฺริตฺโต โหติ สฺสณฺจฺริตฺตสฺส.
 ตํ วณฺณยิสฺสํ วินยํ อมิสฺสํ.
 นิสฺสาย ปุพฺพพาจฺริยานุภาวํ
คาถาที่ ๖ กามญฺจ ปุพฺพพาจฺริยาสภหิ.
 ญฺญาณมฺพฺพนิทฺโตตฺมลาสเวหิ.
 วิสฺสุทฺธวิชฺชาปฺภิสฺสมภิเทหิ
 สทฺธมฺมสํวณฺณนโกวิทฺเทหิฯ
คาถาที่ ๗ สลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺล
 โนสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 มหาวิหารสฺสฺส ฐชฺชปเมหิ.

สุดตานูรูป ปรีทียนตี.
 ยสฺมา อัยฺ เหสฺสติ วัฒนนาปี.
 สกุกจฺจ ตสฺมา อนฺลิกฺขิตพฺพาตีฯ

นิกมนกถา

คาถาที่ ๑	มหาอภฺฐกถณฺเจว คุรุณฺทิจฺจาตี ติสฺโสปี	มหาปจฺจริเมวจ. สึหพฺฐกถา อิมาย
คาถาที่ ๒	พฺพุธมิตฺโตตี นามเณ วินยณฺณสฺส ธีรสฺส	วิสฺสุดสฺส ยสฺสลิโน. สุตฺวา เถรสฺส สนฺติเกฯ
คาถาที่ ๓	มหาเมฆวนฺนุยฺยานเ มหาวิหาโร โย สฺตถุ	ภูมิภาเค ปตฺติภฺฐิตฺโต. มหาโพธิวิภูสิโตฯ
คาถาที่ ๔	ยํ ตสฺส ทกฺขิเณ ภาเค สฺจิจาริตฺตสีเลน	ปธานมฺรมุตตมํ. ภิกฺขุสงฺฆเมณ เสวิตํฯ
คาถาที่ ๕	อุฬารกฺุลสมฺภูโต อนากฺุลา ย สทฺธาย	สงฺฆปฺฐุรฺายโก สทา. ปสนฺโน รตนตฺตเยฯ
คาถาที่ ๖	มหานิกฺมสามิตี จารุปาการสณฺจิตํ	วิสฺสุโต ตตฺถ การยิ. ยํ ปาสาทํ มโนรมํฯ
คาถาที่ ๗	สีตจฺฉายตฺรฺุเปตํ วสตา ตตฺร ปาสาทเ	สมฺปนฺนสลิลาสยํ. มหานิกฺมสามิโนฯ
คาถาที่ ๘	สฺจิสึลสมาจารํ ยา อุทฺทิสิตฺวา อารทฺธา	เถรํ พฺพุธสิริวฺหยํ. อิทฺธา วินยวณฺณนาฯ
คาถาที่ ๙	पालยฺนตฺตสฺส สกล์ รณฺโณ สิรินิวาสสฺส	ลنگฺกาที่ปํ นีรพฺพุทํ. สิริपालสฺส ยสฺสลิโนฯ
คาถาที่ ๑๐	สมวีสติเม เขเม อารทฺธา เอกวีสมฺหิ	ชยสํวจฺจเร อัยํ. สมฺปตฺเต ปรีนิภฺฐิตาฯ
คาถาที่ ๑๑	อุปทฺทวา กุเล โลเก เอกสํวจฺจเรเนว	นินฺรูปทฺทวโต อัยํ. ยถา นิภฺฐํ อุปากตฺตาฯ
คาถาที่ ๑๒	เอวํ สพฺพสฺส โลกสฺส สึมํ คจฺจนฺตฺ อารมฺภา	นิภฺฐํ ฐมฺมุปสํหิตา. สพฺเพปิ นินฺรูปทฺทวาฯ
คาถาที่ ๑๓	จิรภฺฐิตตฺถํ ฐมฺมสฺส สทฺธมฺมพฺพฺมาเนน	กโรนฺเตน มया อิมํ. ยํ จ ปุณฺณํ สมฺมาจิตํฯ
คาถาที่ ๑๔	สพฺพสฺส อานฺุภาเวน ภาวนฺตฺ ฐมฺมราชสฺส	ตสฺส สพฺเพปิ ปาณินฺ. สทฺธมฺมรสเสวิโนฯ
คาถาที่ ๑๕	จิรํ ติภฺฐุตฺ สทฺธมฺโม ตปฺเปตฺ เทโว ฐมฺเมน	กาเล วสฺสํ จิรํ ปชํ. ราชา รกฺขตฺ เมทินินฺติฯ

คั่นด้วยร้อยแก้ว

คาถาที่ ๑๖	ดาว ติฏฐตุ โลกสูมี ทสุเสนตี กุลปุตตานัน	โลกนิตถรณสินัน. นยํ สีลวิสุทฺธิยา
คาถาที่ ๑๗	ยาว พุทฺโธติ นามมปิ โลกมฺหิ โลกเชฏฺฐสฺส	สุทฺธจิตตสฺส ตาทิโน. ปวตฺตติ มฺहेสิโนติ

หมวด B1 ประณามบทและนิคมนกถาอรรถกถาพระสูตร

ก. ๒ อรรถกถาสุมังคลวิลาสินี

ที่หมิกาเย สีลกษณฺวคฺค-อฏฺฐกถา

ประณามบท

	นโม ตสฺส ภควโต อรฺหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสา	
คาถาที่ ๑	กรุณาสีตลหทยํ สนรามรโลกครุ	ปญฺญาปชฺไซตฺวิหตโมหตมํ. วนฺเท สฺสคตํ คติวิมุตฺตํ
คาถาที่ ๒	พุทฺโธปิ พุทฺธภาวํ ยํ อูปคโต คตมลํ	ภาเวตฺวา เจว สจฺฉิกตฺวา จ. วนฺเท ตมนฺนุตฺตรํ ฐมฺมํ
คาถาที่ ๓	สฺสคตสฺส โอรสํ อฏฺฐนฺนํปิ สมฺภู	ปุตฺตานํ มารเสนมถนํ. สิรสา วนฺเท อริยสงฺฆํ

นิคมนกถา

คาถาที่ ๑	ดาว ติฏฐตุ โลกสูมี ทสุเสนตี กุลปุตตานัน	โลกนิตถรณสินัน นยํ ทิฏฺฐิวิสุทฺธิยา ฯ
คาถาที่ ๒	ยาว พุทฺโธติ นามมปิ โลกมฺหิ โลกเชฏฺฐสฺส	สุทฺธจิตตสฺส ตาทิโน ปวตฺตติ มฺहेสิโนติ ฯ

ก.๓ อรรถกถาปัญญาสุทนี

มชฺฉิมนิกายกฏฺฐกถา มูลปณฺณาสวณฺณนา

ประณามบท

	นโม ตสฺส ภควโต อรฺหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสา	
คาถาที่ ๑	กรุณาสีตลหทยํ สนรามรโลกครุ	ปญฺญาปชฺไซตฺวิหตโมหตมํ. วนฺเท สฺสคตํ คติวิมุตฺตํ
คาถาที่ ๒	พุทฺโธปิ พุทฺธภาวํ ยํ อูปคโต คตมลํ	ภาเวตฺวา เจว สจฺฉิกตฺวา จ. วนฺเท ตมนฺนุตฺตรํ ฐมฺมํ
คาถาที่ ๓	สฺสคตสฺส โอรสํ อฏฺฐนฺนํปิ สมฺภู	ปุตฺตานํ มารเสนมถนํ. สิรสา วนฺเท อริยสงฺฆํ

	นิคมนกถา	
คาถาที่ ๑	ดาว ตัญจตุ โลกสมิ ทสฺเสนตี กุลปุตฺตาน	โลกนิตฺตฺรณฺณสิน นยํ ทัญจิวิสฺสุทฺธิยา ฯ
คาถาที่ ๒	ยาว พุทฺโธติ นามมฺปิ โลกมฺหิ โลกเชฏฺจสฺส	สุทฺถจิตฺตสฺส ตาทิโน ปวตฺตติ มฺहेสิโนติ ฯ
คาถาที่ ๓	อนฺตรายํ วินา เอสา ตถา สิขฺณนฺตุ สงฺกปฺปา	สุทฺธิญฺจานมฺุปาคตา สตฺตานํ ฌมฺมนิสฺสุลิตาติ

ก.๔ อรรถกถาสารัตถ์ปกาสินี

สังยุตตนิกายญฺจกถา สคาถวคฺคฺวณฺณา

ประณามบท

นโม ตสฺส ภควโต อรฺหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

คาถาที่ ๑	กรฺณาสีตลหทยํ สนรามรโลกครุ	ปญฺญาปชฺโชตฺวิหิตโมหตมํ. วนฺเท สุกตํ คติวิมุตฺตํฯ
คาถาที่ ๒	พุทฺโธปิ พุทฺธภาวํ ยํ อฺปกโต คตมลํ	ภาเวตฺวา เจว สจฺจิกตฺวา จ. วนฺเท ตมนฺนุตฺตรํ ฌมฺมํฯ
คาถาที่ ๓	สุคตสฺส โอรฺสานํ อญฺฐนฺนํปิ สมฺภู	ปุตฺตานํ มารเสนมถนानํ. สิรสา วนฺเท อริยสงฺฆํฯ

นิคมนกถา

คาถาที่ ๑	ดาว ตัญจตุ โลกสมิ ทสฺเสนตี กุลปุตฺตาน	โลกนิตฺตฺรณฺณสิน นยํ สีลวิสฺสุทฺธิยา ฯ
คาถาที่ ๒	ยาว พุทฺโธติ นามมฺปิ โลกมฺหิ โลกเชฏฺจสฺส	สุทฺถจิตฺตสฺส ตาทิโน ปวตฺตติ มฺहेสิโนติ ฯ

ก. ๕ อรรถกถามโนรตปุรณิ

องฺคฺตฺตรนิกายญฺจกถา

ประณามบท

นโม ตสฺส ภควโต อรฺหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

คาถาที่ ๑	กรฺณาสีตลหทยํ สนรามรโลกครุ	ปญฺญาปชฺโชตฺวิหิตโมหตมํ. วนฺเท สุกตํ คติวิมุตฺตํฯ
คาถาที่ ๒	พุทฺโธปิ พุทฺธภาวํ ยํ อฺปกโต คตมลํ	ภาเวตฺวา เจว สจฺจิกตฺวา จ. วนฺเท ตมนฺนุตฺตรํ ฌมฺมํ.
คาถาที่ ๓	สุคตสฺส โอรฺสานํ	ปุตฺตานํ มารเสนมถนानํ.

คาถาที่ ๔	อภฺรฐนุณมปิ สมุหํ อิติ เม ปสนฺนมติโน ยํ สุวิทฺตุนฺตราโย	สิรสา วนฺเท อริยสงฺฆํฯ. รตนตฺตยวฺทนามยํ ปุณฺญํ. หุตฺวา ตสฺสํภานุภาเวนฯ.
คาถาที่ ๕	เอกกทฺทุกาธิปฏฺิณฺณตฺตสฺส ธมฺมกถิกปฺจฺควานํ	องฺคฺตฺตฺรคฺคฺมวฺรสฺส. วิจิตฺตปฏฺิณฺณชฺชนสฺสฯ.
คาถาที่ ๖	อตฺตปฺปกาสนตฺถํ ปญฺจหิ ยา สงฺคีตา	อภฺรฐกถา อาทิตฺว สิสฺเตหิ. อนุสงฺคีตา จ ปจฺจําปါฯ.
คาถาที่ ๗	สีหฬทํปํ ปน อากตฺถ รฺูปิตา สีหฬภาสาย	วลินา มหามหิณฺทเนน. ทํปวาสิณฺมตฺถายฯ.
คาถาที่ ๘	อปเนตฺวาน ตโตหํ ตฺนตฺนยฺานุจฺจวีกํ	สีหฬภาสํ มโนรมํ ภาสํ. อาโรเปนฺโต วิคตโทสํฯ.
คาถาที่ ๙	สมยํ อวิโลเมนฺโต สุนิปฺณวินิจฺจนานํ	เถรานํ เถรวสทํปานํ. มหาวิหารเ นิवासินํฯ.
คาถาที่ ๑๐	หิตฺวา ปุณฺปุณฺาคต- สฺซชฺนสฺส จ ตฺฏฺฐตฺถํ	มตฺถํ อตฺถํ ปกาสยิสฺสํ. จิรฏฺฐิตตฺถญฺจ ธมฺมสฺสฯ.
คาถาที่ ๑๑	สาวตฺถิปฺภูตํ ทํมสฺส มชฺฌิมสฺส	นคฺรานํ วณฺณนา กตฺตา เหฏฺฐา. จ ยา เม อตฺถํ วทฺนฺเตนฯ.
คาถาที่ ๑๒	วิทฺถารวเสน สุทํ เตสมฺปิ น อธิ ภฺยโย	วตฺถุณิ จ ตตฺถ ยานิ วุตฺตานิ. วิทฺถารกถํ กริสฺสํฯ.
คาถาที่ ๑๓	สุตฺตานํ ปน อตฺถา เตสํ ปกาสนตฺถํ	น วินา วตฺถุหิ เย ปกาสนฺติ. วตฺถุณิปี กเถสฺสํฯ.
คาถาที่ ๑๔	สีลกถา รุตฺถมฺมา จฺริยาวิธานสทิตฺโต	กมฺมฏฺฐานานิ เจว สพฺพานิ. ณานสมฺปาตฺตฺตฺตฺตฺตโรฯ.
คาถาที่ ๑๕	สพฺพฯ จ อภฺยโย ชฺนธาธาตฺยตฺนิน-	ปญฺญาสงฺกถนนิจฺจโย เจว. ทฺริยานิ อริยานิ เจว จตฺตาริฯ.
คาถาที่ ๑๖	สจฺจานิ ปจฺจยฺากา- อวิมุตฺตตฺนตฺติมคฺคา	รเทศนา สุปริสฺสุทฺถนิปฺณนยา. วิปฺสสนาภาวนา เจวฯ.
คาถาที่ ๑๗	อิติ ปน สพฺพํ ยสมฺมา วุตฺตํ ตสมฺมา ภฺยโย	วิสฺสุทฺถิมคฺเค มยา สุปริสฺสุทฺถํ. เนตํ อธิ วิจฺอารยิสฺสํฯ.
คาถาที่ ๑๘	มชฺเช วิสฺสุทฺถิมคฺโค รฺูตฺวา ปกาสยิสฺสติ	เอส จตฺนุณมฺปิ อาคมฺมานญฺหิ. ตตฺถ ยถาภาสิตมตฺถํ.
คาถาที่ ๑๙	อิจฺเจว กโต ตสมฺมา อภฺรฐกถาย วิชานถ	ตมฺปิ คเหตุวาน สทฺธิเมตฺตาย. องฺคฺตฺตฺรนิสฺสิตํ อตฺถนฺติ.

นิกมณกถา

คาถาที่ ๑	ดาว ตัญจตุ โลกสูมี ทสเสติ กุลปุตตานัน	โลกนิตฺตฺรณฺณสินัน นยํ จิตฺตวิสุทฺธิยา ฯ
คาถาที่ ๒	ยาว พุทฺโธติ นามมปิ โลกมฺหิ โลกเชฏฺจสฺส	สุทฺธจิตฺตสฺส ตาทิโน ปวตฺตติ มเหสิโนติ ฯ

ก. ๖ อรรถกถาปรหมัตตโชติกา

ขุทฺทกนิกายกฺกุฏกถา ขุทฺทกปาจวณฺณนา

ประณามบท

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

ไตรสรณคฺคณํ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ.

ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ.

สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิตี ฯ

อโย สรณคฺคณนินฺทเทโส ขุทฺทกานัน อาทิ.

อิมสฺส ทานิ อุตฺถํ ปรหมตฺตโชติกา ย ขุทฺทกกฺกุฏกถาย วิวริตฺตุํ วิภชิตฺตุํ อุตฺตทานิ กาทู อิทํ วุจฺจติ

คาถาที่ ๑	อุตฺตมํ วนฺทเนยฺยานัน ขุทฺทกานัน กริสฺสามิ	วนฺทิตฺวา รตนตฺตยํ. เกสญฺจิ อตฺตวณฺณนฺนํ ฯ
คาถาที่ ๒	ขุทฺทกานัน คมภีรตฺตา วณฺณนา มาทิสฺเสนสา	กิญฺจาปี อติทุกฺกรา. อโพนฺนเตน สาสนฺ ฯ
คาถาที่ ๓	อชฺชาปี ตู อพฺโพจฺฉินฺโน ตเถว จ จฺฐิตํ ยสฺมา	ปฺพุพฺพาวจฺริยนิจฺฉโย. นวงฺคํ สตฺถุสาสนฺ ฯ
คาถาที่ ๔	ตสฺมาหํ กาทุมิจฺฉามิ สาสนญฺเจว นิสฺสาย	อตฺตลวณฺณนํ อิมํ. โปราณญฺจ วินิจฺฉยฺ ฯ
คาถาที่ ๕	สทฺธมฺมพฺพมาเนน นาญญฺเยสิ วมฺภานตฺถาย	นาตฺตตฺถกํ สนกมฺยตา. ตํ สฺสุณาถ สฺมาทิตาตี ฯ

นิกมฺนกถา

คาถาที่ ๑	อุตฺตมํ วนฺทเนยฺยานัน ขุทฺทกานัน กริสฺสามิ	วนฺทิตฺวา รตนตฺตยํ เกสญฺจิ อตฺตวณฺณนฺนฺนฺติ ฯ
คาถาที่ ๒	อิทํ ขุทฺทกปาจสฺส สทฺธมฺมกฺกุฏิจิตฺกาเมน	กโรนฺนเตนตฺถวณฺณนํ ยมฺปตฺตํ กุสฺลํ มยา ฯ
คาถาที่ ๓	ตสฺसानุภาวโต ชิปป วฺทตฺธี วิรุพฺพี เวปฺปุลล	ธมฺเม อริยปฺปเวทิตฺเต ปาปฺพณาตฺถ อโย ชโนติ ฯ
คาถาที่ ๔	ดาว ตัญจตุ โลกสูมี ทสฺเสนฺตี กุลปุตฺตาน	โลกนิตฺตฺรณฺณสินัน นยํ สีลาทิวสุทฺธิยา ฯ
คาถาที่ ๕	ยาว พุทฺโธติ นามมปิ	สุทฺธจิตฺตสฺส ตาทิโน

โลกมฺหิ โลกเชฏฺฐสฺส

ปวตฺตติ มเหสีโนติ ฯ

ก. ๗ อรรถกถาธรรมบท
ขุทฺทกนิกายฎฺฐกถา

ประณามบท

คาถาที่ ๑	มหาโมหตโมณฑุเธ เยน สทฺธมฺมปชฺโชโต	โลเก โลกนฺตทสฺสีนา. ชาลีโต ชลิตฺติทินา.
คาถาที่ ๒	ตสฺส ปาเท นมสฺสิตฺวา สทฺธมฺมญฺจสฺส ปุเชตฺวา	สมฺพุทฺธสฺส ลีริมโต. กตฺวา สงฺฆสฺส จญฺชลี.
คาถาที่ ๓	ตํ ตํ การณมฺาคมฺม สมฺปตฺตสทฺธมฺมปโท	ธมฺมาธมฺเมสุ โกวิทฺ. สตฺถา ธมฺมปทํ สุภํ.
คาถาที่ ๔	เทเสสิ กรุณาเวค- ยํ เว เทวมนุสฺसानํ	สมฺมุสฺสาทิตมานโส. ปีติปาโมชฺชวทฺธนํ.
คาถาที่ ๕	ปรมฺปรากตา ตสฺส ยา ตมฺพปณฺณิตีปฺมฺหิ	นิปุณา อตฺถวณฺณนา. ทีปภาสาย สณฺฐิตา.
คาถาที่ ๖	น สาธยติ เสसानํ อบุเปว นาม สาธยฺย	สตฺตานํ หิตสมฺปทํ. สพฺพโลกสฺส สา หิตํ.
คาถาที่ ๗	อิตติ อาสีสมาเนน กุมารกสฺสเปนาทํ	ทนฺเตน สมจารินา. เถเรน ธิรเจตฺสา.
คาถาที่ ๘	สทฺธมฺมญฺฐิติกामเณ ตํ ภาสํ อติวิตถาร	สกกจฺจํ อภียาจิตฺ. คตฺถยฺจ วจนกุกมํ.
คาถาที่ ๙	ปทายาโรปยิตฺวาน คาถานํ พุชฺฌชนปทํ	ตฺนฺตติภาสํ มโนรมํ. ยํ ตตฺถ น วิภาวิตํ.
คาถาที่ ๑๐	เกวลํ ตํ วิภาเวตฺวา ภาสนฺตเรณ ภาสิสฺสํ	เสสํ ตเมว อตฺถโต. อาวหนฺโต วิภาวินํ.
กึ่งคาถา	มนโส ปีติปาโมชฺชํ	อตฺถธมฺมุปนิสฺสิตนฺติ

นิคมนกถา

คาถาที่ ๑	ปตฺตํ ธมฺมปทํ เยน คาถา ธมฺมปเท เตน	ธมฺมราเชนฺนตฺตรํ ภาสิตา ยา มहेสินา
คาถาที่ ๒	สเทวีสาจตฺสฺสตา สฺตตฺตยมฺหิ วัตถุน	จตฺสฺสจฺจวิภาวินา เอเกนฺเน สมฺมุจฺจิตา
คาถาที่ ๓	วิหาเร อธิราเชน ปาสาเท ลีริกฺกุสฺส	การิตมฺหิ กตฺถญฺญา รณฺโถ วิหฺรตา มยา
คาถาที่ ๔	อตฺถพฺพชฺฌชนสมฺปนฺน	อตฺถาย จ หิตาย จ

คาถาที่ ๕	โลกสุส โลกนาถสุส ตาส อฏฐกถ อेत ทิวาสตตติปปมาณาย	สทฐมมฏฐิติกามตาฯ กโรนเตน สุนิมมล ภาณวาเรหิ ปาลิยาฯ
คาถาที่ ๖	ยํ ปตตํ กุสลํ เตน สพเพ อิชฌนตฺตํ สงกปฺปา	กุสลา สพพปาณิน ผลนุตตา มธฺรํ ผลนุตติ ฯ

ก. ๘ อรรถกถาปรหมัตถที่ปนี

ขุททกนิกายฎฐกถา อุทานวณฺณนา

ประณามบท

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสา

คาถาที่ ๑	มหาการุณิกํ นาถํ วนฺเท นิปฺพนคฺคฺภีร-	ญฺเอยฺยสาครปารคฺคํ. วิจิตฺรณยเทสนํฯ
คาถาที่ ๒	วิชชาจรณสมฺปนฺนา วนฺเท ตมฺตตมํ ธมฺมํ	เยน นียนฺติ โลกโต. สมฺมาสมฺพุทฺธปฺมุชิตํฯ
คาถาที่ ๓	สีลาทิกุณสมฺปนฺโน วนฺเท อริยสงฺฆํ ตํ	ฐิตํ มคฺคผลเสสุ โย. ปฺญญกฺเขตตํ อนฺตฺตรํฯ
คาถาที่ ๔	วนฺทนาชนิตํ ปุณฺญํ หตฺตุนฺตราโย สพฺพตฺถ	อิติ ยํ รตนตฺตเย. หุตฺวาทํ ตสฺส เตชสาฯ
คาถาที่ ๕	เตน เตน นินทาเนน ยานิ สฺทฺธาปทาเนน	เทสิทานิ หิตฺสินา. อุทานานิ มฺहेสินาฯ
คาถาที่ ๖	ตานิ สพฺพานิ เอกชฺฌํ อุทานํ นาม สงฺคีตํ	อาโรเปนฺเตหิ สงฺคหํ. ธมฺมสงฺคาทเกหิ ยํฯ
คาถาที่ ๗	ชินฺสฺส ธมฺมสํเวค-	ปาโมชฺชปฺริทีปนี. คาถาหิ ปฏิมณฺฑิตํฯ
คาถาที่ ๘	โสมนสฺสสมฺภูฐาน-	โอคาเหตุพฺพภาวโต. อตฺถสํวณฺณนา มยาฯ
คาถาที่ ๙	ตสฺส คมฺภีรญาเนหิ กิญฺจาปิ ทฺกฺกรา กาทู	ธฺรเต สตฺถุสาสนํ. ติฏฺฐเตว วินิจฺจโยฯ
คาถาที่ ๑๐	สทสํวณฺณนํ ยสฺมา ปฺพุพฺพจรียสีหानํ	โอคาเหตุวาน ปญฺจปี. โปราณฏฺฐกถานยํฯ
คาถาที่ ๑๑	ตสฺมา ตํ อวลมฺพิตฺวา นิกาเย อุปนฺนิสฺสาเย	นิปฺพนตฺถวินิจฺจยํ. สมยํ อวิโลมยํฯ
คาถาที่ ๑๒	สฺวิสฺสุทฺธํ อสํกิญฺณํ มหาวิหารวาสิเน	วชฺชยิตฺวาน สาธุกํ. อุทานสฺสตฺถวณฺณนํฯ
คาถาที่ ๑๓	ปฺนปฺปฺนาคตํ อตฺถํ ยถาพลํ กริสฺสามิ	สทฐมมฺสฺส จิรฺภูริตี. อิติ อากงฺขมานสฺส

	วิภชนุตสส ตสฺสตถํ	สาธุ คณฺหนฺตฺ สาธโวติฯ
	นิคมนกถา	
	เอตตาวตา จ	
คาถาที่ ๑	สุวิมุตตภาวาทาโน	เทวทานวมานิโต
	ปจฺฉินฺนตณฺหาสนฺดาโน	ปีติสฺสเวททีปโน ฯ
คาถาที่ ๒	สทฺธมฺมทานนโรโต	อุปาทานกฺุชยา ว โส
	ตตฺถ ตตฺถ อุทานเ ย	อุทานลล วินายโก ฯ
คาถาที่ ๓	เต สพฺเพ เอกโต กตฺวา	อาโรเปนฺเตหิ สงฺคหํ
	อุทานมิตฺติ สงฺคีตํ	ธมฺมสงฺคาหเกหิ ยํ ฯ
คาถาที่ ๔	ตสฺส อตถํ ปกาเสตฺถุ	โปราณญฺจกถานยํ
	นินฺสสาย ยา สมารทฺธา	อตฺถลลวณฺณนา มยา ฯ
คาถาที่ ๕	สา ตตฺถ ปรมตฺถาน	สฺตตฺถเนตฺสฺ ยถารทํ
	ปกาสนา ปรมตฺถ	ทีปนี นาม นามโต ฯ
คาถาที่ ๖	สมปตฺตา ปรีนญฺจานํ	อนากุลวินิจฺจยา
	จตฺตตฺติสฺสปมาณาย	ปาเลีย ภาณวารโต ฯ
คาถาที่ ๗	อิตฺติ ตํ สงฺขโรนฺเตน	ยํ ตํ อธิคตํ มยา
	ปฺุณฺณํ ตสฺสทานุภาเวน	โลกนาถสฺส สาสนํ ฯ
คาถาที่ ๘	โอภาเสตฺวา วิสุทฺถาย	สีลาทีปปฏิปตฺติยา
	สพฺเพปิ เทหิโน โหนฺตฺ	วิมุตฺติรสภาคิโน ฯ
คาถาที่ ๙	จิริ ตินฺนจตุ โลกสมิ	สมฺมาสมฺพุทฺธสาสนํ
	ตสมิ สคารวา นิจฺจ	โหนฺตฺ สพฺเพปิ ปาณิโน ฯ
คาถาที่ ๑๐	สมฺมา วสฺสตุ กาลเณ	เทโวปี ชคตීปติ
	สทฺธมฺมนโรโต โลก	ธมฺเมเนว ปสาสตุติ ฯ

ก. ๙ อรรถกถาปรมัตถทีปนี

ขุทฺทกนิกายญฺจกถา อิติวุตฺตกถวณฺณนา

ประณามบท

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

คาถาที่ ๑	มหาการุณิกํ นาถํ	ญฺเยยฺยสาครปารคฺุ.
	วณฺเฑ นิปฺุณคฺมกิริ-	วิจิตฺรนยเทสนํฯ
คาถาที่ ๒	วิชฺชาจรณสมฺปนฺนา	เยน นียฺยนฺติ โลกโต.
	วณฺเฑ ตมฺตฺตมํ ธมฺมํ	สมฺมาสมฺพุทฺธปุชิตํฯ
คาถาที่ ๓	สีลาทีคฺุณสมฺปนฺโน	ฐิตो มคฺคผลเสสุ โย.
	วณฺเฑ อริยสงฺฆนฺตํ	ปฺุณฺญกฺุเขตฺตํ อนฺุตฺตรํฯ

คาถาที่ ๔	วณทนา ชนิด ปุณญ์ หตนตราโย สัพพตถ	อิติ ยัม รตนตตเย. หุตวาหนตสฺส เตชสาฯ
คาถาที่ ๕	เอกกาธิปปุภเทน โลภาทินํ ปทานานิ	เทสิตานิ มहेสินา. ทีปนานิ วิเสสโตฯ
คาถาที่ ๖	สุตตานิ เอกโต กตวา ธมฺมสงฺคาหกา เถรา	อิติวุตตปทกฺขรฺ. สงฺคายีสฺ มहेสโยฯ
คาถาที่ ๗	อิติวุตตกมิจฺเจว ยัม ชุทฺทกนิกายสฺมี	นาเมน วสิโน ปุเร. คมฺภีรตฺตปทกฺกมฺฯ
คาถาที่ ๘	ตสฺส คมฺภีรญาณฺเท กิญฺจาปี ทุกฺกรา กาทุ	โอคาเหตุพฺพภาวโต. อตฺตสวณฺณนา มยาฯ
คาถาที่ ๙	สทสวณฺณนํ ยสฺมา ปุพฺพพจฺริยสีหानํ	ธเรเต สตฺถุ สาสนํ. ติฏฺฐเตว วินิจฺฉโยฯ
คาถาที่ ๑๐	ตสฺมา ตํ อวลมฺพิตฺวา นิกาเย อุนิสฺสาย	โอคาเหตุวาน ปญฺจปี. โปราณฏฺฐกถานยฺฯ
คาถาที่ ๑๑	นิสฺสิตํ วาจนามตฺตํ มหาวิหารวาสินํ	สฺวิสฺสุทฺธํ อนากุลํ. นิปฺนตฺตวินิจฺฉยฺฯ
คาถาที่ ๑๒	ปุนฺปุนฺนาคตํ อตฺถํ ยถาผลํ กริสฺสามิ	วชฺชยิตฺวาน สาธุกํ. อิติวุตตกถวณฺณนํฯ
คาถาที่ ๑๓	อิติ อากงฺขมานสฺส วิภชฺนตสฺส ตสฺสตฺถํ	สทฺธมฺมสฺส จิรฺภูจฺฉิตฺติ. นिसามยถ สาธโวติฯ

นิคมกถา

	เอตฺตาวตา จ	
คาถาที่ ๑	ธมฺมิสฺสเรน ชคโต ธมฺมานํ โปธเนยฺยาน	ธมฺมโลกวิทฺสุสินา ชานตา เทสนาวิธึ ฯ
คาถาที่ ๒	ตํ ตํ นิตานมาคมฺม เอกกาธิปปุภเทน	สพฺพโลกหิตฺสินา เทสิตานิ มहेสินา ฯ
คาถาที่ ๓	ทสฺสตรสฺสํ เทว จ อิติวุตตปุภเทน	สุตฺตานิ อิติวุตตกํ สงฺคายีสฺ มहेสโย ฯ
คาถาที่ ๔	ฉฬาภิญฺญาวสิปปตฺตา ยนฺตํ สาสนโธเรยฺหา	ปภินฺนปฏฺฐสมฺภิทา ธมฺมสงฺคาหกา ปุเร ฯ
คาถาที่ ๕	ตสฺส อตฺถํ ปกาเสตฺ นิสฺสาย ยา สมารฺทธา	โปราณฏฺฐกถานยํ อตฺตสวณฺณนา มยา ฯ
คาถาที่ ๖	สา ตตฺถ ปรมตฺถาน ปกาสนา ปรมตฺถ-	สฺตฺตฺนเตสฺส ยถารหํ ทีปนี นาม นามโต ฯ

คาถาที่ ๗	สมุปตตา ปรินิฏฺจาน อฏฺจตฺตีสปฺปมาณาย	อนากุลวินิจฺจยา ปาฬิยา ภาณวารโธ ๑
คาถาที่ ๘	อิติ ตํ สงฺขโรนฺุเตน ปฺุณฺณํ ตสฺสานุภาเวน	ยฺนุตํ อธิคตํ มยา โลกนาถสฺส สาสนํ ๑
คาถาที่ ๙	โสภาเสตฺวาวิสุทฺธาย สพฺเพปิ ปาณินฺ โหนตุ	สีลาทิปฺปฏิปฺตติยา วิมุตฺติรสภาคิโน ๑
คาถาที่ ๑๐	จิรํ ติฏฺฐตฺถ โลกสฺมี ตสฺมี สคารววา นิจฺจ	สมฺมาสมฺพุทฺธสาสนํ โหนตุ สพฺเพปิ ปาณินฺ ๑
คาถาที่ ๑๑	สมฺมา วสฺสตุ กาลेณ สทฺธมฺมนิรโธ โลก	เทโวปิ ชคฺติปฺปติ ธมฺเมเนว ปสาสตุติ ๑

ก. ๑๐ อรรคถาปรมัตถโชติกา

ขุทฺทกนิกายฎฺฐกถา สุตฺตนิปาตอฺรคฺคควณฺณนา

ประณามบท

นโม ตสฺส ภควโธ อรโหโธ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ๑

คาถาที่ ๑	อฺุตตมํ วนฺทเนยฺยาน โย ขุทฺทกนิกายมฺหิ	วนฺทิตฺวา รตนตฺตยํ ขุทฺททาจาร์ปฺปหาณินา ๑
คาถาที่ ๒	เทสิโธ โลกนาถेณ ตสฺส สุตฺตนิปาตสฺส	โลกนินฺสฺสรณฺะสินา กริสฺสามตฺถวณฺณนํ ๑
คาถาที่ ๓	อຍํ สุตฺตนิปาโต จ ยสฺมา ตสฺมา อิมสฺสาปิ	ขุทฺทเกสฺเสว โอคโธ กริสฺสามตฺถวณฺณนํ ๑
คาถาที่ ๔	คาถาสตสฺมาภิณฺุณ กสฺมา สุตฺตนิปาโตติ	เคยฺยพฺุยากรณฺงกิตฺโต สงฺขเมส คโธติ เจฯ
คาถาที่ ๕	สฺวตฺตโต สวณฺโธ สฺุจฺจนา สฺุทฺทนา เจว	อตฺถถานํ สฺุฏฺฐํ ตาณโธ ยสฺมา สุตฺตํ ปฺุจฺจติฯ
คาถาที่ ๕	ตถารูปานิ สุตฺตทานิ สมฺุทโธ อຍํ ตสฺมา	นินฺปาเตตฺวา ตโธ ตโธ สงฺขเมวมฺุปากโธฯ
คาถาที่ ๖	สพฺพานิ จาปิ สุตฺตทานิ วจนานิ อຍํ เตสํ	ปฺมาณนฺุเตน ตาทิโน นินฺปาโต จ ยโธ ตโธ ๑
คาถาที่ ๗	อณฺุณสงฺฆานิมิตฺตทานํ สงฺฆํ สุตฺตนิปาโตติ	วิเสสานมภาวโธ เอวเมว สมฺชฺฐคาคาติฯ

นิกมณกถา

เอตฺตวาทา จ ยํ วจฺฐตํ

คาถาที่ ๑	อฺุตตมํ วนฺทเนยฺยาน	วนฺทิตฺวา รตนตฺตยํ
-----------	---------------------	--------------------

คาถาที่ ๒	โย ชุททกนิกายมฺหิ เทสิโต โลกนาถน ตสฺส สุตฺตนิปาตสฺส	ชุตฺตทาจรรปฺพายินา ฯ โลกนิตฺตธเรณินา กริสฺสามตฺตวณฺณนฺนฺติ ฯ
คาถาที่ ๓	อิมํ สุตฺตนิปาตสฺส สทฺธมฺมฐฺจิติกาเมน	กโรนฺเตนตฺตวณฺณนํ ยํ ปตฺตํ กุสลํ มยา ฯ
คาถาที่ ๔	ตสฺसानุภาวโต ชิปป วฑฺฒี วิรุฬฺหี เวปุลล	ธมฺเม อริยปฺปเวทิตฺเต ปาปฺพณาตฺต อโย ชโนติ ฯ
คาถาที่ ๕	ตาว ติฏฺฐตฺตฺส โลกสฺมี ทสฺเสนตี กุลปฺตฺตาน	โลกนิตฺตธเรณินํ นโย ปญฺญาเย สทฺธิยา ฯ
คาถาที่ ๖	ยาว พุทฺโธติ นามมฺปิ โลกมฺหิ โลกเชฏฺฐสฺส	สทฺธจิตฺตสฺส ตาทิโน ปวตฺตติ มहेสิโนติ ฯ

ก. ๑๑ อรรถกถาปรหมัตถทีปนี

วิมานวตฺตอุฏฺฐกถา

ประณามบท

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสา

คาถาที่ ๑	มหาการุณิกํ นาถํ วนฺเท นิปฺพณฺคฺมกิริ-	ญฺเอยฺยสาครปารคฺคํ. วิจิตฺตฺรณฺยเทสนํ ฯ
คาถาที่ ๒	วิชฺชาจรณสมฺปนฺนา วนฺเท ตมฺตตมํ ธมฺมํ	เยน นียฺยนฺติ โลกโต. สมฺมาสมฺพุทฺธปฺปชิตํ ฯ
คาถาที่ ๓	สีลาทิกุณฺณสมฺปนฺโน วนฺเท อริยสงฺฆนฺตํ	ฐฺฐิตํ มคฺคผลเสสุ โย. ปฺปญฺญกฺเขตฺตํ อนฺตฺตฺรํ ฯ
คาถาที่ ๔	วนฺทนาชนิตํ ปุณฺณํ หตฺนฺตราโย สพุทฺตถ	อิติ ยํ รัตนตฺตเย. หุตฺวาทํ ตสฺส เตชสา ฯ
คาถาที่ ๕	เทวดาทิ กตํ ปุณฺณํ ตสฺส ตสฺส วิมานาทิ-	ยํ ยํ ปุริมชาติสฺสุ. ผลสมฺปตฺตติเกทโต ฯ
คาถาที่ ๖	ปฺจุฉาวเสน ยา ตาสี ปวตฺตา เทสนา กมฺม-	วิสฺสชฺชชนวเสน จ. ผลปฺจฺจกฺขการินี ฯ
คาถาที่ ๗	วิมานวตฺตฺส อิจฺเจว ยํ ชุทฺทกนิกายสฺมี	นาเมน วสิโน ปุเร. สงฺคายีสุ มहेสโย ฯ
คาถาที่ ๘	ตสฺสทามวลมฺภิตฺวา ตตฺถ ตตฺถ นิทานานิ	โปราณฺณฐฺฐกถานโย. วิภาเวนฺโต วิเสสโต ฯ
คาถาที่ ๙	สุวิสุทฺธํ อสฺสิกิณฺณํ	นิปฺพณฺตถวินิจฺฉโย.

	มหาวิทยาลัยน	สมัย อวิโลมย์ฯ
คาถาที่ ๑๐	ยถาพลํ กริสฺสามิ สกุจจํ ภาสโต ตมฺเม	อดุลสัณฺณนํ สุภํ. นิสามยถ สาธโวติฯ
	นิคมกถา	
	เอตตาวตฺตา จ	
คาถาที่ ๑	เทวดานํ วิมานาติ-	สมฺปตฺติํ ตสฺส การณํ
	ปกาสยนฺตี สุตตาน	สพฺพโลกहितาวทา ฯ
คาถาที่ ๒	อปฺปกานมฺปิ การาน	ยา วิภาเวติ เทสฺนา
	อุพฺพารผลตํ จิตฺต-	เขตตสมฺปตฺติโย คโต ฯ
คาถาที่ ๓	ยํ กถาวตฺตฤกฺสลา	สุปริยญาตวตฺตฤกา
	วิมานวตฺตฤ อิจฺเจว	สงฺคายีสฺส มฺเฮสโย ฯ
คาถาที่ ๔	ตสฺส อดถํ ปกาเสตฺ	โปราณฎฺจกถานยํ
	สนฺนิสฺสาย สมารทุธา	อดุลสัณฺณนา มยา ฯ
คาถาที่ ๕	ยา ตตฺถ ปรมตฺถาน	ตตฺถ ตตฺถ ยถารหํ
	ปกาสนา ปรมตฺถ-	ทีปนี นาม นามโต ฯ
คาถาที่ ๖	สมฺปตฺตา ปรีนิฏฺจาน	อนากุลวินิจฺจยา
	สา สตฺตรสมตฺตาย	पालิยา ภาณวารโต ฯ
คาถาที่ ๗	อิติ ตํ สงฺขโรนฺเตน	ยํ ตํ อธิคตํ มยา
	ปฺญญํ ตสฺसानุภาเวน	โลกนาถสฺส สาสนํ ฯ
คาถาที่ ๘	โอคาเหตฺวา วิสฺสุทฺธาย	สีลาทิปฏิบัติยา
	สพฺเพปิ เทหิโน โทหนฺตุ	วิมุตฺติริสภาคิโน ฯ
คาถาที่ ๙	จิรํ ติฏฺฐตฺถ โลกสฺมี	สมฺมาสมฺพุทฺธสาสนํ
	ตสฺมี สคารวา นิจฺจ	โทหนฺตุ สพฺเพปิ ปาณิโน ฯ
คาถาที่ ๑๐	สมฺมาวสฺสตฺถ กาลเณ	เทโวปิ ชคตีปติ
	สทฺธมฺมนิโรโต โลก	ธมฺเมเนว ปสาสตุติ ฯ

ก. ๑๒ อรรถกาปรมัตถทีปนี

ขุทฺทกนิกาย เปตวตฺตอุฏฺฐกถา

ประณามบท

นโม ตสฺส ภควโต อรฺหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

คาถาที่ ๑	มหาการุณิกํ นาถํ วานฺเต นิปฺพนคฺมฺภีร-	ญฺเอยฺยสาครปารคฺ. วิจิตฺตรนยเทสนํฯ
คาถาที่ ๒	วิชฺชาจรณสมฺปนฺนา วานฺเต ตมฺุตตมํ ธมฺมํ	เยน นิยฺยนฺติ โลกโต. สมฺมาสมฺพุทฺธปุชิตํฯ

คาถาที่ ๓	สีลาทิกุณสมบุโน วนเท อริยสงฆ์ ตั	ฐิต มคคผลเสโย. บุญญกเขตต์ อนุตตรา
คาถาที่ ๔	วนุทนาชนิด ปุญญ หตุนตราโย สพุพตถ	อิตติ ยั รตนตตเย. หุตวาทั ตสฺส เตชสา
คาถาที่ ๕	เปเตหิ จ กตัม กम्म เปตภาวาทั ตั ตั	ยั ยั ปุริมชาติสุ. เตสํ หิ ผลเภทโต
คาถาที่ ๖	ปกาสยนตี พุทธาน สัเวคชนนี กम्म-	เทสนา ยา วิเสสโต. ผลปัจจุทการินี
คาถาที่ ๗	เปตวตถุติ นามเน ยั ชุททกนิกายสมิ	สุปริณญาตวตถุกา. สงคายีสฺ มहेสโย
คาถาที่ ๘	ตสฺส สมมาวลมพิตวา ตตถ ตตถ นิตานานิ	โปราณฎฐกถานยั. วิภาเวโนโต วิเสสโต
คาถาที่ ๙	สูวิสุทฺธั อลัทธิณณ มหาวิหารวาสิน	นิปนุตถวินิจฺฉยั. สมยั อวิโลมยั
คาถาที่ ๑๐	ยถาพลั กริสสามิ สกกจจํ ภาสโต ตั เม	อตถสัวณฺณนํ สุภั. นिसามยถ สาธโวติ

นิคมกถา

	เอตตาวตา จ	
คาถาที่ ๑	เย เต เปเตสุ นิพพตฺตา เยหิ กम्मเมหิ เตสํ ตั	สตฺตา ทุกกการิโน ปาปกั กฏกปฺผลั ฯ
คาถาที่ ๒	ปัจจุทโต วิภาเวนตี ยา เทสนานิยาเมน	ปุจฺฉาวิสฺสชฺชเนหิ จ สตั สัเวควทฺธเน ฯ
คาถาที่ ๓	ยั กถาวตถุทฺถุสลา เปตวตถุติ นามเน	สุปริณญาตวตถุกา สงคายีสฺ มहेสโย
คาถาที่ ๔	ตสฺส อตถั ปกาเสตุ นิสฺสาย ยา สมารทฺธา	โปราณฎฐกถานยั อตถสัวณฺณนา มยา ฯ
คาถาที่ ๕	ยา ตตถ ปรมตฺถาน ปกาสนา ปรมตฺถ-	ตตถ ตตถ ยถาทั ทีปนี นาม นามโต ฯ
คาถาที่ ๖	สมปตฺตา ปรีนิจฺฉาน สา ปณฺณรสมตฺตาย	อนากุลวินิจฺฉยา ปาฬิยา ภาณวารโต ฯ
คาถาที่ ๗	อิตติ ตั สงฺขโรนฺเตน ปุญญั ตสฺसानุภาเว	ยั ตั อธิคตัม มยา โลกนถสฺส สาสนั ฯ
คาถาที่ ๘	โอคาเหตุวา วิสุทฺธาย สพุเพปิ เทหิโน โหนตุ	สีลาทิปฏิบัติยา วิมุตฺติรสภาคิโน ฯ

คาถาที่ ๙	จิรั ทิฏฐตุ โลกสุมี ตสุมี สคารวา นิจุจ	สมมาสมพุทฺธสาสน์ โหนตุ สพุเพปิ ปาณินโน ฯ
คาถาที่ ๑๐	สมมา วสุสตุ กาเลน สทุธมฺมนิรโต โลก	เทโวปิ ชคตีปติ ธมฺเมเนว ปสาสตุติ ฯ

ก. ๑๓ อรรถกถาปรหมัตถที่ปนี

ขุทฺทกนิกายเ เถรคาถาอฏฐกถา

ประณามบท

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺสา

คาถาที่ ๑	มหาการุณิกํ นาถํ วนฺเท นิปุณคฺมภีร-	ญฺเอยฺยสาครปารคฺุ. วิจิตฺรณยเทสนํ ฯ
คาถาที่ ๒	วิชฺชาจรณสมฺปนฺนา วนฺเท ตมฺุตตมํ ธมฺมํ	เยน นิยฺยนฺติ โลกโต. สมมาสมพุทฺธปุชิตํ ฯ
คาถาที่ ๓	สีลาทิกุณสมฺปนฺโน วนฺเท อริยสงฺฆํ ตํ	ฐฺริโต มคฺคผลสุ โย. ปุณฺญกฺเขตตํ อนฺุตตรํ ฯ
คาถาที่ ๔	วนฺทนาชนิตํ ปุณฺญํ หตฺนฺตราโย สพุทฺธถ	อิติ ยํ รตนตฺตเย. หุตฺวาทํ ตสฺส เตชสา ฯ
คาถาที่ ๕	ยา ตา สฺภูติอาทึหิ เถเรหิ ภาสิตา คาถา	กตกิจฺเจหิ ตาทึหิ. เถรีหิ จ นิรามิสฺสา ฯ
คาถาที่ ๖	อุทานนาทวิธินา สุณฺญตาปฏิสฺสยฺตุตา	คฺมภีรา นิปุณา สุภา. อริยธมฺมปฺปกาสิกา ฯ
คาถาที่ ๗	เถรคาถาติ นามเณ ยา ขุทฺทกนิกายมฺหิ	เถรีคาถาติ ตาทึโน. สงฺคายีสฺสุ มเสโย ฯ
คาถาที่ ๘	ตาสํ คฺมภีรญาเณหิ กิญฺจาปิ ทุกฺกรา กาคฺุ	โอคาเหตุพฺพภาวโต. อตฺถส่วณฺณนา มยา ฯ
คาถาที่ ๙	สทส่วณฺณนํ ยสฺมา ปุพฺพวจริยสีหानํ	ธเรต สตฺถุ สาสนํ. ติฏฺฐเตว วินิจฺจโย ฯ
คาถาที่ ๑๐	ตสฺมา ตํ อวลมฺพิตฺวา นิกายเ อุปนิสฺสาย	โอคาเหตุวาน ปญฺจปี. โปราณฏฺฐกถานยํ ฯ
คาถาที่ ๑๑	สุวิสุทฺธํ อสํกิณฺณํ มหาวิหารวาสินํ	นิปุณตฺถวินิจฺจยํ. สมยํ อวิโลมยํ ฯ
คาถาที่ ๑๒	ยาสํ อตฺถโถ ทฺวิญญฺเอยโย ตาสํ ตญฺจ วิภาเวนฺโต	อนฺุพฺพุพิถํ วินา. ทีปยนฺโต วินิจฺจยํ ฯ
คาถาที่ ๑๓	ยถาพลํ กริสฺสามิ สกุภฺจจํ เถรคาถานํ	อตฺถส่วณฺณนํ สุภํ. เถรีคาถานเมว จ ฯ

คาถาที่ ๑๔ อิติ อากงขมานสฺส สหุธมฺมสฺส จิรญฺฐิติ.
ตทตฺถํ วิภชนุตสฺส นิสามยถ สารโวติฯ

ก. ๑๔ อรรถกถาปรมัตถทีปนี

ขุททกนิกาย เถรีคาถาอฏฐกถา

***ประณามบทใช้ร่วมกับเถรีคาถาเพราะเป็นอรรถกถาเดียวกัน

นิคมกถา

เอตตาวตา จ

คาถาที่ ๑	เย เต สมฺปนฺนสหุธมฺมา โอรสา มุชชา ปุตฺตา	ธมฺมราชสฺส สตฺถุโน ทายาทา ธมฺมนิมฺมิตา ฯ
คาถาที่ ๒	สีลาทิกุณฺสมฺปนฺนา สฺสูติอาทโย เถรา	กตทิกฺจฺจา อนาสวา เถริโย เถริกาทโย ฯ
คาถาที่ ๓	เตหิ ยา ภาสิตา คาถา ตา สหฺพพา เอกโต กตฺวา	อญฺญพฺยากรณาทินา เถรคาถาติ สงฺคหฺ ฯ
คาถาที่ ๔	อาโรเปสฺสุ มหาเถรา ตาสํ อตฺถํ ปกาเสตฺถุ	เถรีคาถาติ ตาทิโน โปปราณญฺจกถานํ ฯ
คาถาที่ ๕	นิสฺสาย ยา สมารทฺธา สา ตตฺถ ปรมตฺถานํ	อตฺถสํวณฺณนา มยา ตตฺถ ตตฺถ ยถารทฺ ฯ
คาถาที่ ๖ (คาถาครึ่ง)	ปกาสนา ปรมตฺถ- สมฺปตฺตา ปรีนิญฺจานํ	ทีปนี นาม นามโต อนากุลวินิจฺจยา
คาถาที่ ๗	ทฺวานทฺติปริมาณา อิติ ตํ สงฺขโรนฺเตน	ปาเลีย ภาณวารโต ฯ ยํ ตํ อธิคตํ มยา
คาถาที่ ๘	ปฺญณํ ตสฺसानุภาเวน โอคาเหตฺวา วิสฺสุทฺธาย	โลกนาถสฺส สาสนํ ฯ สีลาทิกฺกปฏิบัติยา
คาถาที่ ๙	สพฺเพปิ เทหิโน โหนฺตุ จิรํ ติญฺจตุ โลกสฺมี	วิมุตฺติริสภากิโน ฯ สมฺมาสมฺพุทฺธสาสนํ
คาถาที่ ๑๐	ตสฺมี สคารวา นิจฺจํ สมฺมา วสฺสตุ กาลेณ	โหนฺตุ สพฺเพปิ ปาณิโน ฯ เทโวปิ ชคตීปติ
	สหุธมฺมนิรโต โลกํ	ธมฺเมเนว ปสาสตุติ ฯ

ก. ๑๕ อรรถกถาชาดก

ชาตกฏฐกถา

ประณามบท

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

คาถาที่ ๑	ชาติโกฏิสหเสหิ โลกัสส โลกนาเถน	ปมาณรหิตํ หิตํ กตํ เยน มहेสินาฯ
คาถาที่ ๒	ตสฺส ปาเท นมสฺสีตฺวา สํขณฺจ ปติมานตฺวา	กตฺวา ธมฺมสฺส จณฺชลึ สพฺพสมฺมานภาชนํฯ
คาถาที่ ๓	นมสฺสนาทีโน อสฺส ปวตฺตตฺสฺसानุภาเวน	ปฺญฺณสฺส รตนตฺตเย เฉตฺวา สพฺเพ อฺุปทฺทเวฯ
คาถาที่ ๔	ตํ ตํ การณฺมคฺคมฺ อปฺณณกาทีนึ ปฺรา	เทสิตานิ ชฺฐีมตํฯ ชาติกานิ มहेสินาฯ
คาถาที่ ๕	ยานิ เยสุ จิรั สตฺถา อนนฺเต โพธิสมฺภาเร	โลกนิตฺตรณตฺถิโก ปริปาเจสิ นายโกฯ
คาถาที่ ๖	ตานิ สพฺพานิ เอกชฺฌํ ชาติกํ นาม สงฺคีต	อาโรเปเนตฺเทหิ สงฺคหํ ธมฺมสงฺคาหเกหิ ยํฯ
คาถาที่ ๗	พฺพุธวํสฺสฺส เอตฺสฺส ยาจิตฺโต อภิกนฺตฺวาน	อิจฺจนฺเตน จิรฺญฺจิตฺตี เถเรน อตฺถทสฺสีนาฯ
คาถาที่ ๘	อัสสํญฺจวิหาเรน ตเถว พฺพุธมิตฺเตน	สทา สฺพุธวิหาเรนา สนฺตจิตฺเตน วิญฺญาฯ
คาถาที่ ๙	มहींสาสกवंสมฺหิ พฺพุธเทเวณ จ ตธา	สมฺภูเตน นยญฺญา ภิกฺขุณา สฺพุธพฺพุธินาฯ
คาถาที่ ๑๐	มหาปฺริสฺจริยาน ตสฺส วิชฺโชตฺยนฺตสฺส	อานุภาวํ อจินฺตียํ ชาติกสฺสตฺถวณฺณนํฯ
คาถาที่ ๑๑	มหาวิหารวาสิณ ภาสิสฺสํ ภาสิตํ ตํ เม	วาจนามคฺคณิสฺสิตํ สาธู คณฺหนฺตฺถุ สาธโวติฯ

อรรถกถาชาดกเป็นคัมภีร์เดียวที่ไม่ปรากฏนิคมนกถา

ก. ๑๖ อรรถกถาสัทธัมมปัชชิติกา

ขุทฺทกนิกายญฺจกถา นิตฺเทสวณฺณา

ประณามบท

นโม ตสฺส ภควโต อรฺหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

คาถาที่ ๑	อวิชฺชาลฺงคึ มาเตนฺโต ภาเวนฺตญฺจจฺจคิกํ มคฺค	นนฺทิราคณฺจ มุลโต มุสิ โย อมตํ ปทํ ฯ
คาถาที่ ๒	ปาปฺมุติตฺวา ชิโน โพธิ ธมฺมจกฺกํ ปวตฺเตตฺวา	มิตฺทายํ วิคาหิย เถโร โภณฺทญฺญมาหิโต ฯ
คาถาที่ ๓	อญฺจารสนฺนํ โภณฺน วณฺเทหํ สิรฺสา ตณฺจ	โพเธสิ ตามฺเห ตฺหิ สพฺพสฺตฺตานมฺุตตมํ ฯ
คาถาที่ ๔	ตธา ธมฺมุตฺตมญฺเจว	สงฺขณฺจาปี อนฺุตฺตรํ

คาถาที่ ๕	สงขิตเตน ทิ ยัม วุตต สาริปุตโต มหาปณฺโณ ธมฺมจกฺกั วิชาเขตฺวา	ธมฺมจกฺกั วิชาคโส ฯ สตถุกโป ชินฺตรโช มหานิทฺเทศมฺพรวี
(กึ่งคาถา)	ปาโจ วิสิฏฺโง นิตฺเทโส	ตํ นาม วิเสสิโต จ ฯ
คาถาที่ ๖		ตํ สาริปุตฺตํ ชินฺราชปุตฺตํ เถรํ ติรานนฺกคฺคณาภิราม ปณฺณาสภาวุตฺตมคฺคณิกิตฺตี สุนิจฺจวุตฺตติญฺจ อโถ นมิตฺวา ฯ
คาถาที่ ๗	ขมาทยาทียุตฺเตน พหุสฺสฺเตน เถเรน	ยุตฺตมุตฺตาทิวาทินา เทเวน อภียาจิตฺ ฯ
คาถาที่ ๘	มหาวิหารวาสินํ คเหตุพพํ คเหตุวาน	สชฺฌายมฺหิ ปติฏฺฐจิตฺ โปราณฺสุ วินิจฺฉยํ ฯ
คาถาที่ ๙		อโวกกมนฺโต สมยํ สกณฺจ อนามสนฺโต สมยํ ปรณฺจ ปฺพุพฺพาปเรปฺภุจกถานยณฺจ ยถานูรูปํ อุปสัทรนฺโต ฯ
คาถาที่ ๑๐		ณณปฺปเกทาวหนสฺส ตสฺส โยคิทิเนเกหิ นิสเวิตสฺส อตถํ อปฺพุพพํ อนฺวณฺณยนฺโต สฺตฺตตณฺจ ยุตฺตติญฺจ อนุกกเมนฺโต ฯ
คาถาที่ ๑๑	อารภิสฺสํ สมาสฺน สทฺธมฺมพหฺมาเนน	มหานิทฺเทศวณฺณนํ นาตตฺถกฺกัสนกมฺยตา ฯ
คาถาที่ ๑๒		วุกขามทํ อฏฺฐกถํ ชนฺสฺส หิตาย สทฺธมฺมจิริฏฺฐจิตฺตถํ สกกจฺจ สทฺธมฺมปฺไซติกถํ สฺสณณ ธารเถ จ สาธฺ สนฺโตติ ฯ
	นิคมคาถา	
คาถาที่ ๑	โย โส สฺสคตปุตฺตาน เถเรน ติรคฺคณวตา	อธิปติภูเตน หิตฺรตินา สุวิภตฺโต มหานิทฺเทโส ฯ
คาถาที่ ๒	ตสฺสสตฺถวณฺณนา ยา วาทยุตฺตี นิสฺสาย มยารทฺธา	ปฺพุพฺพจกถานยํ ตถา นิฏฺฐานมฺปกตา เอสา ฯ
คาถาที่ ๓	ยัม ปุริ ปุริวตฺตมัม วร- โย ตสฺส ทกฺขิณฺเน ภาเค	มนฺรธาธปุริวหฺยํ มหาวีหาโร ปติฏฺฐจิตฺ ฯ
คาถาที่ ๔	โย ตสฺส ติลโต ภูโต	มหาธูปํ สิลฺลจฺจโย

คาถาที่ ๕	ยนต์สส ปจฺฉิเม ภาค กิตฺติเสโนติ นามเน สุจิจาริตตสมฺปนฺโน	เลโข กลิกสณฺณิตโต ฯ สาซีโว ราชสมฺมโต เลโข กุสลกมฺมิโก ฯ
คาถาที่ ๖	สีตจฺฉายตรูปेत จากรูปการสณฺณจิต	สลิลาสยสมฺปนฺนํ บริเวณมการยิ ฯ
คาถาที่ ๗	อุปเสโน มหาเถโร ตสฺสาทาลี บริเวณ	มหาบริเวณวาลี โย เลโข กุสลกมฺมิโก ฯ
คาถาที่ ๘	วสนฺเตเนตถ เถเรน อุปเสนวฺหเยน ยา	ถิรสีเลน ดาทินา สทฺธมฺมโชติกา เอสา ฯ
คาถาที่ ๙	รณฺโณ สิรินิวาสสฺส ฉพฺพีสติมฺหิ วสฺสมฺหิ	สิริสงฺฆสฺส โพธิโน นิฏฺฐิตา นิทุเทสวณฺณนา
คาถาที่ ๑๐	สมฺยํ อนฺุโลเมนฺุตี นิฏฺฐจฺจคตา ยถาย	เถรานํ เถรวํสฺที่ปานํ อฏฺฐกถา โลกहितชนนี ฯ
คาถาที่ ๑๑	สทฺธมฺมํ อนฺุโลเมนฺุตี นิฏฺฐํ คจฺจนฺุตฺตถา	อตฺตทิตํ ปรหิตตฺถจฺจ สาธเนตฺตา มโนรธา สพฺพสฺตฺตฺตานํ ฯ
คาถาที่ ๑๒	สทฺธมฺมปฺปชฺโชติกาย คณฺธิตา ตฺถ ภาณวารา	อฏฺฐกถาเยตฺถ คณฺธิตฺถกุสเลหิ เณยฺยยาติเรกจฺจตฺตาริสา ฯ
คาถาที่ ๑๓	อนฺุฏฺฐจฺเจเน อสฺสา อติเรกทสฺสทสฺส-	จฺจนฺุทา พนฺุเชน คณฺธิยมาณา ตฺถ สงฺฆา คาถาติ เณยฺยยา ฯ
คาถาที่ ๑๔	สาสนจิริฏฺฐจิตฺตถ ปฺปญฺณํ อิมํ รจยตา	โลกहितตฺถจฺจ สมฺปาทเรน มยา ยํ ปตฺตมณฺุปฺปํ วิปฺลํ ฯ
คาถาที่ ๑๕	ปฺปญฺเณน เตน โลโก อุปฺปญฺณชิตฺวา วิมล	สทฺธมฺมสายนํ ทสฺพลสฺส ปฺปโปตฺตํ สุขํ สุขเณวาทิ ฯ
คาถาที่ ๑๖	อิมินา เลขปฺปญฺเณน ติปิฏฺฐกธโร โหมิ	มา เม พาลสมฺมาคโม เมตฺเตยฺยสฺเสว สฺนฺุติเกติ ฯ

ก. ๑๗ อรรถกถาสัทธัมมปฺปกาสิณี

ขุทฺทกนิกาย ปฏฺฐิสมฺภิทามคฺค-อฏฺฐกถา

ประณามบท

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสา

คาถาที่ ๑	โย สพฺพโลกาติคสพฺพโสภา- ยฺยตฺเตหิ สพฺเพหิ คฺุณฺเหหิ ยฺยตฺโต. โทเสหิ สพฺเพหิ สวาสนเหหิ มุตฺโต วิมุตฺตี ปรมญฺจ ทาตา ฯ
คาถาที่ ๒	นิจฺจํ ทยาจฺจนฺุทฺนสีตจิตฺโต

- คาถาที่ ๓
 ปณฺณารวฺชโชติตสพฺพเนยฺโย.
 สพฺเพสุ ภูเตสุ ตมคฺคภูตํ
 ภูตตฺถนํถํ ลีรสา นมิตฺวาฯ
 โย สพฺพภูเตสุ มุนีว อคฺโค
 อนนฺตสงฺเขสุ ชินตฺตเชสุ.
 อหุ ทยาณฺณคฺคณฺเฑหิ สตฺถุ-
 ลีลาณุการิ ชนตาหิตेषฺวา
 คาถาที่ ๔
 ตํ สาริปุตฺตํ มุนิราชปุตฺตํ
 เถรํ ธิราเนกคฺคณฺภิรามํ.
 ปณฺญาปภาวฺคฺคตจารุกิตฺติ
 สฺสสนฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 อโธ นมิตฺวาฯ
 คาถาที่ ๕
 สทฺธมฺมจกฺกานุปวตฺตเกน
 สทฺธมฺมเสนาปติสาวเกน.
 สุตฺเตสุ วุตฺเตสุ ตถาคเตน
 ภูตตฺถเวทิตฺตมฺุปากเตนฯ
 คาถาที่ ๖
 โย ภาสิตฺโต ภาสิตโกวิทฺเทน
 ธมฺมปฺปทีปฺุชชฌนายเกน.
 ปาโฐ วิสิฏฺฐโฐ ปฏฺิสมฺภิทานํ
 มคฺโคติ ตนฺนามวิเสสิโต จฯ
 คาถาที่ ๗
 วิจิตฺตนาถตฺตณฺโยปคฺคฺุโท
 คมฺภีรปณฺเณหิ สทฺวาคาพฺุโท.
 อตฺตตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 ลํเสวนิโย สุขเนหิ นิจฺจา
 คาถาที่ ๘
 ฌาณปฺุปภทฺวาทนฺสฺส ตสฺส
 โยคิหิเนเกหิ นิเสวิตสฺส.
 อตฺถํ อปฺุพฺพํ อนุวณฺณณฺฺนุโต
 สุตฺตตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 คาถาที่ ๙
 อโวกฺกมฺนุโต สมยา สกา จ
 อนามสนฺุโต สมยํ ปฺรณฺจ.
 ปุพฺุโพปเทสฺสฏฺฐกถานยณฺจ
 ยถานูรูปฺุ อปฺุสํทรนฺุโตฯ
 คาถาที่ ๑๐
 วกฺขามหํ อฏฺฐกถํ ชนฺสฺส
 หิตาย สทฺธมฺมจิริฏฺฐิตตฺถํ.
 สกฺกจฺจ สทฺธมฺมปกาสิณี ตํ
 สฺสณฺณถ ธาเรถ จ สาธฺุ สนฺุโตติฯ

นิคมกถา

คาถาที่ ๑	มหาวคโค มชฌิโม จ ตโย วคคา อธิ วุตตา	จुववคโค ज नामतो. ปมาณปฏิบัติปาฎิยาฯ
คาถาที่ ๒	วคเค วคเค ทส ทส อุททานคาถา สพุพาส์	กถา ยา ตา อุทีริตา. อิมา ตาส์ ยถากุกม่า
คาถาที่ ๓	ญาณ ทิฏฐิ อานาปานัง คตติ กมม วิปลลาโส	อินุทริย วิโมกขปัญจม. มคโค มณโฑติ ตา ทสฯ
คาถาที่ ๔	ยัคคนทุสจจโพชฌงคา ปฏิสมุททา ธมมจกุกัง	เมตตทา วิราคปัญจมา. โลกุตตรพลสุญญตาฯ
คาถาที่ ๕	ปญญา อิทธิ อภิสมโย ปาฎิหิรั สมสิส-	วิเวโก จริยปัญจโม. สติ วิปัสสนมาติกาฯ
คาถาที่ ๖	โย โส สุตตสุตทานัง เถเรน ธิรคณวตา	อธิปติภูเตน ภูตทิตรัตนา. วุตโต ปฏิสมุททามคโคฯ
คาถาที่ ๗	ตสสตถวณณนา ยา นิสสาย มยารทฐา	ปุพพุทฐกถานยั ตถา ยุตตี. นิฏฐานมุปากตา เอสาฯ
คาถาที่ ๘	ยัม ตัม อุตตรมนตี การยิ มหาวิหาระ	มนตติคุณยุโต ยุโต จ สทฐาย. ปริเวณมเนกสาธุกณัฯ
คาถาที่ ๙	เถเรเนตถ นินวस्ता ตติเย วสุเส จุตติโต	สมาปีตายั มหาภิธานเน. โมคคัลลันตส ภูปติโนฯ
คาถาที่ ๑๐	สมยัม อนุโลเมนตี นิฏฐัน คตา ยถายัม	เถรานัน เถรวาททีปานัง. อฏฐกถา โลกทิตชนนีฯ
คาถาที่ ๑๑	ธมมัม อนุโลเมนตา นิฏฐัน คจจนตุ ตถา	อตตทิตัม ปรัทิตถุจ สาเธนตา. มโนรธา สพุพสตทานาฯ
คาถาที่ ๑๒	สทฐมมปกาลินิยา คณิตา ตุ ภาณวารา	อฏฐกถาเยตถ คณิตกุสเลหิ. วิญญูญยา อฏฐปญญาสาฯ
คาถาที่ ๑๓	อานุกุญจน อสุสา จุททสสทสสสงุขา	จนุโทพนุเธน คณิยมานา ตุ. คาถาโย ปญจ จ สตานาฯ
คาถาที่ ๑๔	สาสนจิริฏฐิตตถัม ปุญญัม อิมัม รจยตา	โลกทิตตถถถุจ สาทเธน มยา. ยัม ปตตมณปุปกัม วิปลุสาฯ
คาถาที่ ๑๕	ปุญญเณน เตน โลโก อุปปญชิตวา วิมลัม	สทฐมมรสาณัน ทสพลสุส. ปปโปตตุ สุขัม สุขเนวาทาฯ

ก. ๑๘ อรรถกถาวิสุทธิชนวิลาสินี

ชุตทุกนิกายกฏฐกถา อปทานวณณนา

ประณามบท

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

คาถาที่ ๑	วนทิตฺวา ลีรสา เสฏฺฐิ ญฺเยยฺยสาครมฺตติณฺณิ	พฺพุทฺธมฺปปฏิปฺคคฺล. ติณฺณิ สํสารสาครํฯ
คาถาที่ ๒	ตเถว ปรมํ สนฺตํ ภวาทกํ สุทฺธํ	คฺมภีรํ พุทฺทสํ อญฺ. ธมฺมํ สมฺพุทฺธปฺพิชิตํฯ
คาถาที่ ๓	ตเถว อนนฺตํ สงฺฆํ อฺุตตมํ ทกฺขิณฺเญยฺยานิ	อสงฺคํ สงฺฆมฺมตฺตมํ. สนฺติญฺหุริยมนาสวํฯ
คาถาที่ ๔	กเตน ตสฺส เอตสฺส รตนตฺตये วิเสเสน	ปณฺาเมน วิเสสโต. วิเสสสฺสสาทเรน เมฯ
คาถาที่ ๕	เถเรหิ อีริธีเรหิ อปทานญฺฐกฺกา ภนฺเต	อาคฺมณฺญฺหิ วิญฺญฺภิ. กาทพฺพาติ วิเสสโตฯ
คาถาที่ ๖	ปฺนุปฺนุนาทเรนฺเว ตสฺมาหํ สาปทานสฺส	ยาจิโตหํ ยสฺสสิภิ. อปทานสฺส เสสโตฯ
คาถาที่ ๗	วิเสสนยทีปสฺส ยถา ปาฬินเญนฺเว	ทีปสฺสํ ปิฏกตฺตये. อตฺถสํวณฺณนํ สุภํฯ
คาถาที่ ๘	เกน กตฺถ กทา เจตํ กิมตฺถํ ภาสิตญฺเจตํ	ภาสิตํ ธมฺมมฺมตฺตมํ. เอตํ วตฺวา วิธิํ ตโตฯ
คาถาที่ ๙	นิทานฺนํ โสกลลตฺถํ ตสฺมา ตํ ตํ วิธิํ วตฺวา	สุชฺคคฺคหณฺธารณฺ. ปฺพุพฺพาปฺรวีเสสิตํฯ
คาถาที่ ๑๐	ปฺุรา สีหฬภาสาย ฐปิถํ ตํ น สาธฺเต	โปราณญฺฐกฺกาย จ. สาธฺนํ อิจฺฉิติจฺฉิตํฯ
คาถาที่ ๑๑	ตสฺมา ตมฺปนิสฺสาย วิวชฺเชตฺวา วิรุทฺธตฺถํ	โปราณญฺฐกฺกานนฺย. วิเสสตฺถํ ปกาสนฺยํ.
(กึ่งคาถา)	วิเสสวณฺณนํ เสฏฺฐิ	กิริสฺสามตฺถวณฺณนนฺติฯ

นิคมณกถา

คาถาที่ ๑	อนนฺ โลภาทิมลา ปชานํ จกฺขาทีโรคา วิวิธา จ ทกฺขา. กลหาทิกฺขา ทกฺขิตฺตา ชาตา โจราทโยนตฺถกฺรา จ โลเกฯ
คาถาที่ ๒	นสฺสนตฺตํ เม ปญฺจ เวรา จ ปาปา นสฺสนตฺตํ คิมฺเห ยถา วุญฺฉิวิวตา. อญฺฐจฺฉกิมคฺควเรน ปตฺวา นิพฺพานปฺุริ ปฏฺิปาทยามิฯ

คาถาที่ ๓	สพฺพทิกฺขุณฺโณ มทฺทนฺโต สํสํวณฺณํ ฉินฺทิตฺวา	ราคโทสาทิปาปกเ. อุเปมิ สคฺคโมกฺขเกฯ
คาถาที่ ๔	อาณมาเขตฺตมฺหิ สพฺพตถ สพฺเพ ธมฺมานุยายนฺตุ	อวีจิมฺหิ ภวคฺคโต. ตโย โลกา อุตฺปิ จาติฯ

ก. ๑๙ มธฺรุตถวิลาลินี

ชุกฺททกนิกายกฺขุรฺกถา พุทฺธวํสวณฺณนา

ประณามบท

นโม ตสฺส ภควโต อรฺหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสา

คาถาที่ ๑
อนนฺตญฺยานํ กรุณาลยํ ลยํ
มลสฺส พุทฺธํ สฺสมาหิตํ หิตํ.
นมามิ ธมฺมํ ภวสํวรํ

คาถาที่ ๒
คุณากรณฺเจว นินฺรฺกณฺ คณฺา
ปญฺญาเย เสฏฺโฐ ชินฺสาวกานํ
ยํ ธมฺมเสนาปติ ธมฺมราชํ.
อปฺจุฉิ สตฺถารมปารปารคฺ
นินฺรฺกณฺ ญฺาติคณฺสฺส มชฺเฒา

คาถาที่ ๓
สุพุทฺธวํเสนิธ พุทฺธวํโส
วิสุทฺธวํเสน วินายเกณ.
หตฺตาวกาเสน ปกาลิโต โย
สมาธิวาเสน ตถาคเตนฯ

คาถาที่ ๔
ยาวชชกาลา อวินาสยนฺตา
पालิกฺกมณฺเจว จ ปาฬิยตฺถํ.
กถานุสนฺธิ สฺคตสฺส ปุตฺตา
ยถาสฺตํเยว สมําหริสฺสา

คาถาที่ ๕
ตสฺเสว สมฺพุทฺธวรนฺวयสฺส
สทา ชนํ สวณามตสฺส.
ปสาทปญฺญาชนนสฺส ยสฺมา
สํวณฺณานุกมโต ปวตฺตทา

คาถาที่ ๖
สกกจฺจสทฺธมฺมรเตน
พุทฺธสีเहन สีลาทิกฺุณฺเทเตน.
อายาจิโตหํ สฺจิริมฺปิ กาลํ
ตสฺมาสฺส สํวณฺณนมารภิสฺสา

คาถาที่ ๗
สทา ชนํ กลินาสนสฺส
จิรญฺุจิตตฺถํ ชินฺสาสนสฺส.

คาถาที่ ๘	มมาปิ ปุณฺณโณทวยวุฑฺธิยตุถํ ปสาทนตถณฺจ มหาชนสฺสสา มหาวิหาราคตปาฬิมคค- สนฺนิสฺสิตา สงฺกรโทสทีนา.	
คาถาที่ ๙	สมาสโตยํ ปน พุฑฺธวํส- สํวณฺณา เหฺสฺสติ สารภูตาฯ โสตพุพฺรุปี ปน พุฑฺธวํส- กถาย อณฺญํ อธิ นตฺถิ ยสฺมา.	
คาถาที่ ๑๐	ปสาทํ พุฑฺธคฺคฺเณ รตานิ ปวาหนํ ปาปมหามลสฺสสา ตสฺมา ทิ สกฺกจฺจสมาธิยฺยุตฺตา วิหાય วิกุเขปมนณฺญจิตฺตา.	
คาถาที่ ๑๑	สํวณฺณํ วณฺณยโต สุวณฺณํ นิธาย กณฺณํ มธฺรํ สฺสณาฯ สพฺพมปิ หิตฺวา ปน กิจฺจมณฺญํ สกฺกจฺจ มจฺเจนิธ นิจฺจกาลํ.	
คาถาที่ ๑๒	โสตุํ กเถตฺมุปี พุเณ ยฺยุตฺตา กตา ปนายํ อติทุลฺลภาติฯ ตํ สมฺพหุลวารมฺปิ ทสฺเสตฺวาว คมิสฺสาม	ยถาภูทฺธาเน มยํ ปน. ตตฺถ ตตฺถ สมาสโตฯ
คาถาที่ ๑๓	โส เอวํ ววตฺถิตโต ปน— เกนายํ เทสิโต กตฺถ กิมตฺถาย กทา กสฺส	กสฺสตฺถาย จ เทสิโต. วจนํ เกน จากโตฯ
คาถาที่ ๑๔	สพฺพเมตํ วิธึ วตฺวา ปจฺฉาหํ พุฑฺธวํสฺส	ปฺพุพฺพเมว สมาสโต. กริสฺสามตฺถวณฺณนฺนติฯ
นิคมณกถา		
คาถาที่ ๑	เอตฺตาวตา คตา สิฑฺธิ สุวณฺณปทวิญญฺาต-	พุฑฺธวํสฺส วณฺณนา. วิจิตฺตณฺยโสภิตาฯ
คาถาที่ ๒	โปราณภูทฺฐกถามคฺคํ อาทาเยว กตา พุฑฺธ-	ปาสิอตฺถปฺปกาสกํ. วํสฺสสฺสภูทฺฐกถา มยาฯ
คาถาที่ ๓	ปปฺญจตุถํ วิวชฺเชตฺวา สมฺปกาสนโต ตสฺมา	มธฺรตฺถสฺส สพฺพโส. มธฺรตฺถปฺปกาสินีฯ
คาถาที่ ๔	กาวิรรชลสมฺปาต- กาวิรรปฺภุญฺเณ รมฺเม	ปริปฺุตมทิตฺเล. นानานารินรากุเลฯ

คาถาที่ ๕	การิเต กณฺหทาเสน วิหาเร วิวิธการ-	สณฺหวาเจน สาธฺนา. จารุปาการโคปุเรฯ
คาถาที่ ๖	ฉายาสลิลสมฺปนฺเน หตฺตชฺชนสมฺพาธ	ทสฺสนีเย มโนรม. ปวิเวกสุเช สิเวฯ
คาถาที่ ๗	ตตฺถ ปาจฺฉินปาสาท- วสตา พุทฺธวํสฺส	ตเล ปรมสฺตีเล. มยา สํวณฺณา กตาฯ
คาถาที่ ๘	ยถา พุทฺธวํสฺส สํวณฺณาย กตา สาธฺ สิทธิ วินา อนฺตรายํ. ตถา ธมฺมยฺตุตฺตา ชนानํ วิตกฺกา วินาวนฺตราเยน สิทธิ วชนฺตฺฯ	
คาถาที่ ๙	อิมํ พุทฺธวํสฺส สํวณฺณํ เม กโรนฺเตน ยํ ปตฺถิตํ ปุณฺณชาติ. สทา ตสฺส เทวานุภาเวน โลโก ธฺวํ สนฺตมจฺจนฺตมตฺถํ ปยาตฺฯ	
คาถาที่ ๑๐	วินสฺสนฺตฺ ไรคา มนุสฺเสสฺส สพฺเพ ปวสฺสนฺตฺ เทวาปิ วสฺสนฺตกาเล. สุขํ โหตุ นิจฺจํ วรํ นารกาปิ ปิสฺจาปยาตา ปิปาสา ภวนฺตฺฯ	
คาถาที่ ๑๑	สุรา อจฺฉรานํ คณาทีหิ สฺหุธี จิรํ เทวโลเก สุขํ จานฺุโกนฺตฺ. จิรํ ฐาตุ ธมฺโม มุนินฺทสฺส โลเก สุขํ โลกปาลา มหิ ปาลยฺนฺตฺฯ	
คาถาที่ ๑๒	ครุหิ คีตนาเมน เถโร กตฺวา อฏฺฐกถํ	พุทฺธทตฺโตติ วิสฺสุโต. มธฺรตฺถวิลาลินีฯ
คาถาที่ ๑๓	โปตฺถกํ รูปยิตฺเวมํ อจิรญฺฉิตฺภาเวน	ปรมฺปเร หิตาวหํ. อโห มจฺจุวสํ คโตฯ
คาถาที่ ๑๔	อนฺตรายํ วินา เอสา ตถา สิขฺณนฺตฺ สงฺกปฺปา	ยถา นิฏฺฐํ อฺปาคตา. สตฺตานํ ธมฺมนิสฺสิตาติฯ

ก. ๒๐ อรรกถาปรมัตถทีปนี

ชุกฺทกนิกายญฺจกถา จริยาปิฎกอฏฺฐกถา

ประณามบท

นโม ตสฺส ภควโต อรฺหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสา

คาถาที่ ๑	จริยา สพฺพโลกสฺส อจินฺเตยฺยานุภาวํ ตํ	หิตา ยสฺส มहेสิโน. วนฺเท โลกคฺคฺนากํฯ
-----------	--	--

คาถาที่ ๒	วิชาจรรณสมปยุนา วนเท ตมุตตมัม ฐมัม	เยน นียนติ โลกโต. สมุมาสมพุทฐปุชิตำ
คาถาที่ ๓	สีลาทิกุณสมปยุโน วนเท อริยสงฆ์ ตัม	ฐิตो มคคผลสุโย. ปุณญญเขตตัม อนุตตรำ
คาถาที่ ๔	วนุทนาชนิตัม ปุณญัม หตุนตราโย สพุพตถ	อิติ ยัม รตนตตเย. หุตวำหัม ตสฺส เตชสา
คาถาที่ ๕	อิมสมัม ภาทกปุปสมัม อุกุกัมสปารมิปปตตา	สมภตา ยา สพุทฺทกรา. ทานปารมิตาทโย
คาถาที่ ๖	ตาสัม สมโพธิจริยานัม สกุเกสุ นิคโรธารามะ	อานุกาววิภาวนัม. วสนฺเตน มหะสินา
คาถาที่ ๗	ยัม ฐมมเสนาปติโน โลกนาถะน จริยา-	สพุพสวากเกตุโน. ปิฏุกัม นาม เทสิตัม
คาถาที่ ๘	ยัม ชุทฺทกนิกายสมัม ฐมมสังคาหกา สตถุ	สงฺคายีสฺ มหะลโย. เหตุสมปตฺติที่ปนัม
คาถาที่ ๙	ตสฺส สมโพธิสมภาร-	วิภาคนยโยคโต. อตฺถลลวณฺณนา มยา
คาถาที่ ๑๐	กิญจาปี ทุกฺกรา กาคู สท ลลวณฺณน ยสมมา	ธเรเต สตถุ สาสนัม. ติฏฺฐเตว วินิจฺจโย
คาถาที่ ๑๑	ปุพฺพวาจริยสีหานัม ตสมมา ตัม อวลมพิตวา	โอคาหิตวา จ สพุพโส. โปราณฏฺฐกถานยัม
คาถาที่ ๑๒	ชาตกานุปนีสสาย นิสฺสิตัม วาจนามคคัม	สุวิสุทฺฐมณากุลัม. นิปฺนตฺถวินิจฺจยัม
คาถาที่ ๑๓	มหาวิหารวาสินัม นิตเนยยตฺถเกทา จ	ปารมัม ปรีที่ปยัม. ปิฏุกสฺสตฺถวณฺณนัม
คาถาที่ ๑๔	กิริสฺสามิ ตัม จริยา อิติ อากขฺฆมานสฺส	สทฺฐมมสฺส จิริฏฺฐิตี. นีสามยถ สาธโวติ
	วิกชนตสฺส ตสฺสตถัม	
	นิคมนกถา เอตฺตวตฺตา จ-	
คาถาที่ ๑	วิสุทฺฐจริโต สตถา สพุพจริยาสุ กุสโล	พุทฺฐจริยาย ปารคฺ. โลกาจริโย อนุตฺตรา
คาถาที่ ๒	ยัม อจฺฉริยฐมมานัม อตฺตโน ปุพฺพจริยานัม	สพุพมจฺฉริยาติโค. อานุกาววิภาวนัม
คาถาที่ ๓	เทเสสิ นาโถ จริยา ฐมมสังคาหกา เถรา	ปิฏุกัม ยญฺจ ตาทิโน. สงฺคายีสฺ ตเถว จ

คาถาที่ ๔	ตสฺส อตถํ ปกาเสตุ นิสฺสา ย สมารุทา	โปราณภูฏกถานย. อตถสวณฺณนา มया
คาถาที่ ๕	ยา ตตถ ปรมตถานํ ปกาสนา ปรมตถ-	นิทฺธาเรตฺวา ยถารหํ. ทีปนี นาม นามโต
คาถาที่ ๖	สมฺปตฺตา ปรีนิฏฺฐานํ สาธิกายภูฏวีสาย	อนากุลวินิจฺจยา. ปาฬิยา ภาณวารโต
คาถาที่ ๗	อิติ ตํ สงฺขโรหุเตน ปุณฺณํ ตสฺसानุภาเวน	ยํ ตํ อธิคตํ มया. โลกนาถสฺส สาสนํ
คาถาที่ ๘	โศคาเหตุวา วิสฺสุทฺธาย สพฺเพปิ เทหิโน โหหนฺตุ	สีลาทิปฏิบัติยา. วิมุตฺติรสภาคิโน
คาถาที่ ๙	จิรํ ติฏฺฐตุ โลกสมิ ตสมิ สคารวา นิจฺจํ	สมฺมาสมฺพุทฺธสาสนํ. โหนตุ สพฺเพปิ ปาณิโน
คาถาที่ ๑๐	สมฺมา วสฺสตุ กาลเณ สทฺธมฺมนิรโต โลกํ	เทโวปิ ชคตีปติ. ธมฺเมเนว ปสาสตุติ
(กึ่งคาถา)	อิติ พฺรตติตถวิหารวาสิเน	อาจริยธมฺมปาเลน กตา

หมวด C1 ประณามบทและนิคมณฑลอรธกถาพระอภิธรรม

ก. ๒๑ อรธกถาอัฐฐาสลีนี

อภิธมฺมภูฏกถา ธมฺมสงฺคณิวิญฺจนา

ประณามบท

นโม ตสฺส ภควโต อรฺหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสา

คาถาที่ ๑	กรุณา วิย สตฺเตสฺ ญฺเยยฺยธมฺเมสฺ สพฺเพสฺ	ปญฺญาเยสฺส มเหลิโน. ปวตฺติตถ ยถารุจิ
คาถาที่ ๒	ทยาย ตาย สตฺเตสฺ ปาฎิหิราวสานมฺหิ	สมฺมุสฺสาหิตมานโส. วสนฺโต ติทฺถาลเย
คาถาที่ ๓	ปารีจฺจตฺตกมฺมูลมฺหิ สิลาสเน สนฺนิสิโน	ปญฺทุกมฺพลนามเก. อาทิจฺโจว ยฺคุนฺธเร
คาถาที่ ๔	จกฺกวาพสฺสเสหิ สนฺนิสิเนน เทวานํ	ทสฺหากมฺม สพฺพโส. คณฺเณน ปรีวาริโต
คาถาที่ ๕	มาตฺรํ ปมุขํ กตฺวา อภิธมฺมกถามคฺคํ	ตสฺสา ปญฺญาเย เตชฺสา. เทวานํ สมฺปวตฺตยิ
คาถาที่ ๖	ตสฺส ปาเท นมฺสฺสิตฺวา สทฺธมฺมญฺจสฺส ปุเชตฺวา	สมฺพุทฺธสฺส สิริมโต. กตฺวา สงฺฆสฺส จญฺชลิ
คาถาที่ ๗	นิปฺจฺจการสฺเสตฺส อานุภาเวน โสเสตฺวา	กตฺสฺส รตนตฺตเย. อนฺตราเย อเสสโต

คาถาที่ ๘	วิสุทธาจารย์เสนา ภิกขุณา พุทธโฆเสน	นิปูณามลพุทธินา. สกกัจจ อภิยาจิโตฯ
คาถาที่ ๙	ยัม เทวเทโว เทวานัม เถรสฺส สาริปุตฺตสฺส	เทเสตฺวา นยโต ปุณ. สมาจฺจิชฺช วินายโกฯ
คาถาที่ ๑๐	อโนตตตฺตทเห กตฺวา ยญจ สุตฺวาน โส เถโร	อุปฏฺฐานัน มหสิโน. อาหริตฺวา มหิตลํฯ
คาถาที่ ๑๑	ภิกขุณํ ปยฺรุธาทาสี สงฺคีติกาเล สงฺคีโต	อิติ ภิกขุทฺธิ ธาโรโต. เวเทหมุณินา ปุณฯ
คาถาที่ ๑๒	ตสฺส คมภีรญาณเหท นนานนยวิจิตฺตสฺส	โอคานพฺหสฺส อภินฺทโส. อภิธมฺมสฺส อาทิตฺวา
คาถาที่ ๑๓	ยา มหากสฺสปาทีหิ สงฺคีตา อนุสงฺคีตา	วสีทิสฺสภูทกา ปุรา. ปัจฉาปิ จ อีสีทฺธิ ยาฯ
คาถาที่ ๑๔	อาภตา ปน เถเรน ยา ทิปิ ทิปาวาสินํ	มทินฺนเทเนตฺมุตฺตมํ. ภาสาย อภิสงฺขตฺตา
คาถาที่ ๑๕	อปเนตฺวา ตโต ภาสํ อาโรปยิตฺวา นิทฺโทสํ	ตมฺพปณฺณินิวาสินํ. ภาสตฺนตฺตินยานุคํฯ
คาถาที่ ๑๖	นิกายนฺตรลทฺธิทฺธิ มหาวิหารวาสินํ	อสมฺมสิสฺส อนากุลํ. ทฺธิปยฺนโต วินิจฺฉยํฯ
คาถาที่ ๑๗	อตุถํ ปกาสยิสฺสสามิ คเหตุพฺพ คเหตุวาน	อาคมฏฺฐกถาสฺปิ. โตสยฺนโต วิจกฺขณฺเภา
คาถาที่ ๑๘	กมฺมฏฺฐานานิ สพฺพานิ วิสุทฺธิมคฺเค ปนินฺท	จริยาภินฺญา วิปสฺสนา. ยสฺมา สพฺพํ ปกาสิตํฯ
คาถาที่ ๑๙	ตสฺมา ตํ อคฺคเหตุวาน ปทานุกมฺโต เอว	สกลายปิ ตนฺตฺติยา. กริสฺสามตฺถวณฺณนํฯ
คาถาที่ ๒๐	อิติ เม ภาสฺมานสฺส อวิกฺขิตฺตา นิสาเมถ	อภิธมฺมกถํ อิมํ. ทูลลภา ทิ อยํ กถาติฯ

นิคมนกถา

เอตตฺตาวตา จ—

คาถาที่ ๑	จิตฺตํ รูปญจ นิกฺเขปํ ยัม โลกนาโถ ภาเชนฺโต	อตุถุทฺธารํ มโนรมํ. เทเสสิ ธมฺมสงฺคณฺเภา
คาถาที่ ๒	อภิธมฺมสฺส สงฺคยฺห ฐิตาย ตสฺสา อารทฺธา	ธมฺเม อนวเสสโต. ยา มยา อตฺถวณฺณนาฯ
คาถาที่ ๓	อนากุสฺสานมตฺถานัน อิติ นามเนน สา เอสา	สมฺภวา อฏฺฐสาลินี. สนฺนิฏฺฐานมฺุปากตฺตา

คาถาที่ ๔	เอกุนจตตาสีสาย จิรวฐิตตถ์ ฌมมสุส	ปาฬิยา ภาณวารโธ. นิฐฐาเปนเตน ต่ มยาฯ
คาถาที่ ๕	ย่ ปตตถ์ กุสล่ ตสุส สพเพ สทฐมมราชสุส	อานุกาเวน ปาณิน. ถตวา ฌมม สุขาวห่า
คาถาที่ ๖	ปาปุณนตุ วิสุทฐาย อโสกมณูปายาส์	สุชาย ปฏิปตติยา. นิพพานสุขมุตตม่า
คาถาที่ ๗	จิรั ติฐฐตุ สทฐมโม สพเพปิ สตตทา กาเลน	ฌมเม โทหนตุ สคารวา. สมมา เทโว ปวสุสตุฯ
คาถาที่ ๘	ยถา รกขีสุ โปราณา ราชา รกขตุ ฌมเมน	สุราชาโน ตเถวิม. อตตโนว ปชั ปชนุตติฯ

ก. ๒๒ อรรถกถาสัมโมหวิโนทนี

วิงคญฐกถา

ประณามบท

โม ตสุส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฐสุสา

คาถาที่ ๑	จตฺสจฺจทโส นาโถ ปกาสยิตฺวา สมพุทฺโธ	จตุธา ฌมมสงฺคณิ. ตสุเสว สมนนฺตร่า
คาถาที่ ๒	อุเปโต พุทฺธฌมเมหิ อญฺฐารสนนฺ ฆนธาติ-	อญฺฐารสทฺธิ นายโก. วิงคานํ วเสน ย่า
คาถาที่ ๓	วิงคํ เทสยิ สตฺถา อิทานิ ยสุมา สมปฺตฺโต	ตสุส ส่วณฺณนาทุกโม. ตสุมา ตสุสตุถวณฺณน่า
คาถาที่ ๔	กริสฺสามิ วิคาเหตุวา สทฐมเม คารวํ กตฺวา	โปราณญฺฐกถานยํ. ตํ สุนาถ สมหาทิตาติฯ

นิคมนกถา

เอตตาวตา จ—

คาถาที่ ๑	อภิธมฺมํ เทเสนฺโต เทวานํ เทวปุเร	ฌมมครุ ฌมมคารวยฺยุตฺตานํ. เทวคณฺสทสุสปริวาโรฯ
คาถาที่ ๒	ทฺฐติยํ อทฺฐติยปฺริโส อญฺฐารสทฺธิ วิงคฺเคหิ	ยํ อาท วิงคฺคปกรณํ นาโถ. มณฺฑิตมณฺฑทเปยฺยคฺุณเฑฯ
คาถาที่ ๓	อตฺถปฺปกาสนตถ์ ยตินา อทฺนฺธคตินา	ตสุสทํ ยาจิตฺโต จฺฐิตคฺุณเฑ. สุพุทฺธินา พุทฺธโฆเสนนา
คาถาที่ ๔	ยํ อารภิ รจยิตุํ สมฺโมหวิโนทนโธ	อญฺฐกถํ สุนิปุณฺณสุ อตฺถเสสุ. สมฺโมหวิโนทนี นาม่า
คาถาที่ ๕	โปราณญฺฐกถานํ	สารํ อาทาย สา อยํ นิฐฐํ.

	ปตฺตา อนนฺตราเยน	ปาลียา ภาณวาเรหิฯ
คาถาที่ ๖	จตฺตาลีสาย ยถา	เอเคน จ เอวเมว สพฺเพปิ.
	นิฏฺฐิ วัชฺชนตุ วิมลา	มโนรธา สพฺพสฺตฺตานาฯ
คาถาที่ ๗	สทฺธมฺมสฺส ฐิตตฺถํ	ยญจ อิมํ รจยตา มยา ปุณฺณํ.
	ปตฺตํ เตน สมตฺตํ	ปาปุณฺตุ สทฺเวโก โลโกฯ
คาถาที่ ๘	สุจิริ ติฏฺฐตุ ฐมฺโม	ธมฺมาภิริโต สทา ภวตุ โลโก.
	นิจจํ เขมสุภิกฺษาทิจ-	สมปทา ชนปทา โทหนฺตฺติฯ
	ร้อยแก้วคั้น	
คาถาที่ ๙	ดาว ติฏฺฐตุ โลกสฺมี	โลกนิตฺตฺรณฺเณสินํ.
	ทสฺเสนฺตี กุลปฺตฺตานํ	นยํ ปณฺญาวิสุทฺธิยาฯ
คาถาที่ ๑๐	ยาว พุทฺโธติ นามมฺปิ	สุทฺธจิตฺตสฺส ตาทิโน.
	โลกมฺหิ โลกเขฏฺฐสฺส	ปวตฺตติ มहेสินฺติฯ
คาถาที่ ๑๑	ยาว ติฏฺฐติ เสเลนฺโท	ยาว จนฺโท วิโรจติ
	ดาว ติฏฺฐตุ สทฺธมฺโม	โคตมสฺส ยสฺสสินฺฯ

ก. ๒๓ อรรถกถาปรมัตถทีปนี

อภิธมฺมปิฎกํ ปญฺจปกรณวณฺณนา

ธาทุกถาปกรณวณฺณนา

ประณามบท

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสา

คาถาที่ ๑	อฏฺฐารสฺหิ เกเทหิ	วิภงฺคํ มารภณฺชโน.
	เทสยิตฺวา มหาวีโร	ยํ ตสฺเสว อนนฺตรํฯ
คาถาที่ ๒	อเทสยิ ธาตุกถํ	ธาทุกถาปฺปกาสโน.
	ตสฺสตฺถํ ทีปยิสฺสามิ	ตํ สฺสณฺถ สมหาทิตาติฯ

นิกมณกถา

เอตฺตาวตา จ

คาถาที่ ๑	ธาทูปฺปเกทกฺุสโล	ยํ ธาตุกถํ ตถาคโต อาท
	ตสฺสา นยฺมุขเกทป-	ปกาสนํ นิฏฺฐิตํ โหติ ฯ
คาถาที่ ๒	อิมินา นยฺมุขเกทป-	ปกาสเนน ทิ วิภาวินา สกฺกา
	ณาทุ สพฺเพปิ นยา	สงฺเขปฺกถาว อิติ วุตฺตา ฯ
คาถาที่ ๓	เอเกกสฺส ปน สเจ	ปทสฺส วิตุถารเมว ภาเสยฺย
	วจนฺณจ อติวिय พหุ	ภเวยฺย อตุโถ จ อวิเสโส ฯ
คาถาที่ ๔	อิติ อุณฺภาณวาร-	ทวยาย ยํ ตนฺตฺติยา มยา เอตํ

กฤตา ปตต์ ปุณณ

สุชาย ตั โหตุ โลกสฺสาติ ฯ

ก. ๒๔ อรรถกถาปรหมัตถทีปนี

ปุคฺคฺลปญฺณตฺติปกรณวณฺณนา

ประณามบท

คาถาที่ ๑	นิปฺณตฺถํ ปกรณํ สตฺธา ธาตุกถํ นาม	ธาตุนาทปฺปกาสโน เทสยิตฺวา สุรालเย ฯ
คาถาที่ ๒	อนนฺตรํ ตสฺส ชินฺโน อาห ปุคฺคฺลปญฺณตฺตี	ปญฺณตฺติเกททีปนี ยํ โลกํ อคฺคฺปุคฺคฺโล ฯ
คาถาที่ ๓	ตสฺสา สํวณฺณโนกาโส ตสฺมา นํ วณฺณยิสฺสามิ	ยสฺมาทานิ อฺปาคโต ตํ สฺมณํ สมหิตตาติ ฯ

นิกมนกถา

เอตฺตาวตฺตา จ

คาถาที่ ๑	ยํ เว ปุคฺคฺลปญฺณตฺตี นาติสฺงฺเขปโต สตฺธา	โลกํ อปฺปฏิปุคฺคฺโล เทเสสิ ติทฺสาลเย ฯ
คาถาที่ ๒	ตสฺสา อญฺจกถญฺเจว อาคมญฺจกถาโย จ	ทีปภาสาย สฺงฺขตํ โอคาเหตุวา อเสสโต ฯ
คาถาที่ ๓	สฺวิกตฺโต อสฺงฺกิณฺโณ ตโต ตโต ตํ คเหตุวา	โย โย อตฺโถ ยหิ ยหิ ปทาย อตีวิทฺถารํ ฯ
คาถาที่ ๔	วิสฺสุทฺธิมคฺเค ยํ วุตฺต นาติสฺงฺเขปวิทฺถาร-	ตํ อนาทาย สฺงฺขตา นเยนญฺจกถา อยํ ฯ
คาถาที่ ๕	ตํ เอตํ สตฺตมตฺเตหิ จิริญฺจิตฺตํ ฐมฺมสฺส	ภาณวาเรหิ ตนฺตฺติยา สฺงฺขโรนฺเตน ยํ มया ฯ
คาถาที่ ๖	สมฺปตฺตํ กุสลํ เตน โอโลเกนฺตุ วิสฺสุทฺเธน	สทฺธมฺมํ สฺขมฺมํ ลีวํ ปาณโย ฐมฺมจกฺขนาติ ฯ

ก. ๒๕ อรรถกถาปรหมัตถทีปนี

กถาวตฺตวณฺณนา

ประณามบท

คาถาที่ ๑	นิสินฺโน เทวโลกสฺมี สทฺเวกสฺส โลกสฺส	เทวสฺงฺฆปฺรคฺขโต สตฺธา อปฺปฏิปุคฺคฺโล ฯ
คาถาที่ ๒	สพฺพปญฺณตฺติกุสโล วตฺวา ปุคฺคฺลปญฺณตฺตี	ปญฺณตฺติปริทีปนี โลกํ อุตฺตมปุคฺคฺโล ฯ
คาถาที่ ๓	ยํ ปุคฺคฺลกถาทินํ	กถานํ วตฺตวณฺณนา

	กถาวตฤปฺปกฺรณ	สงฺเขเปน อเทสยิ ฯ
คาถาที่ ๔	มาติกาจฺปนเนว	จปีตสฺส สุราลเย
	ตสฺส โมคฺคฺลึปฺตฺเตน	วิกตฺตสฺส มหิตฺเต ฯ
คาถาที่ ๕	อิทานิ ยสฺมา สมฺปตฺโต	อตฺตสํวณฺณนาทุกฺโกม
	ตสฺมา ตํ วณฺณยิสฺสามิ	ตํ สฺมาถ สฺมาหิตาติ ฯ
	นิกมนกถา	
	เอตฺตาวตา จ	
คาถาที่ ๑	ปณฺณาสเกหิ จตฺุหิ	ตีหิ วคฺเคหิเทว
	สงฺคเหตุวา กถา สพฺพวา	อุนติสฺตเกทหนา ฯ
คาถาที่ ๒	กถาวตฤปฺปกฺรณ	กถามคฺเคสุ โกวีโท
	ยํ ชิโน เทสยิ ตสฺส	นินฺุจิตา อตฺตวณฺณนา ฯ
คาถาที่ ๓	อิมํ เตรสมตฺเตหิ	ภานฺวาเรหิ ตฺนุติยา
	จิรฺุจิตตฺถํ ฌมฺมสฺส	สงฺขโรนฺเตน ยํ มยา ฯ
คาถาที่ ๔	สมฺปตฺตํ กุสลนฺเตน	โลโกยํ สฺนรามโร
	ฌมฺมราชสฺส สทฺธมฺม-	สเมวาริคฺจจตฺุติ ฯ

ก. ๒๖ อรรถกถาปรมัตถทีปนี

ยมกปฺปกรณวณฺณนา

ประณามบท

คาถาที่ ๑	สงฺเขเปเนว เทวาน	เทวเทโว สุราลเย
	กถาวตฤปฺปกฺรณ	เทสยิตฺวา รมณฺชโท ฯ
คาถาที่ ๒	ยมสฺส วิสยาตีโต	นानายมกมณฺุทิตํ
	อภิธมฺมปฺปกฺรณ	ฉฺุจํ ฉฺุจฺาน เทสโก ฯ
คาถาที่ ๓	ยมกํ อยมาวณฺุ-	นีลามลตฺนุรุโท
	ยํ เทสยิ อนุปฺตฺโต	ตสฺส สํวณฺณนาทุกฺโกม
(กึ่งคาถา)	อิทานิ ยสฺมา ตสฺมาสฺส	โหติ สํวณฺณนา อยนฺุติ ฯ

นิกมนกถา

เอตฺตาวตา จ

คาถาที่ ๑	ยสฺโสวาเท จตฺวา	นินฺุจิตกิจฺจสฺส กิจฺจสมฺปนฺโน
	ยฺวติชโนปี อตีโต	สุวิทฺตนิยโม ยมสฺสาณํ ฯ
คาถาที่ ๒	เทวปริสાય มชฺเฌ	เทวปุเร สพฺพเทวเทเวณ
	ยมกํ นาม ปกาสิต	ยมามลโลเมน ยนฺเตน ฯ
คาถาที่ ๓	ปาลีวตฺถานวธี	ปฺุจฺฉาวิสฺสชฺชเน จ อตฺถนยํ
	ทสฺเสตฺถ อารทฺธา	ยมกอณฺุจกถา มยา ตสฺส ฯ

คาถาที่ ๔	สา สุพหุอนุตราเย อยมชช ปญจมตเตหิ	โลกมุหิ ยถา อนนุตราเยน ตनुตिया ภาณวาเรหิ ฯ
คาถาที่ ๕	นิฏฺจํ ปตฺตา เอวํ หิตสุชนิปฺผตฺติกฺกรา	นิฏฺจานํ ปาปฺณนฺตุ สพฺเพปิ มโนรธา สพฺพสฺตฺตานนฺติ ฯ

ก. ๒๗ อรรถกถาปรหมัตถที่ปนี

มหาปฏฺจฺจานปฺปรณวณฺณนา

ประณามบท

มหาปฏฺจฺจานปฺปรณวณฺณนา

คาถาที่ ๑	เทวติเทโว เทวาน เทสยิตฺวา ปกรณ	เทวทานวปฺชิโต ยมกํ สุทฺธสํยโม ฯ
คาถาที่ ๒	อตฺตโต ธมฺมโต เจว อนนฺตรํ มหาวิโร	คมภีรสฺสาด ตสฺส ยํ สฺตตมํ อีสิสฺตฺตโม ฯ
คาถาที่ ๓	ปฏฺจฺจานํ นาม นาเมน เทเสสิ อติคมฺภีรํ	นามรูปนโรธโน นยมณฺฑิตฺตเทสนํ ฯ
คาถาที่ ๔	อิทานิ ตสฺส สมฺปตฺโต ตสฺมา ตํ วณฺณยิสฺสามิ	ยสฺมา สํวณฺณนาทุกฺโก ตํ สฺนฺนาถ สฺมาหิตาติ ฯ

ปริโยสานกถาและนิคมกถา

เอตฺตาวตฺตา จ

คาถาที่ ๑	สมฺมุฬฺหา ยตฺถ ปชา เนกวิธทุกฺชคฺคฺคฺคฺคฺค	ตฺนฺตาทฺกฺลาทิกาวมาปฺนฺนา สํสํารํ นาติวตฺตฺนฺติ ฯ
คาถาที่ ๒	ปจฺจยเภทกฺุสโล อตินิปฺปฺณคฺมภีร	โลกครฺตฺมปี ปจฺจยภากรํ ชวณพฺภุมิ พุทฺธณฺณสฺส ฯ
คาถาที่ ๓	กฺุสลาทิสฺมมเภท วิทฺธาเรณฺโต สฺตตฺม-	นิสฺสาย นเยหิ วิวิทฺคณฺเนหิ มภิสฺมมปฺปรณํ สฺตฺธา ฯ
คาถาที่ ๔	สฺวิทิสฺสนฺนิฏฺจฺจโน สทฺธาเยสา สฺมารทฺธา	ปฏฺจฺจานํ นาม ยํ ปกาเสสิ ยา อฏฺจกถา มยา ตสฺส ฯ
คาถาที่ ๕	อาจฺริยานํ วาทมฺปี อติพฺหุวิธฺนฺตราเย	อวิทาย วิภชฺชวาทิสฺสํ (๓) โลกมุหิ อนนฺตราเยน ฯ
คาถาที่ ๖	สา เอสา อชฺช ยถา อตฺถํ ปกาสนฺนฺตี	จฺจทฺทสมตฺเตหิ ภาณวาเรหิ ปฏฺจฺจานวรสฺส สกฺลสฺส ฯ
คาถาที่ ๗	สนฺนิฏฺจฺจานํ ปตฺตา สมฺปาปฺณนฺตุ สีส	ยเถว นิฏฺจํ ตธา พฺหุชนสฺส กฺลฺยาณา สพฺพสฺงกปฺปา ฯ

เอตฺตาวตฺตา

คาถาที่ ๘	สตตปุปรกรณ์ นาโถ เทวาทิเทโว เทวาน	อภิธมมเทศยิ เทวโลกมฺหิ ยํ ปุเร ฯ
คาถาที่ ๙	ตสฺส อฏฺจกถา เอสา จิรฺภูจิตฺตํ ธมฺมสฺส	สกลสฺสาปิ นิฏฺจिता นิฏฺจเปนฺเตน ตํ มยา ฯ
คาถาที่ ๑๐	ยํ ปตฺตํ กุสลํ ตสฺส สพฺเพ สทฺธมฺมราชสฺส	อานุภาเวน ปาณิน ณตฺวา ธมฺมํ สุขาวทํ ฯ
คาถาที่ ๑๑	ปาปฺพนนฺตุ วิสฺสุทฺธาย อโสกมฺนุปายาสํ	สุขาย ปฏิปตฺติยา นิพฺพานสุขมฺตตมํ ฯ
คาถาที่ ๑๒	จิรํ ติฏฺฐจตุ สทฺธมฺโม สพฺเพปิ สตฺตา กาเลน	ธมฺเม โหนฺตุ สคารวา สมฺมา เทโว ปวฺสสฺสุ ฯ
คาถาที่ ๑๓	ยถา รกฺขีสุ โปราณา ราชา รกฺขตุ ธมฺเมน	สุราชาโน ตเถวิม อตฺตโนว ปชํ ปชฺนติ ฯ
	นิกมฺนกถา	
คาถาที่ ๑๔	ดาว ติฏฺฐจตุ โลกสฺมี ทสฺเสนตี กุลปฺตฺตาน	โลกนิตฺตฺรณฺเสิน นยํ ปญฺญาวิสฺสุทฺธิยา ฯ
คาถาที่ ๑๕	ยาว พุทฺโธติ นามมฺปิ โลกมฺหิ โลกเชฏฺฐสฺส	สุทฺธจิตฺตสฺส ตาทิโน ปวตฺตติ มเหสิโนติ ฯ

หมวด D1 ประณามบทและนิกมณกถาในฎีกา (ฉบับ ม.จ.ร.)

ก. ๒๘ สวรรตถทีปนี วินยฎีกา

วินยปิฎกเถ สวรรตถทีปนีฎีกา สมฺมุตฺตปาสาทิกาวณฺณนา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสา

ประณามบท

คาถาที่ ๑	มหาการุณิกํ พุทฺธํ วนฺเท อริยสงฺฆณฺจ	ธมฺมณฺจ วิมลํ วรํ ฯ ทกฺขิณฺเยยํ นินฺรจณฺมํ ฯ
คาถาที่ ๒	อุพฺวารปฺญญฺเตเชน ปตฺตรชฺชาภิสฺสเกน	กตฺวา สตฺตฺวิมฺมทฺทหนํ สาสนฺนุชฺโชตฺนตฺถินา ฯ
คาถาที่ ๓	นิสฺสาย สีสฺหิณฺเทน กตฺวา นิกายสามคฺคิ	ยํ ปฺรกกมฺพาทฺตนา ฯ สาสนํ สุวิโสธิตํ ฯ
คาถาที่ ๔	กสฺสปี ตํ มหาเถรํ ทีปสฺมี ตมฺพปณฺณิมฺหิ	สงฺฆสฺส ปรีณายกํ ฯ สาสนโนทฺยการกํ ฯ
คาถาที่ ๕	ปฏิปตฺติปฺราธินํ ปากฺกํ คคเน จนฺท-	สทฺธารณฺญนิवासินํ มณฺทลํ วิย สาสนา ฯ
คาถาที่ ๖	สงฺฆสฺส ปิตฺรํ วนฺเท	วินฺเย สุวิสารทํ

คาถาที่ ๗	ยํ นิสุสาย วสนุโตหํ อนุเถรํ มหาปุณฺณ อวิชฌตฺตสีลาทิ-	วุฑฺฒี ปตฺโตสุมิ สาสเนฯ สุเมธํ สุตฺติวิสุตฺตา ปริสุทฺธคฺุณฺเฑยฺฯ
คาถาที่ ๘	พหุสุตฺตํ สติมนุตํ นนามิ สิริสา ธีรํ	ทนต์ สนต์ สมหิตํ ครุํ เม คณฺวากํฯ สทฺทสฺตถนฺยณฺณสุ.
คาถาที่ ๙	อาคตาคมตฺกเกสุ ยสฺสนฺเตวาลิภิกฺขุสุ	สาสนํ สุปฺปติภฺภูริตฺตา ลีนฺสารถฺตที่ปนี.
คาถาที่ ๑๐	วินยภฺภูรฺกถายาหํ กริสฺสามิ สุวิญญฺเยยฺยํ	ปริปฺุณฺณมนนากุลฺลา ลีนฺตถสฺส ปกาสน.
คาถาที่ ๑๑	โปราณฺเทหิ กตํ ยนฺต น ตํ สพฺพตฺถถ ภิภฺขุณฺ	อตฺถํ สาธฺเถติ สพฺพโสฯ สีหฺพาย นีรุตฺตียา.
คาถาที่ ๑๒	ทฺุวิญญฺเยยฺยสภาวาย คณฺฐิปฺเทสฺวเนเกสุ	ลิขิตํ ภิกฺขุจि กตฺถจฺจา อารภิตฺวาปิ เกนจิ.
คาถาที่ ๑๓	มาคธิกาย ภาสาย ภาสนฺตเรหิ สมฺมุสฺสํ	ลิขิตํ ภิกฺขุจิเทว จฯ ตตฺถเถว พหุํ ทิสฺสตี.
คาถาที่ ๑๔	อสารคณฺถภาโรปิ อากุลณฺจ กตํ ยตฺถ	สุวิญญฺเยยฺยมฺปิ อตฺถโตฯ ตาทิเสเนตฺถถ สพฺพโส.
คาถาที่ ๑๕	ตโต อปริปฺุณฺณเณ กถมตฺถํ วิชานนฺติ	นानาเทสนินฺวาลิโนฯ สารมาทาย สพฺพโส.
คาถาที่ ๑๖	ภาสนฺตรํ ตโต หิตฺวา อนากุลํ กริสฺสามิ	ปริปฺุณฺณวินิจฺฉยนฺติฯ
	นิคมนกถา เอตฺตาวตฺตา จ—	
คาถาที่ ๑	วินเย ปาภฺวตฺถาย วณฺณนา ยา สมารทฺธา	สาสนสฺส จ วุฑฺฒิยา. วินยภฺภูรฺกถาย สาฯ
คาถาที่ ๒	สารถฺตที่ปนี นาม ตีสสทฺสสมตฺเตหิ	สพฺพโส ปรินิภฺภูริตฺตา. คณฺเถหิ ปริมาณโตฯ
คาถาที่ ๓	อชฺุณฺณลิตฺโต นรินฺเทน สทฺธมฺมุภฺภูริตฺติกาเมน	โสหํ ปฺรภฺกมพาทฺหฺนา. สาสนฺชฺุชฺิตกการินาฯ
คาถาที่ ๔	เตเนว การิเต รรมฺเม นानาทุมคณฺนากิณฺณเ	ปาสาทสฺตมณฺฑลิตฺเต. ภาวนาภีรตฺถลเยฯ
คาถาที่ ๕	ลิตฺถทฺทสมฺปนฺเน อตฺถพฺยณฺชนสมฺปนฺนํ	วสํ เชตฺวเน อิมํ. อกาลี สุวินิจฺฉยฺฯ
คาถาที่ ๖	ยํ สิทฺธํ อิมินา ปุณฺณํ	ยํ จณฺญํ ปสฺสํ มยา.

คาถาที่ ๗	เอเตน ปุณฺณกมุเมน ดาวตีเส ปโมเทนโต อลคฺโค ปณฺจกามาเสสุ	ทฺติเย อตฺตสมฺภเว สีลาจารคฺเณ รโต. ปตฺวาน ปฐฺมํ ผลํ
คาถาที่ ๘	อนฺติเม อตฺตภาวมฺหิ โลกคฺคปฺคคฺลํ นานํ	เมตฺเตยฺยํ มุณีปฺจคฺวํ. สพฺพสฺตฺตฺหิตฺเต รตํ
คาถาที่ ๙	ทิสฺวาน ตสฺส อีรฺสฺส อธฺคินฺตฺวา ผลํ อคฺคํ	สุตฺวา สทฺธมฺมเทสํ. โสภยฺยํ ชินฺสาสนํ
คาถาที่ ๑๐	สทา รกฺขนฺตุ ราชานो นिरฺตา ปุณฺณกมุเมสุ	ธมฺเมเนว อิมํ ปชํ. โซเตนฺตุ ชินฺสาสนํ
คาถาที่ ๑๑	อิมํ จ ปาณินो สพฺเพ นิจฺจํ กลฺยาณสงฺกปฺปา	สพฺพทา นินฺรุพฺทฺวา. ปโปปนฺตุ อมตํ ปทฺนฺติ

ก. ๒๙ วัชรพุทธวิงฺกิกา

นโม ตสฺส ภควโต อรฺหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสา

ประณามบท

คาถาที่ ๑	ปณฺณาวิสุทฺธาย ทฺยาย สพฺเพ วิโมจิตา เยน วินยฺยสฺตฺตา ตํ จกฺขุภฺตํ สิริสา นมิตฺวา โลกสฺส โลกนฺตคตฺสฺส ธมฺมํ	
คาถาที่ ๒	สีมฺณฺจ สีลาทิกฺเณหิ ยุตฺต- มาทฺาย สพฺเพสุ ปเทสุ สารี สงฺเขปกาเมน มมาสฺเยน สญฺจิทฺโต ภิกฺขุทิตฺตฺยจ ทิสฺวา	
คาถาที่ ๓	สมนฺตปาสาทิกสฺสญฺจิตฺตาย สมฺพุทฺธโฆสฺจจริโยทิตฺตาย สมาสโต ลินฺปเท ลิชฺสํ สมาสโต ลินฺปเท ลิชฺชํ	
คาถาที่ ๔	สญฺญา นิมิตฺตํ กตฺตา จ สพฺพาคมสฺส ปุพฺเพว	ปริมาณํ ปโยชนํ วตฺตพฺพํ วตฺตมฺจฺฉาติ

นิคมณกถา

คาถาที่ ๑	อสมฺพุทฺธํ พุทฺธมฺหานุภาวํ ธมฺมสฺส คมภีรณยตฺตตฺตฺยจ. โย วณฺณเย ตํ วินยํ อวิญฺญ โส ทฺทฺทฺโส สาสนฺนาสฺเสตฺตา
คาถาที่ ๒	ปาฬี ตทตฺตฺยจ อสมฺพุทฺธฺหิ

นาเสติ โย อฏฐกถานยญจ.
อนิจฉยํ นิจฉยโต ปเรหิ
คาเหติ เตหเว ปุรกษโต โสฯ
คาถาที่ ๓
อนุกกเมเนว มหახเนน
ปุรกษโต ปณฺทิตมานิภิกฺขุ.
อปณฺทิตานํ วิมตี อกตฺวา
อาจริยสีฬํ ปุโรโต กโรตี”ติฯ

ก. ๓๐ วิมตฺวิโนทนีฎฺฐิกา (วินยปิฎก)

นโม ตสฺส ภควโต อรทโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสา
ประณามบท

คาถาที่ ๑	กรุณาปฺนุณฺทหทยํ นตฺวา ธมฺมญฺจ วิมลํ	สฺคตํ หิตทายกํ สงฺฆญฺจ คุณสมฺปทํ
คาถาที่ ๒	วณฺณนา นิปฺนุณาเหสุ ปุพฺพเกหิ กตา เนกา	วินยฎฺฐกถาย ยา นानานยสมากุลาฯ
คาถาที่ ๓	ตตฺถ กาจิ สฺวิตฺถิณฺณมา วิรทฺธา อตฺถโต จาปี	ทฺกุโขคาหา จ คนฺถโต สทฺทโต จาปี กตฺถจิจา
คาถาที่ ๔	กาจิ กตฺถจิจิ อปฺนุณฺมา ตสฺมา ตาหิ สมาทาย	กาจิ สมฺโมทการินี สารํ สงฺเขปรูปโตฯ
คาถาที่ ๕	สีนตฺถญฺจ ปกาเสนฺโต อุปฺนฺนฺฐิตนยญฺจาปี	วิรทฺธญฺจ วิโสธยํ ตตฺถ ตตฺถ ปกาสะยํ
คาถาที่ ๖	วินเย วิมตี เจตฺ สงฺเขเปน ลีขิสฺสามิ	ภิกฺขุณฺํ ลหฺวตฺตินิ ตสฺสา สีนตฺถาวณฺณนํ

นิกมนกถา

คาถาที่ ๑	เอตฺตาวตา จ อารทฺธา วณฺณนา นาติวิตฺถิณฺณมา	วินยฎฺฐกถาย ยา. ปฺริปฺนุณฺวินิจฺฉยาฯ
คาถาที่ ๒	ปญฺญาสภานวาราย สมิขฺฌนิฎฺฐิปฺรมา	ตฺนุติยา ปฺริมาณโต. ยา วิมตฺวิโนทนีฯ
คาถาที่ ๓	อนนฺตรายเณ กตา ยํ ตํ นิฎฺฐํ ตถา สพฺเพ	อัย นิฎฺฐมฺุปากตา. ปาณินอ สมฺโนรธาฯ
คาถาที่ ๔	เถเรหิ วินยญฺญูหิ อวิสฺสตฺถาติวิตฺถิณฺณ-	สฺจิสฺสเลขวฺตฺติหิ. คนฺถกิริว หิปตฺถิตํ
คาถาที่ ๕	กโรเนเตน มยา ยํ ปตฺตํ กุสฺลํ เตน	เอวํ วินยอตฺถาวณฺณนํ. ปตฺวา สมฺโพธิมฺุตตมํ
คาถาที่ ๖	วินยตฺถํ ปกาเสตฺวา	โย โสปาเยน ลกฺขณํ.

คาถาที่ ๗	โสพาย วิมติจเจท- วิรุตตถวิปลาส-	ญาณจกขุปทายก่า คนถวิถถารหานิยา.
คาถาที่ ๘	วิสุทธี ปาปยิสสามิ โลกิเยหิ จ โภเคหิ สพฺเพหิ สหิตา โทหนตุ	สตุเต สัสารทกฺขโตฯ คุณฺเหหิ นิขิลา ปชา. รตา สมฺพุทฺธสสาเนติฯ

ก. ๓๑ กังขาวิตรณิปุราณ-อภินวฎีกา

ประณามบท

นโม ตสฺส ภควโต อรทโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสา

คาถาที่ ๑ (กึ่งคาถา)	พุทฺธ ฐมฺมณฺจ สฺงฺฆนฺตฺติ- ภทฺนตฺพุทฺธโฆเสน ตสฺสา หิ ลินฺปทํ วิ-	อาทินา ยา ปกาสิตา มาติกาฏฐกฺกา สุภาฯ กาสนโกยมารมฺโภฯ
-------------------------	--	--

นิคมนกถา

เอตตาวตา จ-

คาถาที่ ๑	ลฺงฺกิสฺสโร โย วิชิตาริราโซ. ราชา ปรงฺกนฺตฺกฺโข ยสฺสสี. ติธาคตํ สีหฬเมกรชฺช. อกา นิกายณฺจ ตถา สมคฺคํฯ
คาถาที่ ๒	ปุเร ปฺลตฺถิมฺหิ วเร ปุราณ. มชฺฌมฺหิ นานารตนากรานํ. อนนฺตสมฺปตฺติภราริราม.
คาถาที่ ๓	วราชลฺลตฺตฺจคฺขราริราม.
คาถาที่ ๓	อภชฺชปาการสุโคปุรสฺมี นิรากุลาเนกกุลากุลสฺมี. มุนินฺททารุณฺจรวาสฺสวเต. โย โลจนานนฺทวเห วสนฺโตฯ
คาถาที่ ๔	สุผฺลลิตฺพฺโกรฺหสาทฺสูต ปสนฺนนิเรหิ ชลาสเยหิ. สุปฺปฺผิตาเนกทมฺพชฺมพฺ-
คาถาที่ ๕	ปฺนุณาคนาคาทิตฺติ วาภิรมฺเมฯ สุธาวทาเตหิ มโนเรหิ. ปาการปฺนตฺตีหิ จ โคปุเรหิ. วิกิณฺณมฺตฺตามลสนฺนิเกหิ. วิโลกนฺนียะหิ สุธาทเลหิฯ
คาถาที่ ๖	กตฺวาน ปาสาทสทฺสสรฺมเม.

คาถาที่ ๑๙ กาลे ปวสฺสนตุ สทา ปโยทา.
 ธมฺเมน ปาเลนตุ มหิ มหินฺทา.
 สตฺตา ปสนฺนา รตนตฺตยสฺมี.
 ทานาทีปฺญญาภีรตา ภวนฺตฺติฯ

ก. ๓๒ สীগค์ชั้นธวัคคฎีกา

ขึ้นต้นด้วยบท นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสา
 ไม่ปรากฏนิคมนถา

ก. ๓๓ มหาวัคคฎีกา

ขึ้นต้นด้วยบท นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสา
 ไม่ปรากฏนิคมนถา

ก. ๓๔ ปาถิกวัคคฎีกา

ขึ้นต้นด้วยบท นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสา

นิคมนถา

คาถาที่ ๑ มิจฺฉาทิฏฺฐาทีโฆเรหิ
 รกฺขณตฺถาย สกฺกจฺจํ

สีลาทีชนสณฺจยํ
 มณฺชูลํ วิวี การิตนฺติ

ก. ๓๕ สীগค์ชั้นธวัคคอกินวฎีกา (ทีฆนิกาเย)

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสา

ประณามบท

คาถาที่ ๑	โย เทเสตฺวาน สทฺธมฺมํ ทีฆทสฺสี จีรํ กาลํ	คมฺภีรํ ทฺพุทฺธํ วรํ ปติฏฺฐาเปสิ สาสนํฯ
คาถาที่ ๒	วิเนยฺยชฺฌาสาเย เจกํ นตฺวาน ตํ สสทฺธมฺม-	มหามตี มหาทโย. คณฺ์ คารวภาชนํฯ
คาถาที่ ๓	สงฺคีติตฺตยมารุฬฺหา สํวณฺณา ยา จ ตสฺสา	ทีฆาคมฺวรสฺส ยา. วณฺณา สาธฺวณฺณิตาฯ
คาถาที่ ๔	อาจริยธมฺมปาล-	ตฺเถเรเนวาทิสงฺขตา. ทฺพุทฺธตฺถปฺปกาสนาฯ
คาถาที่ ๕	สมฺมา นิปฺพนคมฺภีร-	ปรมฺปรากตา ปน. พหุปฺปมาทเลชนาฯ
คาถาที่ ๖	กามณฺจ สา ตถาภูตา ปาฐโต อตฺถโต จาปี	สมฺมา ญาตุํ สทฺทุกฺกรา. ยาจนํ สมฺนุสฺสรํฯ
คาถาที่ ๗	สงฺเขปตฺตา จ โสตุหิ ตสฺมา สทฺพฺรหฺมจารีณํ	ราชา นานารุฏฺฐิสฺสร. สทา อุตฺสาหมานโสฯ
	โย'เนกเสตนาคินฺโท สาสนโสธเน ทพฺพํ	

คาถาที่ ๘	ตํ นิสฺสาย “มเมโสปี อปุเปว นามุปตถมโภ	สตถุศาสนชิตเน. ภเวยยา”ติ วิจิณฺตยํ
คาถาที่ ๙	วณฺณนํ อารภิสฺสามิ อตถํ ตมฺปนิสฺสาย	สาธิปุปายมมหาปยํ. อณฺญญจาปี ยถารทํ
คาถาที่ ๑๐	จกฺกภาภิวุฑฺฒิกามานํ สาธฺวึลลสินี นาม	ธีรานํ จิตฺตโตสนํ. ตํ สฺสณฺถ สมหาตีตาตี

เตวิชฺชสตฺตสํวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

ตตฺตริทํ สาธฺวึลลสินียา สาธฺวึลลสินิตตฺตสมิ โทติ—

คาถาที่ ๑๑	พฺยณฺชนณฺเจว อตฺโถ จ สาธเกน วินา วุฑฺโต	วินิจฺจโย จ สพฺพธา. นตฺถิ เจตฺถ ยโต ตโต
คาถาที่ ๑๒	สมฺปสฺสตํ สฺฐีมตํ กโรติ วิวิธํ สายํ	สาธฺวึลลสินี จิตฺตโตสนํ. เตน สาธฺวึลลสินีตี

นิคมนกถา

เอตตาวตา จ—

คาถาที่ ๑	สทฺธมฺเม ปาฏวตฺถาย วณฺณนา ยา สมารทฺธา	สาสนสฺส จ วุฑฺฐิยา. ลีลฺกขณฺธกถาย สา
คาถาที่ ๒	สาธฺวึลลสินี นาม ปณฺณาสาย สาธิกาย	สพฺพโส ปรินิฏฺฐิตา. ภานวารปุปฺผาณโต
คาถาที่ ๓	อนกเสติภินฺโท โย สิรีปฺวราทีนาโม	อนนฺตพลวาทโน. ราชา นานารุญฺสิสฺสโร
คาถาที่ ๔	ชมฺพุทฺตีปตฺเต รมฺเม ตมฺพุทฺตีปรณฺฐเฐ ปุริ	มรมฺมวิสเย อกา. อมรปุรนามกํ
คาถาที่ ๕	มณฺฑลาลจลสามนฺตํ นานาชนานมาวาสํ	เอราวตีนทีสฺสิตํ. เหมปาสาทลฺงกตํ
คาถาที่ ๖	ตตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต ราชาคารมมหาญฺปิ	รชฺชํ กาลสิ ธิมฺมโต. อกาลิ สมฺปสาทนํ
คาถาที่ ๗	อุทฺธมฺมํ อุพุพินฺยณฺจ วิโสเธสิ ยถาญฺตํ	ปหาย ชินสาสนํ. สตตํ ทพฺพหมานโส
คาถาที่ ๘	เตเนว การิเต รมฺเม ทฺวิปาการปริกฺขิตเต	ฉายฺยทกสมฺปปีเต. ภาวนาภิตารเห
คาถาที่ ๙	มหามฺุณิสมณฺญา ยา ปฏฺฐิมา ตํปาสาทมฺหา	สมฺพุทฺธสมฺมุชา กตา. อุชฺุอาสนนทกฺขิณา
คาถาที่ ๑๐	อโสการามอาราเม	ปณฺจญฺญิมฺมหาลเย.

คาถาที่ ๑๑	รัตนภูมิภิตติ วุหเย ตถา ทกขินทเวรียา ปุพพุตเตร ชยภูมิ-	ธมฺมปาสาทลฺงกเตฯ นฺครสมฺเป กเต. กิตฺตาทิธานเกปิ จฯ
คาถาที่ ๑๒	ตถฺจตุตฺตเวรียา โสณฺณคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺค	นฺครพฺภนฺตเร กเต. ปริมาณกนามเกฯ
คาถาที่ ๑๓	ตถา จ อุปราเชน มหาคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺค	กเต นฺครปจฺฉิเม. มฺงคฺลวาทนามเกฯ
คาถาที่ ๑๔	อิตฺติ โสณฺณวิหาเรสุ สกกฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺค	วสฺเนเกสุ วารโต. ติกฺขตฺตํ ลทฺทลณฺณโนฯ
คาถาที่ ๑๕	ญานฺณภวิสฺสธมฺมเส-	นาปตีติ สุวิชฺชาโต. อุปชฺฌาจรียตํ ปตฺโตฯ
คาถาที่ ๑๖	ทฺเววิภฺงคฺคฺคฺคฺคฺค	อุปชฺฌาจรียตํ ปตฺโตฯ ปรตีปนิวาลินํ.
คาถาที่ ๑๗	ลฺงกาทิปาคตฺตานมฺปิ ภิกฺขุณฺ วาจโก ธมฺมํ	ปฺฏิปตฺตี นิโยชโกฯ สาสนํ เอส ภูปติ.
คาถาที่ ๑๘	ยํ นิสฺสาย วิโสเธสิ อตฺถพฺยณฺชนสมฺปนฺนํ	โสกาลิ วณฺณนํ อิมํฯ ปฺลยจตฺตาลีเสกฺทฺทเก.
คาถาที่ ๑๙	สมฺพุทฺธปรินิพฺพานา ติสเสท ทฺวิสหฺสเส จ	สมฺปตฺเตเต สา สฺนินฺฉฺฉิตฺตาฯ เนตฺตีสํวณฺณนํ สฺกํ.
คาถาที่ ๒๐	เปฏฺนกาลฺงการุหฺยํ อิมณฺจ สงฺขโรนฺเตน	ยํ ปุณฺณํ ปฺสฺตํ มยาฯ ปตฺวาน โปธิมฺตฺตมํ.
คาถาที่ ๒๑	อณฺณมฺปิ เตน ปุณฺณเณน ตารยิตฺวา พฺหุ สตฺเต	โมเจยฺยํ ภวพฺนธนาฯ ธมฺเมเนว ปชฺ อิมํ.
คาถาที่ ๒๒	สทา รกฺขณฺตุ ราชานो นिरตฺตา ปุณฺณกมฺเมสุ	โซเตนฺตุ ชินสาสนนํฯ สพฺพทา นีรฺุพฺททา.
คาถาที่ ๒๓	อิมเ จ ปาณินो สพฺเพ นิจจํกลฺยาณสงฺกปฺปา	ปฺปโปนฺตฺตอมตํ ปทฺนติ

ก. ๓๖ มุลปฺณณาสกฺกิกา (มฺชฌิมนิกาย มุลปฺณณาสกฺ)

ขึ้นต้นด้วยบท นโม ตสฺส ภควโต อรหโต

สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสา

ไม่ปรากฏนิคมกถา

ก. ๓๗ มฺชฌิมปฺณณาสกฺกิกา (มฺชฌิมนิกาย มฺชฌิมปฺณณาสกฺ)

ขึ้นต้นด้วยบท นโม ตสฺส ภควโต อรหโต

สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสา

ไม่ปรากฏนิคมกถา

ก. ๓๘ สังยุตตรกัฏฐิกา

ขึ้นต้นด้วยบท นโม ตสฺส ภควโต อรหโต
 สมมาสมพุทฺธสฺสฯ
 ไม่ปรากฏนิคมนกถา

ก. ๓๙ อังกุตตรกัฏฐิกา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส.
 ประณามบท

คาถาที่ ๑	อนนุตถยานํ กรุณานิเกตํ นมามิ นาถํ ชิตปญฺจมารํ. ธมฺมํ วิสุทฺธํ ภวานาสเหตุ สงฺฆนฺจ เสฏฺฐํ หตสพฺพปาป.	
คาถาที่ ๒	กสฺสปี ตํ มหาเถรํ ทีปสมิํ ตมพปณฺณิมหิ	สงฺฆสฺส ปริณายกํ. สาสโนทยการกํฯ
คาถาที่ ๓	ปฎิปตฺติปราชินํ ปากกฺโข คคเน จนฺท-	สทธารณฺญนิवासินํ. มณฺฑลํ วยิย สาสเนฯ
คาถาที่ ๔	สงฺฆสฺส ปิตรํ วนฺเท ยํ นิสฺสาย วสนฺโตหํ	วินเย สุวิสารทํ. วุฑฺฒิปุปฺตโตสฺมิ สาสเนฯ
คาถาที่ ๕	อนฺุเถรํ มหาปณฺญํ อวิชณฺทิตสีลาทิ-	สุเมธํ สุตฺติวิสฺสุตํ. ปริสุทฺธคุโณทยํฯ
คาถาที่ ๖	พหุสฺสุตํ สติมนฺตํ นมามิ สิรสา ธีรํ	ทนฺตํ สนฺตํ สมหิตํ. ครุํ เม คณฺวากกํฯ
คาถาที่ ๗	อาคตาคมตฺกเกสฺสุ ยสฺสนฺเตวาลิภิกฺขุสฺสุ	สทฺทสฺตถนยณฺณสฺสุ. สาสนํ สุปฺปติฏฺฐิตํฯ
คาถาที่ ๘	โย สีหฬินฺโท ธิติมา ยสฺสสี อุฬารปณฺโญ นิปฺโปณฺ กลาสุ. ชาโต วิสุทฺธเช รวิโสฆวเส มหพฺพโล อพฺภุตวฺตุตฺติเตโชฯ	
คาถาที่ ๙	ชิตวาริวคฺคํ อติทฺุปฺปสฺยหํ อนณฺญสาธารณฺวิภิกฺกเมน. ปตฺตภาสิโก ชินธมฺมเสวี อภิปฺปสนฺโน รตนตฺตยมฺหิฯ	
คาถาที่ ๑๐	จิรํ วิภินฺเน ชินสาสนสฺมี ปจฺจตฺติเก สฺกุจฺจุ วิณิกฺคเหตฺวา. สุธฺวํ สามคฺคิรลํ ปสฺตถํ	

- ปาเยสิ ภิกขุ ปริสุทฺธสีเสา
 คาถาที่ ๑๑ กตฺวา วิหาเร วิปุเล จ รมฺเม
 ตตฺรปฺปิเตเนกสทฺสสงฺเข.
 ภิกขุ อเสเส จตฺตฺจเยหิ
 สนฺตปฺปนฺโต สุจิรํ อชณฺทํ
 คาถาที่ ๑๒ สทฺธมฺมวฺฑฺธี อภิกฺขมาโน
 สยมฺปิ ภิกขุ อนุสาสยิตฺวา.
 นิโยชยํ คนฺถวิปฺสสนาสู
 อกาลิ วฺฑฺธี ชินฺสาสนฺตฺสา
 คาถาที่ ๑๓ เตนาหฺมจฺจนฺตมนุคฺคหิโต
 อนนฺถุสทฺธาธรรณฺสงฺคเหฺน.
 ยสฺมา ปฺรกกฺนตฺถุชฺวเหฺน
 อชฺฌลิตฺโต ภิกขุคณฺตฺส มชฺฌเภา
 คาถาที่ ๑๔ ตสฺมา อนฺตฺตฺตานปทานมตฺถํ
 เสฏฺฐาย อํจฺจตฺตฺรวณฺณนาย.
 สนฺทสฺสยิสฺสํ สกฺลํ สุโพทฺฐํ
 นิสฺสาย ปุพฺพจฺริยปฺปภาวํ

นิกมฺนถา

คาถาที่ ๑	เอตฺตฺวาตา สมตฺตฺวา วัสตียา สทฺสเสหิ	สพฺพโส วนฺณนา อยํ. คนฺถเหหิ ปฺริมาณโต
คาถาที่ ๒	โปราณํ กถามคฺค- ตสฺมา สารตฺตฺมณฺชฺสา	สารเมตฺถ ยโต ฐิตํ. อิติ นาเมเน วิสฺสุตา
คาถาที่ ๓	อชฺฌลิตฺโต นรินฺเทเน สทฺธมฺมวฺฑฺฐิติกาเมเน	โสทํ ปฺรกกฺมพาทฺหฺนา. สาสนฺชฺโชตการินา
คาถาที่ ๔	เตเนว การิเต รมฺเม นานาทุมคณฺากิณฺเณ	ปาสาทสมตฺมณฺหิตฺ. ภาวนาภิรตฺถาย
คาถาที่ ๕	สีตฺลฺลทกสมฺปนฺเน อตฺถพฺยณฺชนสมฺปนฺนํ	วสํ เซตฺวเน อิมํ. อกาลิ สาธฺสมมตฺตา
คาถาที่ ๖	ยํ ลิตฺถํ อิมินา ปุณฺณํ เอเตเน ปุณฺณกมฺเมเน	ยํ จณฺญํ ปฺสฺตํ มยา. ทฺติเย อตฺตสมฺภเว
คาถาที่ ๗	ตาวตีเส ปโมเทเนโต อลคฺโค ปณฺจกามฺสุ	สีลาจารคฺคเณ รโต. ปตฺวาน ปฺรุมํ ผลํ.
คาถาที่ ๘	อนฺติเม อตฺตภาวฺหิ โลกคฺคปฺคคฺลํ นาถํ	เมตฺเตยฺยํ มฺนินฺปุณฺควํ. สพฺพสฺตฺตฺหิตฺเต รตฺตา

คาถาที่ ๙	ทิสฺวาน ตสฺส ธีรสฺส อธินฺตฺวา ผลํ อคฺคํ	สุตฺวา สทุธมฺมเทสนํ. โสภยฺย ชินสาสนํฯ
คาถาที่ ๑๐	สทา รกฺขนฺตุ ราชาโน นिरฺตา ปุณฺณกมฺเมสุ	ธมฺเมเนว อิมํ ปชํ. โซเตนฺตุ ชินสาสนํฯ
คาถาที่ ๑๑	อิเม จ ปาณินो สพุเพ นิจจํ กลฺยาณสงฺกปฺปา	สพุพทา นิริปฺทฺทฺวา. ปฺปิโปนฺตุ อมตํ ปทฺนฺติฯ

ก. ๔๐ อัมมสังคณิมูลฎีกา
 ขึ้นต้นด้วยบท นโม ตสฺส ภควโต อรหโต
 สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ
 ไม่ปรากฏนิคมนกถา

ก. ๔๑ อัมมสังคณีนุฎีกา
 ขึ้นต้นด้วยบท นโม ตสฺส ภควโต อรหโต
 สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ
 ไม่ปรากฏนิคมนกถา

ก. ๔๒ วิภังคมูลฎีกา
 ขึ้นต้นด้วยบท นโม ตสฺส ภควโต อรหโต
 สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ
 ไม่ปรากฏนิคมนกถา

ก. ๔๓ วิภังคอนุฎีกา
 ขึ้นต้นด้วยบท นโม ตสฺส ภควโต อรหโต
 สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ
 ไม่ปรากฏนิคมนกถา

ก. ๔๔ ปัจจปกรณมูลฎีกา
 ขึ้นต้นด้วยบท นโม ตสฺส ภควโต อรหโต
 สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ
 ไม่ปรากฏนิคมนกถา

ก. ๔๕ ปัจจปกรณอนุฎีกา
 ขึ้นต้นด้วยบท นโม ตสฺส ภควโต อรหโต
 สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ
 ไม่ปรากฏนิคมนกถา

ภาคผนวก ข

บทแปลประณามบทและนิคมกถาอรรถกถาภาษาบาลีฉบับสยามรัฐ (ม.ม.ร.)

หมวด A ๒ ประณามบทและนิคมกถาอรรถกถาพระวินัย

ข. ๑ อรรถกถาสมันตปาสาทิกา วินัยปิฎก

ประณามบท

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ผู้ทรงกระทำความที่ทำได้ยากยิ่งตลอดกาลซึ่งจะนับประมาณมิได้ แม้ด้วยหลายโกฏิกัป ทรงถึงความยากลำบากเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์โลก ทรงเป็นที่พึง (อาศัย) ขอความนอบน้อมจงมีแต่พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงประกอบด้วยพระมหากรุณา ขอความนอบน้อมจงมีแต่พระธรรมอันประเสริฐ อันขจัดเสียซึ่งช่ายคือกิเลสมีวิชาเป็นต้นที่พระพุทธเจ้าทรงเสพออยู่เป็นนิตย์ซึ่งสัตว์โลกเมื่อไม่หยิ่งรู้ต้องท่องเที่ยวไปสู่ภพน้อยและภพใหญ่. ขอความนอบน้อมจงมีแต่พระอริยสงฆ์ ผู้ประกอบด้วยคุณมี ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสนะเป็นค้ำมูล เป็นเนื่อานุบุญของเหล่าชนผู้มีความต้องการด้วยกุศล. ข้าพเจ้าผู้ไม่มีสการอยู่ซึ่งพระรัตนตรัยอันควรนมัสการโดยส่วนเดียวด้วยประการดังกล่าวมานี้ได้แล้วซึ่งกุศลผลบุญที่ไพบูลย์ หลั่งไหลไม่ขาดสายอันใด ด้วยอานุภาพแห่งกุศลผลบุญนั้นขอข้าพเจ้าจงเป็นผู้ปลอดอันตราย. ข้าพเจ้าจักอาศัยอานุภาพของท่านบูรพาจารย์พรรณนาพระวินัยให้ไม่ปะปนกันซึ่งเมื่อทรงอยู่แล้วศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้มีได้ทรงตั้งมั่นอยู่ (ในส่วนตัวทั้งสอง) แต่ทรงดำรงชอบด้วยดี (ในมัชฌิมาปฏิปทา) เป็นอันประดิษฐานอยู่ได้. แท้ที่จริงพระวินัยนี้ถึงท่านบูรพาจารย์ผู้อาจซึ่งขจัดมลทินและอาสวะออกหมดแล้วด้วยน้ำคือญาณมีวิชาและปฏิสัมภิทาบริสุทธ์ฉลาดในการสังวรณนาพระสัทธรรมหาผู้เปรียบปานในความเป็นผู้ขัดเกลาได้ไม่ง่ายเปรียบดังธงชัยของวัดมหาวิหารได้สังวรณนาไว้โดยนัยอันวิจิตร คล้อยตามพระสัมพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ. กระนั้นเพราะสังวรณนานี้ มิได้อำนวยประโยชน์ไร ๆ แก่ชาวภิกษุในเกาะอื่น เพราะท่านเรียบเรียงไว้ด้วยภาษาชาวเกาะสิงหล ฉะนั้นข้าพเจ้าผู้รำลึกอยู่ด้วยดีโดยชอบถึงคำเชิญของพระเถระนามว่า พุทธสิริ จึงจักเริ่มด้วยดี ซึ่งการสังวรณนานี้อันควรแก่นัยพระบาลี ณ บัดนี้ และเมื่อจะเริ่มด้วยดีซึ่งสังวรณนานั้นจักเอามหาอรรถกถาเป็นโครงของสังวรณนานั้นไม่ละข้อความอันควรแม้จากวินัจฉัยซึ่งท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาหาปัจจรีและอรรถกถาอันปรากฏด้วยดีโดยชื่อว่ากรุนที่เป็นต้น กระทำเถรวาทไว้ในภายในแล้ว จึงจักเริ่มต้นด้วยดีโดยชอบซึ่งสังวรณนา ขอภิกษุทั้งหลายปุณเถระ ปุณใหม่และปานกลางผู้มีจิตเลื่อมใสเคารพนับถือพระธรรมของพระตถาคตเจ้าผู้มีดวงประทีปคือพระธรรมจงตั้งใจฟังสังวรณนานั้นของข้าพเจ้าโดยเคารพเถิด พระอรรถกถาจารย์ชาวสิงหล มิได้ละมติ

(อธิบาย) ของท่านพุทธบุตรทั้งหลายผู้รู้ธรรมวินัยเหมือนอย่างทีพระพุทเจ้าตรัสไว้ได้แต่ธรรมดาในปางก่อน เพราะเหตุที่นั่นแลคำที่ท่านกล่าวไว้ในธรรมดาทั้งหลายดกเว้นคำที่เขียนด้วยความปลั่งพลาดเสียย่อมเป็นประมาณแห่งบัณฑิตทั้งหลายผู้มีความเคารพในสิกขาในพระศาสนา. ก็เพราะแม้วรรณานี้จะแสดงข้อความแห่งคำทั้งหลายที่มาในพระสูตรต้นตะให้เหมาะสมแก่พระสูตรละทิ้งภาษาอื่นจากธรรมดาที่เสียที่เดียวและย่นพลความพิสดาร (คำประพันธ์ที่พิสดาร) ให้รัดกุมเข้าก็จักไม่ให้เหลือไว้ซึ่งข้อวินิจฉัยทั้งปวงไม่ข้ามลำดับพระบาลีที่เป็นแบบแผนอย่างใดอย่างหนึ่งเพราะฉะนั้นบัณฑิตควรตามศึกษาวรรณานี้โดยเอื้อเพื่อแล.

นิคมกถา

ข้าพเจ้าเมื่ออยู่ที่ปราสาทอันหอมล้อมด้วยกำแพงทองสะพรั่งด้วยต้นไม้มีร่มเงาอันเย็น มีสระน้ำพร้อมมูลเป็นที่รื่นรมย์ใจ ซึ่งอุบาสกผู้ปรากฏนามว่ามหา นิคมสามิ ผู้เกิดในสกุลสูงเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ด้วยศรัทธาไม่อาภูลบารุงพระสงฆ์ทุกเมื่อได้สร้างไว้ไกลเรือนเป็นที่บำเพ็ญเพียรอันสูงลิ่ว ซึ่งภิกษุสงฆ์ผู้มีจาริตศีลอันสะอาดอาศัยอยู่ ที่ตั้งอยู่ทางด้านใต้แห่งมหาวิหาร อันประดับด้วยต้นมหาโพธิ์ของพระศาสดา ซึ่งประดิษฐานอยู่บนภูมิภาค ในอุทยานมีนามว่ามหาเมฆวัน (ข้าพเจ้า) ได้ฟังธรรมดาซึ่งพระเถระในเกาะสีหฬ ได้รจนาไว้ทั้ง ๓ คัมภีร์ เหล่านี้คือมหาธรรมดา มหาปัจจรี และกรุนทีในสำนักพระเถระผู้ปรากฏโดยนามว่า “พุทธมิตต์” ซึ่งเป็นนักปราชญ์ รู้ทั่วถึงพระวินัยมีชื่อเสียงมาค่านึงพระพุทเจ้าลิริเถระผู้มีศีลและอาจารย์สะอาดจึงได้เริ่มรจนาธรรมดาวินัยอันใดซึ่งให้สำเร็จประโยชน์ธรรมดาวินัยนี้ข้าพเจ้าได้เริ่มรจนา ในปีที ๒๐ ถ้วนซึ่งเป็นปีที่เกษมมีชัยของพระเจ้าสิริบาล ผู้เป็นที่อาศัยอยู่แห่งลิริมีพระยศ ทรงปกครองลังกาทวีปทั้งสิ้นให้ปราศจากเสี้ยนหนาม สำเร็จเรียบร้อยเมื่อเข้าปีที่ ๒๑ ธรรมดาวินัยนี้เข้าถึงความสำเร็จได้ในโลกซึ่งค้ำคั่งด้วยอุปัทวะโดยกาลเพียงปีเดียวโดยปราศจากอุปัทวะฉนใด ความริเริ่มทั้งปวงที่อิงอาศัยธรรม ห่างจากอุปัทวะของสัตว์โลกทั้งมวลจงพลันสำเร็จฉนนันเกิด อนึ่งบุญใดซึ่งข้าพเจ้าผู้มีความนับถือพระสัทธรรมมากรจนาธรรมดาเพื่อให้พระธรรมตั้งอยู่ยั่งยืนได้สร้างสมแล้ว ด้วยอานุภาพแห่งบุญทั้งมวลนั้น ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้สวएसแห่งพระสัทธรรมของพระธรรมราชาเกิด ขอพระสัทธรรมจงตั้งอยู่ตลอดกาลนานเกิด ขอฝนจงตกตามฤดูกาล ยังประชาให้ชุ่มชื้นตลอดกาลนานเกิดขอพระราชาจงปกครองแผ่นดินโดยธรรมเกิดฉนนีแล.

*****

แม้พระนามว่า “พุทธโธ” ของพระโลกเชษฐ ผู้มีพระฤทธิ์สะอาดคงที่ แสงหาคุณใหญ่หลวงยังเป็นไปอยู่ในโลก แสดงนัยเพื่อความหมจดแห่งศีลใน

โลก แสดงนัยเพื่อความหมดจดแห่งศีลแก่กุลบุตรทั้งหลาย ผู้แสวงหาพระ
นิพพานเป็นที่หลีกออกจากโลกทรานัน เทอญฯ

หมวด B ๒ ประณามบทและนิคมกถาอรรถกถาพระสูตร

ข. ๒ อรรถกถาสุมังคลวิลาสินี

ทีฆนิกาเย สิลกขุณฺหวคฺค-อฏฺฐกถา

ประณามบท

ข้าพเจ้าขอน้อมไหว้ซึ่งพระสุคตผู้พันคติ (๕ คือ นiryคตติ เปตคตติ
ติรัจฉานคตติ มนุสสคตติ เทวคตติ) มีพระทัยเยือกเย็นด้วยพระกรุณา มีมิตคือโมหะ
อันดวงประทีปคือปัญญาจัดแล้วทรงเป็นครูของโลกพร้อมทั้งมนุษย์และเทวดา
ด้วยเศียรเกล้า ก็พระพุทฺธเจ้าทรงอบรมและทรงทำให้แจ้งซึ่งความเป็นพระพุทฺธ
เจ้าทรงบรรลุปุระธรรมใดที่ปราศจากมลทิน ข้าพเจ้าขอนมัสการด้วยเศียรเกล้า
ซึ่งพระธรรมนั้นอันยอดเยี่ยม ข้าพเจ้าขอนมัสการด้วยเศียรเกล้า ซึ่งพระอริย
สงฆ์หมู่โอรสของพระสุคตเจ้าผู้ย้ายกองทัพนมาร (**บทร้อยแก้ว**) บุญอันใด
ซึ่งสำเร็จด้วยการไหว้พระรัตนตรัยมีอยู่แก่ข้าพเจ้าผู้มีใจเลื่อมใส ขอข้าพเจ้าจง
เป็นผู้มีอันตรายอันอานุภาพแห่งบุญนั้นขจัดราบคาบแล้วด้วยประการดังนี้

นิคมกถา

แม้พระนามว่า พุทฺโธ ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้มีจิตหมดจด ผู้คงที่ ผู้
เจริญที่สุดในโลก ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ยังเป็นไปอยู่ในโลกเพียงใด ขออรรถ
กถาชื่อว่า สุมังคลวิลาสินีนี้ อันแสดงอยู่ซึ่งนัย เพื่อความหมดจดแห่งทิวาภิรัฐของ
กุลบุตรทั้งหลาย ผู้แสวงหาเครื่องสลัดออกจากโลก จงดำรงอยู่ในโลกเพียงนั้น
เทอญ.

ข.๓ อรรถกถาปัญจสุทฺธิ

มชฺฌิมนิกายกฺกุจกถา มูลปณฺณาสวณฺณนา

ประณามบท

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

ข้าพเจ้าขอวันทาพระสุคตเจ้า ผู้มีความมิด คือ โมหะอันกำจัดแล้วด้วย
แสงสว่างคือปัญญา หลุดพ้นแล้วจากคตติ (ทั้งปวง) มีพระหฤทัยเยือกเย็นด้วย
พระกรุณา เป็นครูแห่งสัตว์โลกทั้งมนุษย์และเทวดาแม้องค์พระพุทฺธเจ้าทรงเข้า
ถึงซึ่งพระธรรมอันปราศจากมลทินใดจึงทรงทำให้เกิดและทำให้แจ้งซึ่งความเป็น
พระพุทฺธ ข้าพเจ้าขอวันทาพระธรรมอันเลิศนั้น. ข้าพเจ้าขอวันทาพระอริยสงฆ์
คือ ชุมนุมแห่งพระอริยบุคคลทั้ง ๘ ผู้เป็นพระบุตร เกิดแต่พระอุระแห่งพระสุคต
เจ้า ผู้ย้ายมารและเสนามารเสียได้. (**ร้อยแก้ว**) บุญอันสำเร็จด้วยการ

วันที่พระรัตนตรัยของข้าพเจ้า ผู้มีใจเลื่อมใส ดั่งนี้อันใด ด้วยอำนาจแห่งบุญนั้น ข้าพเจ้าเป็นผู้มีอันตรายอันขจัดเสียได้ด้วยดีแล้ว

นิคมณฑล

แม้พระนามว่า พุทธะ ของพระพุทธเจ้าผู้มีพระหฤทัยสะอาด ผู้คงที่ ผู้เจริญที่สุดในโลก ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ยังเป็นไปในโลกอยู่ตราบไต่ ขอปัญญาสุทธานี้แสดงนัยแต่ง ความหมัดจดแห่งความเห็นของพวกกุลบุตรผู้แสวงหาคุณ เครื่องรื้อถอนไปจากโลกจงดำรงอยู่ในโลกทรานั้น. ขออรรถกถาชื่อปัญญาสุทธานี้ เข้าถึงสถานอันบริสุทธิ์ปราศจากอันตราย ขอความดำริทั้งหลายอันอาศัยธรรมของเหล่าสัตว์จึงสำเร็จอย่างนั้น เทอญ

ข.๔ อรรถกถาสารัตถ์ปกาสินี

สังยุตตนิกายกุฎกถา สคาถาคุคคณณนา

ประณามบท

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

ข้าพเจ้า (พระพุทธโฆษาจารย์) ขอน้อมนมัสการ ซึ่งพระสุคตเจ้าผู้หลุดพ้นแล้วจากคฤหัสถ์ผู้มีพระทัยเยือกเย็นสนิทด้วยพระมหากรุณาธิคุณ ผู้มีความมิดคือโมหะอันแสงสว่างแห่งปัญญาขจัดแล้ว ผู้เป็นครูของชาวโลกทั้งหลายพร้อมทั้งมนุษย์และเทวดาพระพุทธเจ้าทรงทำให้แจ้งพระสัพพัญญุตญาณทรงเข้าถึงพระธรรมได้อันมีมลทินปราศจากไปแล้ว ข้าพเจ้าขอน้อมนมัสการพระธรรมอันเยี่ยม นั้นข้าพเจ้าขอน้อมนมัสการด้วยเศียรเกล้า ซึ่งพระอริยสงฆ์เจ้าอยู่เป็นหมู่แห่งพระอริยบุคคลแม้ทั้งแปดพวก ผู้เป็นบุตรอันเกิดแต่พระอุระของพระสุคตเจ้า ผู้ย้ายเสียได้ซึ่งมารและเสนามาร***ร้อยแก้ว***บุญใดอันสำเร็จแล้วด้วยการกราบไหว้พระรัตนตรัยของข้าพเจ้าผู้มีจิตเลื่อมใสแล้ว ด้วยประการฉะนี้ ด้วยอำนาจแห่งบุญนั้น ขอให้ข้าพเจ้าเป็นผู้มีอันตรายอันขจัดดีแล้ว

นิคมณฑล

แม้พระนามว่า พุทธะ ดั่งนี้ ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้มีพระทัยหมัดจด ผู้คงที่ ผู้เจริญที่สุดในโลกผู้แสวงหาประโยชน์อันใหญ่ยังเป็นไปในโลกตราบไต่ ขออรรถกถาชื่อว่าสารัตถ์ปกาสินีอันแสดงนัยอยู่ เพื่อความหมัดจดแห่งศีลแก่กุลบุตรทั้งหลาย ผู้แสวงหาคุณเป็นเครื่องสลัดออกจากโลกจงดำรงอยู่ในโลกทรานั้นเทอญ

ข. ๕ อรรถกถาโมรปุณณิ

องคุตตรนิกายกุฎกถา

ประณามบท

ข้าพเจ้า (พระพุทโธสาจารย์) ขอไหว้พระสุคต ผู้หลุดพ้นจากคติผู้มีพระทัยเยือกเย็นด้วยพระกรุณาผู้มีมิตคือโมหะ อันแสงสว่างแห่งปัญญาจัดแล้ว ผู้เป็นครูของชาวโลกพร้อมทั้งมนุษย์และเทวดา พระพุทโธเจ้าทรงเจริญและทำให้แจ้งคุณเครื่องเป็นพระพุทโธเจ้าเข้าถึงธรรมได้อันปราศจากมลทินข้าพเจ้าขอไหว้ธรรมนั้นอันยอดเยี่ยมข้าพเจ้าขอไหว้ด้วยเศียรเกล้าซึ่งพระอริยสงฆ์ทั้ง ๘ ผู้เป็นโอรสของพระตถาคตเจ้าผู้ย่ำเสียซึ่งกองทัพมาร บุญใดสำเร็จด้วยการไหว้พระรัตนตรัยของข้าพเจ้าผู้มีจิตเลื่อมใสดังกล่าวมานี้ ขอให้ข้าพเจ้าเป็นผู้ที่อานุกาภาพแห่งบุญนั้น ช่วยจัดอันตรายนแล้ว จักถอดภาษาสิงหลออกจากคัมภีร์อรรถกถา ซึ่งพระอรหันต์ผู้เชี่ยวชาญ ๕๐๐ องค์สังคายนามาแต่ต้นและสังคายนาต่อ ๆ มา ภายหลังท่านพระมหินทเถระนำมาซึ่งเกาฬสิงหลจัดทำไว้เป็นภาษาสิงหล เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่ชาวเกาฬ แล้วยกขึ้นสู่ภาษาที่น่านรรมย์ ควรแก่นัยแด่พระบาลี คือทำเป็นภาษามคธไม่ให้ขัดแย้งลัทธิสมัยซึ่งปราศจากโทษของเหล่าพระเถระประทีปแห่งเถรวาท ผู้อยู่ในมทวิหาร ซึ่งมีวินิจฉัยละเอียดดี ละเว้นข้อความที่ซ้ำซากเสียแล้วประกาศเนื้อความแต่งคัมภีร์อังคุตตรนิกายอันประเสริฐ อันประดับด้วยเอกนิบาต ทุกนิบาต ติกนิบาต เป็นต้น เพื่อให้อรอดแจ่มแจ้งสำหรับให้เกิดปฏิภาณอันวิจิตร แก่เหล่าพระธรรมกถึกที่ดีซึ่งข้าพเจ้าเมื่อกล่าวเนื้อความ แห่งคัมภีร์ที่มกนิกายและคัมภีร์มัชฌิมนิกาย ภายหลังจึงพรรณนาเรื่องราวของพระนครทั้งหลาย มีกรุงสาวัตถี เป็นต้น ให้สาธุชนยินดีและเพื่อให้พระธรรมตั้งอยู่ยั่งยืน ได้ยินว่าเรื่องเหล่าใดที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ทั้งสองนั้น (ทีฆ, มัชฌิม) พิสตารในคัมภีร์อังคุตตรนิกายนี้ ข้าพเจ้าจักไม่กล่าวเรื่องเหล่านั้นให้พิสดารยิ่งขึ้นไปอีก แต่สำหรับสูตรทั้งหลาย เนื้อความเหล่าใดเว้นเรื่องราวเสียจะไม่แจ่มแจ้ง ข้าพเจ้าจักกล่าวเรื่องราวทั้งหลายไว้เพื่อความแจ่มแจ้งแต่งเนื้อความเหล่านั้น พระพุทโธวณะนี้ คือ ศีลกถา ธุดงคกรรม กรรมฐานทั้งหมดความพิสดารของฌานและสมาบัติที่ประกอบด้วยวิธีปฏิบัติอภิญญาทั้งหมด คำวินิจฉัยทั้งสิ้นอันเกี่ยวข้องกับปัญญา ชันธ ชาติ อายตนะ อินทรีย์ อริยสัจ ๔ ปัจจยาการเทศนามีนัยอันหมดจดละเอียดซึ่งไม่พ้นจากแนวพระบาลีและวิปัสสนากาวนา แต่เพราะเหตุที่พระพุทโธวณะที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดข้าพเจ้ากล่าวแล้วในวิสุทธิมรรคอย่างหมดจดดี ฉะนั้น ในที่นี้ข้าพเจ้าจักไม่วิจารณ์เรื่องทั้งหมดนี้ให้ยิ่งขึ้นไปเพราะปรารถนาพิเศษชื่อว่าวิสุทธิมรรคนี้ที่ข้าพเจ้ารจนาไว้แล้วนั้นดำรงอยู่ท่ามกลางแห่งนิกายทั้ง ๔ จักประกาศข้อความตามที่ได้กล่าวไว้ในนิกายทั้ง ๔ นั้น ฉะนั้น ขอสาธุชนทั้งหลายจงถือเอาปรกณวิเศษชื่อวิสุทธิมรรคนี้พร้อมด้วยอรรถกถานี้แล้วจักทราบข้อความตามที่อ้างอิงคัมภีร์อังคุตตรนิกายแล.

นิคมกถา

ขอคัมภีร์อรรถกถานี้แสดงนัย เพื่อความหมดจดแห่งจิตของเหล่ากุลบุตร ผู้ปรารถนาจะช่วยโลก จงดำรงอยู่ในโลก ตราบเท่าที่พระนามว่า พุทโธ ของพระ

ผู้มีพระภาคเจ้าผู้มีจิตบริสุทธิ์ ผู้คงที่ ผู้ประเสริฐสุดในโลก ผู้แสวงหาพระคุณอันใหญ่ ยังคงเป็นไปอยู่ในโลกแล.

ข. ๖ อรรถกถาปรมัตตโชติกา

ขุททกนิกายภูจกถา ขุททกปาจวณณา

ประณามบท

ข้าพเจ้าไหว้พระรัตนตรัย ที่สูงสุดแห่งวัตถุทั้งหลายที่ควรไหว้แล้วจักทำการพรรณนาความแห่งขุททกปาฐะ การพรรณนานี้อันข้าพเจ้าผู้รู้พระศาสนาน้อยทำได้ยากยิ่ง เพราะขุททกปาฐะ มีอรรถลึกซึ้งก็จริงอยู่ ถึงอย่างนั้น เพราะเหตุที่ข้อวินิจฉัยของท่านบูรพาจารย์ยังมีอยู่เป็นนิตย์ถึงวันนี้และนวัคส์ตฤศาสน์ยังดำรงอยู่อย่างเดิม ฉะนั้น ข้าพเจ้าจะอาศัยนวัคส์ตฤศาสน์และข้อวินิจฉัยของบูรพาจารย์นี้จึงปรารถนาจะพรรณนาความด้วยความเคารพอย่างมา ในพระสัทธรรมไม่ได้ประสงค์จะยกตนข่มท่าน ขอท่านทั้งหลายจงตั้งใจสดับการพรรณนาความนั้น เทอญ.

นิคมกถา

[คัมภีร์ปรมัตตโชติกา] อันแสดงนัยแห่งวิสุทธิมีศีลวิสุทธิเป็นต้น แก่กุลบุตรทั้งหลายผู้แสวงหาการออกจากโลกจงดำรงอยู่ トラบเท่าที่แม่พระนามว่า พุทธะของพระผู้มีจิตบริสุทธิ์ ผู้คงที่ ผู้เจริญที่สุดแห่งโลกผู้ทรงแสวงหาพระคุณอันยิ่งใหญ่ ยังเป็นไปอยู่ในโลกตราบนั้นด้วยเทอญ.

ข. ๗ อรรถกถาธรรมบท

ขุททกนิกายภูจกถา

ประณามบท

ข้าพเจ้าขอนมัสการพระบาทแห่งพระสัมพุทธเจ้าผู้ทรงสิริ ทรงแลมองถึงที่สุดโลกได้ มีพระฤทธิ์รุ่งโรจน์ทรงยังประทับ คือพระสัทธรรมให้รุ่งโรจน์ในเนื้อโลกอันมืด คือโมหะใหญ่ปกคลุมแล้วบูชาพระสัทธรรมแห่งพระสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นและทำอัญชลีแต่พระสงฆ์แห่งพระสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นแล้วข้าพเจ้าอันพระกุมารกัสสปเถระ ผู้ฝึกตนเรียบร้อยแล้ว ประพฤติสมาเสมอโดยปกติ มีจิตมั่นคงใคร่ความดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรมหวังอยู่ว่า พระอรรถกถาอันพรรณนาอรรถแห่งพระธรรมบทอันงาม ที่พระศาสดาผู้ฉลาดในสภาพที่เป็นธรรมและมีธรรม มีบทคือพระสัทธรรมถึงพร้อมแล้ว มีพระอัยยาศัยอันกำลังแห่งพระกรุณาให้อุตสาหะด้วยได้แล้วทรงอาศัยเหตุ นั้น ๆ แสดงแล้วเป็นเครื่องเจริญปีติปราโมทย์ ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายเป็นคำที่สุขุมละเอียดน่าสืบ ๆ กันมา ตั้งอยู่แล้วในตัมพปณณทวิป โดยภาษาของชาวเกาะยังไม่ทำความถึง

พร้อมแห่งประโยชน์ ให้สำเร็จแก่สัตว์ทั้งหลายที่เหลือได้โฉนพระอรธกถาแห่งพระธรรมบทนั้นจะทำประโยชน์ให้สำเร็จแก่โลกทั้งปวงได้ ดังนี้อาราธนาโดยเคารพแล้ว จึงจกกล่าวอรธกถาอันพรรณนาอรธแห่งพระธรรมบทนั้น ด้วยภาษาอื่นโดยอรธมิให้เหลือภาษานั้นและลำดับคำอันถึงพิสดารเกินเสียยกขึ้นสู่ภาษาอันเป็นแบบที่ไพเราะอธิบายบทพยัญชนะแห่งคาถาทั้งหลายที่ท่านยังมีได้อธิบายไว้แล้วในอรธกถานั้นให้สิ้นเชิงนำมาซึ่งปิติปราโมทย์แห่งใจ อิงอาศัยอรธและธรรมแก่นักปราชญ์ทั้งหลาย.

นิคมกถา

ธรรมบทอันยอดเยี่ยม อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใดผู้พระธรรมราชาทรงบรรลุแล้ว พระคาถาเหล่าใดในพระธรรมบทมีประมาณ ๔๒๓ พระคาถาตั้งขึ้นแล้ว ในเพราะเรื่อง ๒๙๙ เรื่อง อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้แสวงหาคุณใหญ่ทรงยังสัจจะทั้ง ๔ ให้แจ่มแจ้ง ทรงภษิตไว้แล้ว ข้าพเจ้าผู้อยู่ในปราสาทของพระเจ้าสิริภุชงค์ในวิหารอันพระอิทธิราชเจ้าผู้มีพระกตัญญูตรัสให้สร้างไว้แล้วเรียบเรียงอรธกถานี้ แห่งพระคาถาเหล่านั้น ให้ถึงพร้อมด้วยอรธและพยัญชนะ ให้หมดมลทินด้วยดีตามพระบาลีมีประมาณ ๗๒ ภาณวาร เพื่อประโยชน์และเพื่อเกื้อกูลแก่โลก เพราะความที่ข้าพเจ้าเป็นผู้ใคร่เพื่อความดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรมของพระโลกนาถเจ้า ได้บรรลุกุศลใดแล้ว ด้วยอำนาจกุศลนั้นขอความดำรงอันเป็นกุศลทั้งปวง จงผลิตผลที่น่าจับใจสำเร็จแก่สัตว์ทั้งปวง ด้วยประการฉะนี้

ข. ๘ อรธกถาปรมัตถทีปนี

ขุททกนิกายฎกกถา อุทานวณฺณนา

ประณามบท

ข้าพระพุทธเจ้าขอนอบน้อมนมัสการพระโลกนาถผู้ประกอบด้วยพระมหากรุณา ผู้ถึงฝั่งสาครคือไฉยธรรม ทรงแสดงธรรมอันละเอียดลึกซึ้งมีนัยอันวิจิตร ข้าพระพุทธเจ้าขอนอบน้อมนมัสการพระธรรมอันสูงสุดที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบูชาแล้ว อันเป็นเหตุนำสัตว์ผู้เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะออกจากโลก ข้าพระพุทธเจ้าขอนอบน้อมนมัสการพระอริยสงฆ์ ผู้สมบูรณ์ด้วยศีลคุณ เป็นต้นผู้ดำรงอยู่ในมรรคและผล ผู้เป็นบุญเขตอันยอดเยี่ยม บุญอันใดเกิดจากการไหว้พระรัตนตรัยดังกล่าวมานี้ ขอให้ข้าพเจ้าเป็นผู้มีอันตรายอันเดชแห่งบุญขจัดแล้ว ในที่ทุกสถานพระมหะสิเจ้าผู้แสวงหาประโยชน์เกื้อกูลทรงแสดงอุทานใดด้วยนิทานนั้น ๆ โดยอุปทานอันบริสุทธ์ พระธรรมสังคากาจารย์เมื่อจะยกอุทานทั้งหมดนั้นรวมไว้เป็นหมวดเดียวกันแล้วร้อยกรองให้ชื่อว่า อุทาน อันเป็นเครื่องแสดงความสังเวชและความปราโมทย์ในธรรมของพระชินเจ้าประดับด้วย

คาถาซึ่งมีโสมนัสญาณเป็สมุฏฐาน. การที่ข้าพเจ้ากระทำการขณะพรรณนาอรรถแห่งอุทานนั้นทำได้ยาก เพราะจะต้องใช้ญาณอันลึกซึ่งหยั่งลงก็จริง ถึงอย่างนั้นเหตุที่สัตตศาสน์พร้อมทั้งสังฆกรรมยังคงอยู่ การวินิจฉัยของบูรพาจารย์ชาวสิงหลก็ยังคงอยู่เหมือนกัน ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงยึดเอาสัตตศาสน์นั้นหยั่งลงสู่ภิกษุทั้ง ๕ อาศัณย์อรรถกถาเก่าอันบริสุทธิดีไม่ปะปนกัน ยึดเอาลัทธิของพระมหาเถระผู้อยู่ในมหาวิหาร เว้นอรรถที่มาช้า ๆ ชาก ๆ เสีย จักแต่งอรรถกถาอุทานตามกำลังให้ดี ดังนั้น เมื่อข้าพเจ้าหวังความดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรมจำแนกอรรถแห่งอุทานอยู่ ขอสาธุชนทั้งหลายจงรับเอาด้วยดีเถิดฯ

นิคมกถา

พระองค์ผู้หลุดพ้นด้วยดีจากความยึดมั่นในภพผู้อันเทพและทานพนับถือแล้ว ผู้ตัดความสืบทอดแห่งตัณหาได้ขาดแล้ว ผู้แสดงปิติและสังเวช ผู้ยินดีในการประทานพระสัทธรรม ผู้เป็นผู้นำของชาวโลกโดยพิเศษ ทรงเปล่งอุทานใดในที่นั้น ๆ เพราะเป็นเหตุลึกลับอุปาทาน ที่พระธรรมสังคาคหาคารยรวบรวบทั้งหมดเข้าด้วยกันแล้วยกขึ้นสู่สังคายนาร้อยกรองโดยชื่อว่าอุทานใด เพื่อประกาศอรรถของอุทานนั้นซึ่งอาศัยอรรถเก่า ๆ ที่ข้าพเจ้าเริ่มพรรณนาอรรถไว้ด้วยดี อรรถพรรณนานั้นว่าโดยชื่อ ชื่อว่าปรมัตถทีปนี อันเป็นเครื่องประกาศอรรถอันยิ่งในพระสูตรนั้นตามสมควร มีวินิจฉัยไม่พินเพื่อ จบบริบูรณ์โดยบาลีภาณวารประมาณ ๓๔ ภาณวาร ดังนั้น ด้วยอานุภาพแห่งบุญที่ข้าพเจ้าได้รับจนปรมัตถทีปนีนั้นได้รับแล้ว ขอพระศาสนาของพระโลกนาถเจ้าจงสว่างไสวด้วยข้อปฏิบัติมีศีลเป็นต้น อันบริสุทธิ์ ขอปวงสัตว์จงเป็นผู้มีส่วนแห่งวิมุตติรส ขอพระศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จงสถิตอยู่ในโลกตลอดกาลนาน ขอปวงสัตว์จงมีความเคารพในพระพุทธานุภาพเป็นนิตย์ ขอฝนจงตกในพื้นที่ปฐพีโดยชอบตามฤดูกาล ขอผู้ยินดีในพระสัทธรรมจงปกครองชาวโลกโดยธรรม เทอญ

ข. ๙ อรรถกถาปรมัตถทีปนี

ขุททกนิกายฎกเถา อิติวุตตกวณฺณนา

ประณามบท

ข้าพเจ้าขอวันทาพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงเป็นนาคะ ผู้มีพระทัยเปี่ยมล้นไปด้วยพระมหากรุณาธิคุณ เสด็จถึงฝั่งสาครคือไฉยธรรมได้แล้ว ทรงมีนัยเทศนาอันวิจิตรสุขุมคัมภีรภาพ ข้าพเจ้าขอวันทาพระธรรมนั้น อันอุดมที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบูชา ที่นำพาพระอริยสาวกทั้งหลายผู้สมบุรณ์ด้วยวิชาและจรรยาให้พ้นไปจากโลก ข้าพเจ้าขอวันทาพระสงฆ์ ผู้เป็นพระอริยะนั้น สถิตมั่นอยู่ในมรรคและผลสมบุรณ์แล้วด้วยศีลาทีคุณเป็นนาคบุญอย่างเยี่ยมยอด ด้วยเดชานุภาพแห่งบุญที่เกิดจากการวันทาพระรัตนตรัยดังได้พรรณนามานี้ ขอ

ข้าพเจ้าจงปลออดภัยจากอันตรายในที่ทุกสถาน ในกาลทุกเมื่อเทอญ. พระธรรมสังคาหกเถระทั้งหลายผู้จำพรรษาอยู่ในบุรีมีปกติแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ได้รวบรวมพระสูตรทั้งหลายที่พระผู้แสวงหาคุณธรรมอันยิ่งใหญ่ได้ทรงแสดงไว้แล้ว โดยแยกเป็นนิบาต มีเอกนิบาตเป็นอาทิอันสองแสดงถึงการละซึ่งกิเลสทั้งหลาย มีโลภะเป็นต้น ไว้อย่างวิเศษเข้าเป็นสายเดียวกันแล้วร้อยกรองบทอักษรดังกล่าวมานี้ โดยเรียกชื่อว่า อิติวุตตกะ อันที่จริง การแต่งอรรถกถาพรรณนาความลำดับบทที่มีอรรถอันลึกซึ้ง ในขุททกนิกายเป็นสิ่งที่ข้าพเจ้าทำได้ยาก เพราะเป็นอรรถที่จะพึงหยั่งถึงได้ก็ด้วยคัมภีรญาณ แต่เพราะเหตุที่อรรถกถาจะช่วยทรงศาสนาของพระศาสดาไว้ได้ ทั้งวินิจฉัยของบรรดาบูรพาจารย์ผู้เปรียบปานด้วยราชสีห์ก็ยังคงดำรงอยู่ด้วย ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงแต่งอรรถกถา อิติวุตตกะ ไว้ให้ตีตามกำลังโดยจะยี่ดวินิจฉัยของบรรดาบูรพาจารย์นั้นเป็นหลัก ถือนิกาย ๕ เป็นเกณฑ์อิงอาศัยนัยจากอรรถกถาเก่าแม้จะเป็นเพียงคำบอกกล่าวของนิสิต แต่ก็บริสุทธิ์ไม่คลาดเคลื่อน เป็นการวินิจฉัยอรรถที่ละเอียดของบรรดาบูรพาจารย์คณะมหาวิหารแล้วเว้นความที่ซ้ำ ๆ กันเสียสาธุชนทั้งหลาย ขอท่านทั้งหลายได้โปรดตั้งใจสดับการพรรณนาความแห่งอรรถกถา อิติวุตตกะ นั้นของข้าพเจ้าผู้หวังให้พระสังฆธรรมดำรงมั่นอยู่ได้นานจะได้จำแนกต่อไปนี้.

นิคมกถา

พระอริยเจ้าผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ทั้งหลาย ผู้เชี่ยวชาญในอภิญญา ๖ ประการผู้แตกฉานในปฏิสัมภทา ผู้รับธุระพระศาสนามาร้อยกรองพระธรรมวินัยไว้ในปางก่อน ได้รวบรวมพระสูตร ๑๑๒ สูตรไว้ ที่พระมเหสี สัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นธรรมิสราธิบดีในแผ่นดิน ทรงเห็นแจ้งทั้งธรรมทั้งโลก ผู้ทรงทราบวิธีแสดงธรรมแก่เหล่าสัตว์ ผู้ควรจะรู้พระธรรมทั้งหลายผู้ทรงแสวงหาประโยชน์นี้ เกื้อกูลแก่สัตว์โลกทั้งมวล ทรงอาศัยเหตุอัน ๆ แล้วทรงแสดงไว้โดยแยกออกไปเป็นเอกนิบาตเป็นต้นตามประเภทธรรมที่กล่าวไว้ว่าอิติวุตตกะนั้นใด เพื่อจะประกาศเนื้อความแห่งอิติวุตตกะนั้น การสังวรรณานเนื้อความอันใด ที่ข้าพเจ้า (พระธรรมपालาจารย์) ได้ปรารภดีแล้ว โดยได้อาศัยนัยแห่งอรรถกถาเก่า การสังวรรณานอันนั้น โดยชื่อแล้วชื่อว่า ปรมัตถทีปนี เป็นเครื่องประกาศปรมัตถธรรม ในพระสูตรทั้งหลาย ในอิติวุตตกะนั้นตามสมควรไม่มีการวินิจฉัยค้างไว้ถึงความสำเร็จเสร็จสิ้นลงไปแล้วโดยภาณวารแห่งพระบาลีประมาณ ๓๘ ภาณวาร. ด้วยเหตุดังนี้ ด้วยอานุภาพแห่งบุญที่ข้าพเจ้าผู้แต่งอรรถกถานั้นได้รับแล้วขอสรรพสัตว์จงยังพระศาสนาของพระโลกนาถให้สว่างไสวไปด้วยข้อปฏิบัติมีศีลเป็นต้นที่บริสุทธิ์ จงเป็นผู้มีส่วนแห่งวิมุตติรส. ขอพระศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจงสถิตอยู่ในโลกตลอดจิรกาล ขอสรรพสัตว์จงมีความเคารพในพระศาสนานั้น ตลอดกาลเนืองนิตย์. แม้ฝนก็ของงตกต้องตามฤดูกาล ขอท่านผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน ผู้ยินดีในพระสังฆธรรมจงทรงปกครองโลกโดยธรรมเทอญฯ

ข. ๑๐ อรรถกถาปรหมัตถโชติกา

ขุททกนิกายภูจกถา สุตตนิปาตอรุคฺควณฺณา

ประณามบท

ข้าพเจ้า (พระพุทธโฆสาจารย์) ขอถวายอภิวัตต์แต่พระรัตนตรัย อันสูง สดกว่าสิ่งทีควรไหว้ทั้งหลาย แล้วจักอธิบายความแห่งสุตตนิบาตทีพระโลกนาถ เจ้า ผู้ทรงแสวงหาทางแห่งการหลุดพ้นจากโลก ผู้ทรงมีปกติละเอียดซึ่งความเสียหาย (แม้) เล็กน้อยได้ทรงแสดงไว้แล้วในคัมภีร์ขุททกนิกาย. ทีสุตตนิบาตนี้ได้ หยั่งลง (มีอยู่) ในคัมภีร์ขุททกนิกายนั่นเอง เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจักได้อธิบาย ความแห่งสุตตนิบาต แม่นี่. หากจะมีคำถามว่า เพราะเหตุไรคัมภีร์นี้ซึ่งเคลื่อน กล่นไปด้วยคานานับร้อยประกอบด้วยเคยยะและเวยยาकरणะ จึงได้ชื่อว่า สุตต นิบาต เล่าตอบว่า ทีเรียกว่าสูตร เพราะพระพุทธเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว เพราะไหลออก ซึ่งประโยชน์ทั้งหลาย เพราะเป็นเครื่องต้านทานไว้ เพราะไซ และเพราะแสดง ออกซึ่งอรรถทั้งหลายด้วยดี นิบาตนี้ อันพระธรรมสังคากาจารย์เจ้าทั้งหลาย รวบรวมพระสูตรทั้งหลายเห็นปานนั้น แล้วย่อลงไว้โดยประการนั้นๆ ฉะนั้น จึง ได้ชื่อว่า สุตตนิบาตหนึ่งพระสูตรแมทั้งหมดโดยกำหนดแล้วก็เป้นพระดำรัสของ พระพุทธเจ้าผู้คงทีและคัมภีร์นี้เป็นการรวบรวมพระสูตรเหล่านั้น เพราะฉะนั้น จึงได้ชื่อว่าสุตตนิบาต เพราะไม่มีลักษณะพิเศษทีเป็นเครื่องหมายให้เรียกชื่อเป็น อย่างอื่นไปได้.

นิคมกถา

กุศลใดอันข้าพเจ้าผู้กระทำการพรรณนาความแห่งสุตตนิบาตนี้ ผู้ใคร่ เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม เพราะอานุภาพแห่งกุศลนั้น ขอชนนี้จึงถึง ความเจริญงอกงามไพบุลย์ในธรรม อันพระอรียะประกาศไว้แล้วโดยเร็วเถิด.

ร้อยแก้วคั้น

ขออรรถกถาขุททกนิกายสุตตนิบาต อันแสดงนัยแห่งปัญญาอันบริสุทธิ์ แก่กุลบุตรทั้งหลาย ผู้แสวงหาการรื้อถอนออกจากโลกจงดำรงอยู่ในโลก トラบ เท้าแม้พระนามว่า พุทโธ ของพระโลกเชษฐ ผู้มีจิตบริสุทธิ์ผู้คงทีผู้แสวงหาคุณอัน ยิ่งใหญ่ ยังเป็นไปอยู่ในโลก.

ข. ๑๑ อรรถกถาปรหมัตถทีปนี

วิมานวตฺถุจกถา

ประณามบท

ข้าพเจ้าขอไหว้พระพุทธเจ้า ผู้มีพระมหากรุณาเป็นนาคะ ทรงข้ามสังสาร สาคร์ด้วยไญยธรรม ทรงแสดงธรรมอันละเอียดลุ่มลึกมีนัยมีวิจิตร. ข้าพเจ้าขอ

ไหว้พระธรรมสูงสุด ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบูชาแล้ว ซึ่งเป็นเครื่องนำผู้สมบุรณ์ด้วยวิชาและจรณะออกไปจากโลก ข้าพเจ้าขอไหว้พระอรียสงฆ์ ผู้สมบุรณ์ด้วยคุณ มีศีลเป็นต้น ตั้งอยู่ในมรรคผล เป็นบุญเขตอันยอดเยี่ยม บุญใดเกิดจากการไหว้พระรัตนตรัย ดังกล่าวมานี้ ขอข้าพเจ้าเป็นผู้อันอำนาจบุญนั้น กำจัดอันตราย ในที่ทั้งปวง บุญใด ๆ อันเทวดาทั้งหลายทำไว้ในชาติก่อน ๆ เทศนาอันใด ที่ทำผลแห่งกรรมให้ประจักษ์ ดำเนินไปโดยการถามและตอบของเทวดาเหล่านั้นโดยแยกสมบัติ คือผลมีวิมานเป็นต้นของบุญนั้น ๆ พระอรหันต์ทั้งหลายผู้เชี่ยวชาญแต่ก่อน สังกายนาเรื่องใดไว้ในคัมภีร์ขุททกนิกาย โดยชื่อว่าวิมานวัตถุ เพราะฉะนั้น จักยัตินัยที่มาจากอรรถกถารุ่นเก่านั้นเมื่อจะประกาศนิทานทั้งหลายในเทศนานั้น ๆ โดยพิเศษจักแต่งกถาพรรณนาอรรถอันงาม ซึ่งหมดจดดีไม่สับสนมีวินิจฉัยอรรถอย่างละเอียดไม่ผิดลัทธิสมัยของพระเถระทั้งหลายผู้อยู่ในมหาวิหารตามกำลัง ขอสาธุชนทั้งหลายจงตั้งใจฟังวิมานวัตถุนี้ของข้าพเจ้าซึ่งกำลังกล่าวอยู่ โดยเคารพเทอญฯ

นิคมกถา

เทศนาอันใด อำนวยประโยชน์แก่โลกทั้งปวงเมื่อจะประกาศสมบัติมีวิมานเป็นต้น ของเทวดาทั้งหลายและเหตุของวิมานนั้นแก่สัตว์ทั้งหลาย ย่อมชี้ชัดถึงความที่บุญทั้งหลายแม้จำนวนเล็กน้อยก็มีผลโอฬารเพราะเจตนา [ของทายก] และพระทักขิไณยบุคคลพร้อม พระธรรมสังคากาจารย์ทั้งหลายผู้ฉลาดในกถาวัตถุ และรู้เรื่องอย่างดีร่วมกันสังคายนาเทศนาใดไว้ว่า วิมานวัตถุ เพื่อจะประกาศความของวิมานวัตถุนี้ ข้าพเจ้าได้อาศัยนัยที่มาจากอรรถกถาเก่า จึงเริ่มแต่งอรรถกถาซึ่งมีชื่อว่า ปรมัตถทีปนี เพราะประกาศปรมัตถ์อรรถอย่างสูงในวิมานวัตถุนี้ตามสมควรในเรื่องนั้น ๆ อรรถกถาปรมัตถทีปนีนี้ มีบาลีจำนวน ๑๗ ภาณวารมีวินิจฉัยอันไม่สับสนก็จบลงแล้ว ดังนั้น ข้าพเจ้าผู้แต่งอรรถกถาปรมัตถทีปนีนี้ ได้ประสพบุญอันใดด้วยอานุภาพแห่งบุญอันนั้น ขอสัตว์ผู้มีเรือนร่างจงหยั่งรากมั่นคงลงสู่คำสั่งสอนของพระโลกนาถด้วยข้อปฏิบัติมีศีลเป็นต้นอันบริสุทธิ์ จงเป็นภาคีมีส่วนแห่งวิมุตติรสกันหมดทุกตัวสัตว์เกิด. ขอศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จงดดำรงยืนอยู่ในโลกขอหมู่ปราณสัตว์ทุกหมู่เหล่า จงมีความเคารพในศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นเป็นนิจเกิด ขอฝนจงตกต้องตามฤดูกาลขอพระราชผู้เป็นเจ้าของแผ่นดินผู้แนบแน่นในพระสัทธรรมจงปกครองประชาชนชาวโลกโดยธรรมด้วยเถิดฯ

ข. ๑๒ อรรถกถาปรมัตถทีปนี

ขุททกนิกาย เปตวตถุอฏฐกถา

ประณามบท

ข้าพเจ้าขอนมัสการซึ่งพระโลกนาถเจ้า ผู้ประกอบด้วยพระมหากรุณาคุณ ผู้บรรลุนิพพานแล้วผู้เป็นศาสดาผู้ประเสริฐ ผู้มีเทศนานัยอันละเอียดลึกซึ้งและวิจิตร. ข้าพเจ้าขอนมัสการ ซึ่งพระธรรมเจ้า อันสูงสุดนั้น ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงบูชาแล้วซึ่งเป็นเครื่องนำสัตว์เพียบพร้อมด้วยวิชา และจรณะให้ออกจากโลก. ข้าพเจ้าขอนมัสการซึ่งพระอริยสงฆ์ ผู้เพียบพร้อมด้วยคุณมีศีลเป็นต้น ผู้ดำรงอยู่ในมรรคและผล ผู้เป็นบุญเขตอันยอดเยี่ยม ด้วยเดชแห่งบุญอันเกิดจากการนมัสการพระรัตนตรัย ดังกล่าวมาแล้วนี้ ขอข้าพเจ้าจงเป็นผู้มีอันตรธานอันห้วงบุญนั้นกำจัดแล้วในที่ทุกสถาน ก็เทศนาใด ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ประกาศถึงกรรมที่ปรารถนาลงในชาติก่อน อันเป็นเหตุนำมาซึ่งความเป็นปรต โดยความต่างกันแห่งผลกรรมของปรตเหล่านั้นอันนำความสังเวชให้เกิดโดยพิเศษ ทำกรรมและผลของกรรมให้ประจักษ์ เทศนานั้นมีเรื่องที่ทราบกันดีแล้ว โดยชื่อว่า เปตวัตถุ ที่ท่านผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ได้สังคายนาไว้แล้วในขุททกนิกาเย ข้าพเจ้าจะยึดเอานัยแห่งอรรถกถาเก่าของเปตวัตถุนั้นมาชี้แจงถึงเหตุในเรื่องนั้น ๆ ให้แจ่มแจ้งโดยพิเศษจักกระทำอรรถสังวรณานันตงามบริสุทธิ ด้วยดีไม่ปะปนมีอรรถและวินิจฉัยอันละเอียดไม่ค้ำกับลัทธิของพระมหาเถระผู้ อยู่ในมหาวิทยาลัยตามกำลัง ขอสาธุชนทั้งหลายจงตั้งใจสวดอรรถสังวรณานันตงามของข้าพเจ้า ผู้กล่าวด้วยโดยเคารพ เทอญฯ

นิคมณฑล

อรรถสังวรณานันตงามอันประกาศผลอันเผ็ดร้อนลามกของธรรมอันเป็นเหตุให้สัตว์ผู้กระทำชั่ว บังเกิดเป็นปรตโดยประจักษ์โดยการบูชาวิสาขาและโดยนิยามแห่งเทศนา ทำความสลัดใจให้เกิดแก่สัตว์ทั้งหลาย ข้าพเจ้าอาศัยนัยแห่งอรรถกถาเก่าริเริ่มไว้ เพื่อจะประกาศเนื้อความของเรื่องที่ท่านผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ผู้ฉลาดในเรื่องถ้อยคำ กำหนดรู้เรื่องได้อย่างดีร้อยกรองไว้โดยชื่อว่า เปตวัตถุ อันประกาศอรรถอย่างดีไว้ในเปตวัตถุนั้น ตามสมควรในเรื่องนั้น ๆ โดยชื่อชื่อว่า ปรมัตถทีปนี มีวินิจฉัยไม่สับสน จบบริบูรณ์แล้วโดยพระบาลีประมาณ ๑๕ ภาณวาร ดังนั้น บุญนั้นโดยที่ข้าพเจ้าผู้แต่งปรมัตถทีปนีนั้น ได้ประสพแล้วด้วยอานุภาพแห่งบุญนั้น ขอเหล่าสัตว์แม่ทั้งปวงจงหยั่งลงสู่ศาสนาของพระโลกนาถแล้วเป็นผู้มีส่วนแห่งวิมุตติรส ด้วยข้อปฏิบัติมีศีลเป็นต้น อันบริสุทธิ ขอศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจงดำรงอยู่ในโลกตลอดกาลนาน ขอให้สัตว์ทุกหมู่เหล่าจงมีความเคารพในศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นเป็นนิตยนิรันดร์แม้ฝนก็จงหยั่งลงยังพื้นปฐพีได้ โดยถูกต้องตามฤดูกาล ขอท่านผู้ยินดีในพระสัทธรรมจงปกครองชาวโลกโดยธรรม เทอญฯ

ข. ๑๓ อรรถกถापรมัตถทีปนี

ขุททกนิกาเย เถรคาถาอรรถกถา

ประณามบท

ข้าพเจ้าขอไหว้พระโลกนาถเจ้า ผู้มีพระทัยเปี่ยมล้นไปด้วยพระมหากรุณาธิคุณ เสด็จถึงฝั่งแห่งสาครคือไฉยธรรมได้แล้ว ทรงแสดงธรรมอันละเอียด ลึกล้ำมีนัยอันวิจิตร ข้าพเจ้าขอไหว้พระธรรมอันสูงสุด ที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบูชาแล้ว ซึ่งเป็นเครื่องนำผู้สมบุรณ์ด้วยวิชาและจรณะออกไปจากโลก ข้าพเจ้าขอไหว้พระอริยสงฆ์ ผู้สมบุรณ์ด้วยคุณมีศีลเป็นต้น สถิตมั่นอยู่ในมรรคและผลเป็นเนืองนิตย์อันยอดเยี่ยม ด้วยเดชาบุภาพแห่งบุญที่เกิดจากการไหว้พระรัตนตรัย ดังได้พรรณนามานี้ ขอข้าพเจ้าจงปลอดภัยจากอันตรายในที่ทุกสถาน ในกาลทุกเมื่อ คาถาเหล่านั้นใดที่ปราศจากอามิสอันพระเถระทั้งหลายผู้เสร็จกิจแล้ว ผู้คงที่มีพระสุกฤติเถระเป็นต้นและพระเถรีทั้งหลายภษิตแล้ว และคาถาเหล่าใด ที่ลึกล้ำละเอียดอ่อน สดับแล้วโดยวิธีมีอุทานเป็นต้น ปฏิสังขตด้วยสุญญตธรรม ประกาศธรรมของพระอริยเจ้า พระธรรมสังคากาจารย์ทั้งหลาย ผู้คงที่ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ รวบรวมคาถาเหล่านั้นไว้ ในคัมภีร์ขุททกนิกาย โดยเรียกชื่อว่า เถรคาถาและเถรีคาถาอันที่จริงการแต่งอรรถกถา พรรณนาความลำดับบทที่มีอรรถอันลึกล้ำซึ่งที่ข้าพเจ้าทำ มิใช่ของที่ทำได้ง่ายเลยเพราะเป็นอรรถที่จะพึงหยั่งถึงได้ก็ด้วยคัมภีร์ญาณแต่เพราะอรรถกถาจะช่วยทรงศาสนาของพระศาสดาไว้ได้ ทั้งวินิจฉัยของบรรดาบูรพาจารย์ ผู้เปรียบปานด้วยราชสีห์ก็ยังคงดำรงอยู่ด้วย ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงจักขอแต่งอรรถกถาเถรคาถาและเถรีคาถา เต็มกำลังความสามารถโดยจะยึดวินิจฉัยของบรรดาบูรพาจารย์นั้นเป็นหลักถือนิกาย ๕ เป็นเกณฑ์อิงอาศัยนัยจากโบราณอรรถกถา แม้จะเป็นเพียงคำบอกกล่าวที่ได้อาศัยอ้างอิงกันมาแต่บริสุทธิก็ถูกต้องไม่คลาดเคลื่อน เป็นการวินิจฉัยที่ละเอียดของบรรดาบูรพาจารย์คณะมหาวิหารและข้อความของคาถาเหล่าใดเว้นอนุப்புพิกถาเสียแล้วรู้ได้ยากข้าพเจ้าจะนำอนุப்புพิกถานั้นของคาถาเหล่านั้นมาแสดงให้เห็นแจ่มแจ้ง ทั้งจะแสดงข้อวินิจฉัยอีกด้วยสาธุชนทั้งหลาย ขอท่านทั้งหลายได้โปรดตั้งใจสดับ การพรรณนาความแห่งอรรถกถาเถรคาถาและเถรีคาถานั้น ซึ่งจะจำแนกต่อไปของข้าพเจ้าผู้หวังให้พระสัทธรรมดำรงมั่นอยู่ได้นาน ต่อไปเทอญ

นิคมกถาปรากฏในอรรถกถาเถรีคาถา

ข. ๑๔ อรรถกถาปรมัตถทีปนี

ขุททกนิกาย เถรีคาถาอฎฐกถา

***ประณามบทปรากฏในเถรีคาถาเพราะเป็นอรรถกถาเดียวกัน

นิคมกถา

พระสาวกเหล่านั้นใด มีพระสัทธรรมพรั่งพร้อมเป็นบุตรเกิดแต่พระอุระเกิดแต่พระโอษฐ์ของพระศาสดาผู้เป็นจอมทัฬหกรรม เป็นทายาทลูกเนรมิตโดย

ธรรม สมบูรณ์ด้วยคุณมีศีล เป็นต้น เป็นผู้เสร็จกิจแล้วไม่มีอาสวะเป็นพระเถระก็มี เช่น ท่านพระสุภูติ เป็นต้น เป็นพระเถระก็มี เช่น พระเถระิกา เป็นต้น พระสาวกเหล่านั้นกล่าวกาลาเหล่าใดไว้ ด้วยวิธีพยากรณ์พระอรหัตต์ เป็นต้น พระมหาเถระทั้งหลาย [พระสังคีติกาจารย์ผู้ทำปถมสังคายนา ๕๐๐ องค์] ช่วยกันรวบรวมคาถาเหล่านั้นทั้งหมด ยกขึ้นสู่บาลีสังคายนา ชื่อว่าเถรคาถาและเถรีคาถา เพื่อประกาศความของเถรคาถาและเถรีคาถาเหล่านั้น ข้าพเจ้าอาศัยนัยที่มาในอรรถกถาเดิม จึงเริ่มแต่งอรรถสังวรรณนาอันใดอรรถสังวรรณนาอันนั้นประกาศอรรถอันยอดเยี่ยมในเถรคาถาและเถรีคาถานั้น ตามความเหมาะสมในที่นั้น ๆ โดยชื่อว่า ปรมัตถณีปณีมีวินิจฉัยอันไม่ลับสน ก็ถึงการจบลงโดยบาลีประมาณ ๙๒ ภาณวาร ดังนั้น บุญนั้นใด อันข้าพเจ้าผู้แต่งคัมภีร์ปรมัตถที่ปณินั้นได้ประสบแล้ว ด้วยอนุภาพแห่งบุญนั้น ขอสัตว์ทั้งปวง หยั่งลงถึงศาสนาของพระโลกนาถ ด้วยข้อปฏิบัติมีศีล เป็นต้นอันบริสุทธ์ จงเป็นผู้มีส่วนแห่งวิมุตติรสขอศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จงดำรงอยู่ยั่งยืนในโลก ขอสรรพสัตว์จงมีความเคารพในศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นเป็นเนื่องนิจ ขอฝนจงตกต้องตามฤดูกาล ขอพระเจ้าแผ่นดิน ผู้ทรงยินดีเป็นนิจในพระสัทธรรมจงทรงปกครองสัตว์โลก ด้วยเถิด

ข. ๑๕ อรรถกถาชาดก

ชาตกฏจกถา

ประณามบท

ชาดกที่พันประมาณด้วยจำนวนแห่งพระชาติตั้งพันโกฏิแห่งพระชาติ เป็นชาดกที่มีประโยชน์เกื้อกูล อันพระผู้ทรงเป็นที่พึ่งแห่งโลก ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ พระองค์ใดทรงกระทำไว้แล้ว ข้าพเจ้าขอกราบไหว้แทบพระบาทของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ขอถวายอัญชลีแด่พระธรรม และขอบูชาอย่างยิ่งซึ่งพระสงฆ์ ผู้เป็นที่รองรับความนับถืออันดีทั้งหมด ด้วยอนุภาพแห่งบุญนี้ของข้าพเจ้า ผู้เมื่อณมัสการอยู่เป็นเบื้องแรกซึ่งพระรัตนตรัยอันเป็นไปแล้ว ขอจงตัดขาดสรรพอุปัทวะได้ ชาดกทั้งหลายที่พระพุทธเจ้าผู้มีพระปัญญารุ่งเรือง ทรงมีพระคุณอันยิ่งใหญ่อาศัยเหตุานั้น ๆ แสดงไว้แล้วมีในอดีต ซึ่งเป็นต้นเรื่องที่มีอยู่จริงในอดีต พระศาสดา ผู้แสวงหาการข้ามพ้นจากโลก เป็นผู้แนะนำ ทรงกระตุ้นซึ่งปัจจัยแห่งการตรัสรู้อันไม่มีที่สิ้นสุด ในเรื่องที่มีมาแล้วหลายภพตลอดกาลยาวนาน เรื่องทั้งหมด (ชาดก) เหล่านั้นพระธรรมสังคาคาจารย์ทั้งหลายได้ ได้ร้อยกรองสังเคราะห์ไว้ด้วยกัน ชื่อว่า ชาดก ข้าพเจ้าผู้มีความต้องการให้พุทธวงศน์ตั้งอยู่ได้นาน ได้รับการนิมนต์จากพระพุทธมิตตะ ผู้เห็นประโยชน์ (ของพระศาสนา) ผู้มีปกติอยู่ไม่ปะปนหม่อมณะ ผู้มีการอยู่อันบริสุทธ์ ผู้มีจิตสงบ ผู้เป็นนักปราชญ์ ผู้รู้ นัยอันเกิดขึ้นในวงศ์แห่งพระศาสนาอันยิ่งใหญ่ และอันพระพุทธท้าวผู้เป็นพระ

ภิกษุผู้มีความรู้หมดจด (อ้วนอน) เช่นเดียวกัน จักกล่าวอานุภาพของการ
ประพฤติของมหาบุรุษทั้งหลายที่เป็นอจินไตย พรรณาอรรถกถาชาดกอันเป็นที่
สุดแห่งปัญญานั้น อิงตามที (คณะสงฆ์) สำนักมหาวิหารได้ดำเนินไว้ ขอสาธุชน
จงยึดเอาอรรถกถาชาดก (ที่ข้าพเจ้าจะอธิบาย) ไว้ด้วยดีเถิด

อรรถกถาชาดกเป็นคัมภีร์เดียวที่ไม่ปรากฏนิคมนคา

ข. ๑๖ อรรถกถาสัทธัมมปชิติกา

ขุททกนิกายสุตถตา นิตยทสวณณา

ประณามบท

พระชินเจ้าพระองค์ใดทรงกำจัดเสียซึ่งลิมคืออวิชาและความกำหนัด
ด้วยสามารถแห่งความยินดีอย่างถอนราก ทรงเจริญอภิญ्ञาธรรมจรดถูกต้อง
อมตบท. ทรงบรรลुพระโพธิญาณเสด็จหยั่งลงสู่อิสิปตนมฤคทายวันประกาศ
ธรรมจักรยังเวไนยสัตว์ ๑๘ โภกฏี มีพระโกณฑัญญเถระ เป็นต้น ให้บรรลุธรรมใน
วันนั้นในที่นั้น ข้าพเจ้าขอนมัสการด้วยเศียรเกล้า ซึ่งพระชินเจ้าพระองค์นั้น ผู้สูง
สุดกว่าสัตว์ทั้งปวงและพระธรรมอันสูงสุด ทั้งพระสงฆ์ผู้ไม่มีสิ่งอื่นยิ่งกว่า ก็
ธรรมจักรใดที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้โดยย่อพระสารีบุตรผู้มีปัญญามากเกือบ
เท่าพระศาสดา ผู้เกิดแต่องค์พระชินเจ้า จำแนกธรรมจักรนั้นเป็นส่วน ๆ กล่าว
มหานิทเทศซึ่งชื่อว่าเป็นปาฐะประเสริฐและวิเศษ. อนึ่งข้าพเจ้าขอนมัสการพระสา
รีบุตรพุทธชินโรสององค์นั้น ผู้เป็นพระเถระที่มีเถรคุณมีใช้น้อยเป็นที่ยินดียิ่ง ผู้มี
เกียรติคุณสูงสุดเพราะสภาพปัญญาและผู้มีความประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตนเป็น
อันดีข้าพเจ้าอันพระเทวเถระผู้พหูสูต ผู้ประกอบด้วยคุณมีความอดทนเป็นต้น มี
ปกติกกล่าวคำที่สมควรและพอดีเป็นต้น อาราธนาแล้วจักดำรงอยู่ในแนวสาธยาย
ของพระเถระ ชาวมหาวิหาร ถือเอาข้อวินิจัยเก่า ๆ ที่ควรถือนำไม่ทอดทิ้งลัทธิ
ของตนและไม่ทำลัทธิผู้อื่นให้เสียหายทั้งรวบรวมนัยแห่งอรรถกถาทั้งเบื้องต้น
เบื้องปลายได้ตามสมควร พรรณนาตามเนื้อความที่ยังไม่เคยพรรณนาของนัยนั้น
อันนำมาซึ่งประเภทแห่งญาณ ที่พระโยคาวจรทั้งหลายมิใช่น้อยเสพอาศัยแล้ว ไม่
ทอดทิ้งพระสูตรและข้อยุติจักเริ่มพรรณนามหานิทเทศโดยย่อด้วยความนับถือ
มากในพระสัทธรรม มิใช่ประสงค์จะยกตน ข้าพเจ้าจักกล่าวอรรถกถาเพื่อ
ประโยชน์เกื้อกูลแก่มหาชนและเพื่อความดำรงอยู่นานแห่งพระสัทธรรมของท่าน
สัตบุรุษทั้งหลายจงฟัง สัทธัมมปชิติกา โดยเคารพและจงทรงจำไว้ด้วยดีเถิดฯ

นิคมคาถา

คัมภีร์มหานิทเทศนั้นใด อันพระเถระผู้เป็นใหญ่แห่งบุตรของพระสุคต
เจ้า ผู้ยินดียิ่งในสิ่งที่เป็นประโยชน์ ผู้มีคุณมั่นคง จำแนกไว้ดีแล้วอรรถกถาใด
แห่งคัมภีร์มหานิทเทศนั้น ที่ข้าพเจ้า (ผู้แต่ง) อาศัสนัยของอรรถกถาก่อน ๆ

ปรารถนาแล้วตามความสามารถ อรรถกถานั้นเข้าถึงความสำเร็จแล้ว มหาวิหารใดตั้งอยู่ทางทิศใต้ของเมืองอนูราธบุรีอันประเสริฐ พระมหาสถูปใดซึ่งเป็นยอดแห่งมหาวิหารนั้นก่อด้วยศิลาสวยงามประดับด้วยแก้วผลึก ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของเมืองอนูราธบุรีนั้น พระราชาทรงพระนามว่า กิตติเสนเป็นนักเขียนทรงมีพระจริยาวัตรงดงามสมบูรณ์ด้วยความประพุดติสะอาด ทรงประกอบในกุศลธรรม ทรงให้สร้างบริเวณมีต้นไม้ที่มีเงาร่มเย็น พรั่งพร้อมด้วยธารน้ำล้อมด้วยรั้วไม้ พระมหาเถระชื่อว่า อุปเสนผู้อยู่ในบริเวณกว้าง เป็นนักเขียนประกอบด้วยกุศลธรรม พระกิตติเสนราชาทรงถวายบริเวณแก่พระอุปเสนมหาเถระนั้น พระอุปเสนเถระผู้มีศีลมั่นคง เป็นครู อยู่ในบริเวณนั้น ได้รวบรวมคัมภีร์สัทธัมมปิชาดิกานี้ไว้ อรรถกถานิททสำเร็จลงในปีที่ ๒๖ แห่งพระเจ้าสิริสังฆโพธิ ผู้ประทับอยู่ในนิเวศอันเป็นสิริ อรรถกถานี้แสดงเถรวาทะของพระเถระทั้งหลาย अनुโลมตามสมัยก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชาวโลกจบลงแล้ว ฉันทิเด ขอมโนรชของสัตว์ทั้งปวง ซึ่งอนุโลมตามพระสัทธรรม จงยังประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้สำเร็จถึงความสำเร็จ ฉันทินั้น ก็ภาณวารทั้งหลายมากกว่า ๔๐ ภาณวาร ประกอบด้วยธรรมะที่ควรทราบในอรรถกถาชื่อว่า สัทธัมมปิชาดิกา อันท่านกำหนดแล้วด้วยกุศล ธรรมที่ท่านกำหนดไว้ในอรรถกถานี้ ก็ฉันททั้งหลายแห่งอรรถกถานั้นท่านกำหนดด้วยการประพันธ์ นับได้กว่าหมื่นคาถา พึงทราบว่าเป็นคาถาบุญนี้ได้มีใช้น้อย ไพบูลย์ อันข้าพเจ้ารจนาอยู่ซึ่งอรรถกถานี้ด้วยความเอื้อเฟื้อ เพื่อความดำรงมั่นแห่งพระศาสนาและเพื่อเกื้อกูลแก่ชาวโลกได้ประสบบุญนั้นแล้ว ขอชาวโลกจงได้ลิ้มรสแห่งพระสัทธรรมของพระศัพทเจ้าจงบรรลู่ถึงความสุขที่ไม่มีมลทิน ด้วยความสะอาดกนั้นเทียว

คำปรารภของผู้รจนา

ด้วยบุญที่เกิดจากการรจนาคัมภีร์นี้ ขออย่าให้ข้าพเจ้าต้องสมาคมกับคนพาลขอให้ข้าพเจ้าเป็นผู้ทรงพระไตรปิฎกในสำนักของพระศรีอริยเมตไตรยพระองค์นั้น เทอญ

ข. ๑๗ อรรถกถาสัทธัมมปิชาดิกานี

ขุททกนิกาย ปฏิสมภิทามคค-อฏฐกถา

ประณามบท

พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด ทรงพระคุณครบถ้วนแล้วด้วยความงามทุกสิ่งล่วงเสียดซึ่งความงามของโลกทั้งปวง ทรงพ้นจากกิเลสมลทินเป็นเครื่องประทุษร้ายพร้อมทั้งवासนา ทรงประทานวิมุตติธรรมอันล้ำเลิศ พระองค์ทรงมีพระทัยเยือกเย็นดุจความเย็นแห่งไม้จันทน์ กล่าวคือพระกรรณอยู่เป็นนิจทรงพระปัญญาโชติช่วงดังดวงระวี มีธรรมเป็นเครื่องแนะนำสัตว์ ข้าพเจ้าขอน้อมอภิวัตพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ซึ่งเป็นผู้เลิศในหมู่มสัตว์ ผู้เป็นที่พึง

ในประโยชน์แก่ปวงสัตว์ด้วยเศียรเกล้า บรรดาพระมหาเถระผู้พุทธชินรมมีจำนวนเป็นอนันต์ พระมหาเถระองค์ใดเป็นประดุจดั่งพระมุนีผู้เลิศในหมู่มสัตว์ทั้งปวง ได้เป็นผู้กระทำตามลิสลาแห่งพระศาสดา ในการบำเพ็ญประโยชน์เกื้อกูลแก่ชุมชนด้วยคุณกล้าคือกรุณาและปัญญาญาณ ข้าพเจ้าขอหมั้นการพระเถระองค์นั้น ผู้มีนามว่า สารีบุตรผู้มีนโรชาบุตรผู้ยืนยงในเสถียรคุณเป็นอนเนก ผู้รุ่งเรืองด้วยแสงสว่างแห่งปัญญามีเกียรติงามฟุ้งจรไปและมีจริยาวัตสงบงาม. วิศิษฐปาฐะคือพระบาลีอันใดอันพระสาวกผู้สัทธิธรรมเสนาบดีผู้ประกาศพระสัทธิธรรมจักรผู้เข้าถึงความแจ่มแจ้ง ในอรรถตามความเป็นจริงในพระสูตรทั้งหลาย ที่พระตถาคตเจ้าได้ตรัสไว้แล้วผู้นำในการยังธรรมประทีปให้โชติช่วง กล่าววิศิษฐปาฐะนั้นไว้ โดยนามอันวิเศษว่า ปฏิสัมภิทาน มคโค แปลว่า แห่งปฏิสัมภิทาทั้งหลาย. ปฏิสัมภิทามรรคนั้น เป็นปกรณอันละเอียดละมัยด้วยอรรถและนยะต่าง ๆ อย่างวิจิตรอันบัณฑิตผู้มุ่งบำเพ็ญอรรถดัดตะประโยชน์ตนและโลกัตตะประโยชน์แก่ชาวโลก มีปัญญาลึกซึ้งจะพึงหยั่งรู้ได้ในกาลทุกเมื่อ และสาธุชนทั้งหลายจะพึงชองเสพอยู่เป็นนิจ. ข้าพเจ้าจะพรรณานี้เพื่อความที่ไม่ซ้ากันไปตามลำดับ ไม่ก้าวล่วงสุดตะและยุติแห่งปฏิสัมภิทามรรคปกรณนั้น อันนำมาซึ่งประเภทแห่งญาณอันพระโยคาวจรทั้งหลายเป็นอนเนกชองเสพแล้วโดยไม่เหลือ. อนึ่งนั้นเล่าก็จะไม่ก้าวล่วงลัทธิของตนและจะไม่ก้าวก่ายลัทธิของผู้อื่น แต่จะรวบรวมเอาอุปเทศและนยะแห่งอรรถกถาแต่ปางก่อนมาแสดงตามสมควร. ข้าพเจ้าจะกล่าวอรรถกถาชื่อสัทธิธรรมปกาสินีนั้นโดยเคารพ เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชุมชนเพื่อความดำรงมั่นแห่งพระสัทธิธรรมตลอดกาลนานขอสาธุชนสัตบุรุษจงตั้งใจสดับทรงจำไว้เถิด.

นิคมกถา

ในปฏิสัมภิทามรรคนี้ ท่านพระสารีบุตรเถระกล่าวไว้ ๓ วรรค ตามลำดับของขนาดโดยชื่อว่า มหาวรรค มัชฌิมวรรคและจุลวรรค. ในวรรคหนึ่ง ๆ ท่านแสดงไว้วรรคละ ๑๐ กถา การพรรณานาอุทานกถาเหล่านี้ ท่านแสดงตามลำดับของกถาเหล่านั้น กถาเหล่านั้นมี ๑๐ คือ ญาณกถา ๑ ทิฏฐิกถา ๑ อานาปานกถา ๑ อินทริยกถา ๑ วิโมกขกถาเป็นที่ ๕ คตีกถา ๑ กรรมกถา ๑ วิปัสสาสกถา ๑ มรรคกถา ๑ มัชฌกถา ๑ รวมเป็น ๑๐ กถา กถาต่อไปคือ ยุคนันธกถา ๑ สัจจกถา ๑ โภชนังคกถา ๑ เมตตากถา ๑ วิราดกถาเป็นที่ ๕ ปฏิสัมภิทากถา ๑ ธรรมจักกถา ๑ โลกุตตรกถา ๑ พลกถา ๑ สุธญญตากถา ๑ ปัญญาณกถา ๑ อิทธิกถา ๑ อภิสมยกถา ๑ วิเวกกถา ๑ จรียากถาเป็นที่ ๕ ปาฏิหารียกถา ๑ สมลีสกถา ๑ สติปัญญาณกถา ๑ วิปัสสนากถา ๑ มาติกากถา ๑. พระเถระผู้เป็นใหญ่กว่าพระสาวกผู้สดับมาจากพระสุคต ผู้ยืนดีในการทำประโยชน์แก่สัตว์ อรรถกถาอันมั่นคงกล่าวปฏิสัมภิทามรรคใดไว้แล้ว อรรถกถาปฏิสัมภิทามรรคนั้น ข้าพเจ้าเริ่มรจนาเพราะอาศัยนัยของอรรถกถาก่อน ๆ เป็นข้อยุติอย่างนั้น อรรถกถานั้นจึงถึง

ความสำเร็จลงได้ด้วยประการฉะนี้. ท่านผู้มีปัญญาจึงเป็นผู้ประกอบด้วยคุณคือ ปัญญาประกอบด้วยศรัทธาได้กระทำคุณงามความดีไว้มิใช่น้อย ณ บริเวณมหาวิหาร พระเถระผู้อาศัยอยู่ในวิหารนี้ มีชื่อปรากฏแล้วว่า โมคคัลลานะ ในพรรษาที่ ๓ ได้เคลื่อนไปแล้วอรรถกถาอนุโลมตามสมัย ยังประโยชน์ให้เกิดแก่โลกได้ สำเร็จลงเพราะอาศัยพระเถระผู้แสดงเถรวาท ขออรรถกถาอนุโลมตามธรรมอันให้สำเร็จประโยชน์ตน และประโยชน์ผู้อื่น เป็นที่ชื่นชมของสรรพสัตว์ จงถึงความสำเร็จเหมือนอย่างนั้นเถิด ส่วนภณวาร ๕๘ ภณวารที่ควรรู้อีก ท่านผู้ฉลาดในการคำนวณไว้ในอรรถกถาสัทธัมมปกาสินีภณวารจำนวน ๑๔,๐๐๐ และคาถา ๕๐๐ คาถา ท่านคำนวณด้วยการประพันธ์เป็นฉันทแห่งอรรถกถาสัทธัมมปกาสินีนั้นอย่างรอบคอบ ข้าพเจ้าผู้เอื้อเพื่อเพื่อให้ศาสนาตั้งอยู่นาน และเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่โลกได้สะสมบุญนี้ ถึงความไพบุลย์ไม่น้อย ขอโลกจงบริโภครสแห่งพระสัทธรรมอันปราศจากมลทินของพระทสพลด้วยบุญนั้น ถึงความสุขด้วยความสุขแท้จริงเทอญ

ข. ๑๘ อรรถกถาวิสูตรชนวิลาสินี

ขุททกนิกายกฎกถา อปทานวณณนา

ประณามบท

ข้าพเจ้าขอไหว้พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุดหาบุคคลเปรียบปานมิได้ ผู้เสด็จขึ้นสู่สาครคือไฉยธรรม ผู้ข้ามสาคร คือสงสารได้แล้ว ด้วยเศียรเกล้า. ขอไหว้พระธรรมอันยอดเยี่ยมสงบละเอียดลึกซึ้ง เห็นได้แสนยาก อันกระทำภพน้อย และภพใหญ่ให้บริสุทธิ์ ซึ่งพระสัมพุทธเจ้าบูชาแล้ว ด้วยเศียรเกล้า. ขอไหว้พระสงฆ์ผู้ปราศจากทุกข์ ไม่มีเครื่องข้องคือกิเลส ผู้เป็นทักษิณยบุคคลผู้สูงสุด มีอินทรีย์สงบ ผู้ปราศจากอาสวะ ด้วยเศียรเกล้า. ด้วยการนอบน้อมพระรัตนตรัยอันวิเศษซึ่งข้าพเจ้าได้ตั้งใจกระทำโดยพิเศษนั้น ข้าพเจ้าอันพระเถระทั้งหลายผู้เป็นปราชญ์ยิ่งกว่าปราชญ์ ผู้รู้อาคมคือพระปริยัติ ผู้เป็นวิญญูชนมียศใหญ่ ได้ขอร้องด้วยการเอื้อเพื่อแล้ว ๆ เล่า ๆ เป็นพิเศษว่า ท่านขอรับ ท่านควรแต่งอรรถกถาอปทานว่าด้วยเรื่องราวที่เคยประพุดติมาในกาลก่อน. เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจักแสดงอรรถสังวรณานันถงตามแห่งอปทานว่าด้วยเรื่องราวที่เคยประพุดติมาในกาลก่อน ซึ่งแสดงข้อแนะนำอันพิเศษในพระไตรปิฎกที่ยังเหลืออยู่ตามนัยแห่งพระบาลีทีเดียว โดยกล่าวถึงด้วยวิธีนี้ว่าเรื่องราวอันดีเยี่ยมนี้ใครกล่าว กล่าวไว้ที่ไหนเมื่อไรและเพื่ออะไร เพราะฉะนั้น เพื่อความเป็นผู้ฉลาดในนิทานทั้งหลาย ข้าพเจ้าจะกล่าววิธีนั้น ๆ อันแปลกจากกันตามที่เกิดก่อนหลัง จะเป็นเครื่องทำให้การเล่าเรียนและทรงจำได้ง่ายขึ้น ในชั้นเดิมเรื่องราวนั้นท่านรจนาไว้ในภาษาสิงหล และในอรรถกถาของเก่า ย่อมมิให้สำเร็จประโยชน์ตามที่สาธุชนต้องการ เหตุนั้น ข้าพเจ้าจักอาศัยนัยตามอรรถกถาของเก่า นั้น เว้นข้อ

ความที่คลาดเคลื่อนเสียประกาศแต่เนื้อความที่พิเศษออกไป จักกระทำการ
พรรณานี้เนื้อความที่แปลกและดีที่สุดแล.

นิคมณฑล

ด้วยกุศลกรรมนี้ ขอมลทินมีความโลภเป็นต้น โรคมโรคตาเป็นต้น
ความทุกข์ต่าง ๆ ชนิด ภัยมีการทะเลาะเป็นต้นจนกลายเป็นได้รับความทุกข์ ผู้
ก่อการอันไม่เป็นประโยชน์มีใจเป็นต้น ของปวงประชาในโลกนี้ จงพินาศไป
ขอเวรและบาปธรรม ๕ ประการของข้าพเจ้าจงพินาศไปดุจฝนและลมกำจัดความ
ร้อนให้พินาศไปฉะนั้น ขอให้ข้าพเจ้าจงได้กำจัดความร้อนให้พินาศไปฉะนั้น
ขอให้ข้าพเจ้าจงได้ดำเนินถึงพระนิพพาน ด้วยหนทางอันประเสริฐคือมรรคมงคล
๘ ประการเถิด ขอให้ข้าพเจ้าจงย้ายยี่ภุมิทั้งปวงและปาปธรรมมีราคะโทสะ
เป็นต้นได้ จงตัดสังสารวัฏ เข้าถึงสวรรค์และนิพพานเถิด ในอาณาเขตทั้งหมด
คือตั้งแต่ภวคพรหมจนถึงในอเวจันรกขอสัตว์ทั้งปวง จงได้พากันประพฤติตาม
ธรรมเถิด โลกทั้ง ๓ ก็จักได้มีความอบอุ่นแลฯ

ข. ๑๙ มรุตตวิลาสินี

ขุททกนิกายกฎกถา พุทฺธวิสมณณา

ประณามบท

ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า ผู้มีพระญาณอันหาที่สุดมิได้ มีพระ
กรุณาเป็นที่อาศัย ทรงทำลายมลทิน มีพระหฤทัยมั่นคงอำนวยประโยชน์เกื้อกูล.
ขอนอบน้อมพระธรรมอันประเสริฐ เครื่องป้องกันภพขอนอบน้อมพระสงฆ์ ผู้
ปราศจากมลทินและเป็นบ่อเกิดคุณความดีท่านพระสารีบุตรผู้เป็นธรรมเสนาบดี
แม่ทัพธรรม ผู้เป็นเอตทัคคะ เป็นผู้เลิศกว่าเหล่าพุทธสาวกทางปัญญา ได้ทูลถาม
พระศาสดาผู้เป็นพระธรรมราชาจอมทัพธรรมผู้ทรงถึงฝั่งที่หาขอบเขตมิได้ ผู้ไร้
มลทินถึงพุทธวงศ์ใด ท้ามกลางหมู่พระประยูรญาติพุทธวงศ์ใด อันพระตถาคต
วงศ์ผู้ตรัสรู้ตีวงศ์พระผู้บริสุทธิ์ดีผู้มีสมาธิเป็นธรรมเครื่องอยู่ ผู้เป็นนายกพิเศษ
ทรงเปิดโอกาสประกาศไว้แล้ว ณ ท้ามกลางหมู่พระประยูรญาตินี้. เหล่าโอรสพระ
สุคต ไม่ทำลำดับบาสี และอรรธแห่งบาสีให้เสื่อมเสียช่วยกันรวบรวมตามที่ศึกษา
ลำดับฟังสืบต่อเรื่องกันมา จนตราบเท่าปัจจุบันนี้ เพราะเหตุที่การพรรณนาพุทธ
วงศ์นั้นนั่นแล อันไม่ขาดสายแห่งพระสัมพุทธะผู้ประเสริฐ ซึ่งเป็นเรื่องไม่ตาย ฟัง
กันได้ให้เกิดความเลื่อมใสและปัญญา แก่ชนทั้งหลายทุกเมื่อ เป็นไปตามลำดับ.
ฉะนั้น ข้าพเจ้าอันท่านพุทธสีหะผู้ยินดีในพระสัทธรรมโดยเคารพอันคุณมีศีล
เป็นต้นบันดาลใจ อ้อนวอนแล้วจึงจักเริ่มพรรณนาพุทธวงศ์นั้น เพื่อกำจัดความ
ชั่วร้ายของชนทั้งหลายทุกเมื่อเพื่อความตั้งมั่น แห่งพระพุทธศาสนาเพื่อความเกิด
และเจริญแห่งบุญ แม้ของข้าพเจ้าเองและเพื่อยังมหาชนให้เลื่อมใส. ก็การ

พรรณนาพุทธวงศ์โดยสังเขปนี้ อาศัยทางบาลีที่มาจากสำนักมหาวีหาร ละโทษคือ การปะปนกันเสีย จักเป็นสาระแต่เพราะเหตุที่ในที่นี้ ไม่มีเรื่องที่จะฟังที่จะเป็น เครื่องยังผู้ยินดีในพระพุทธคุณให้เลื่อมใส เป็นเครื่องลอบบาป ซึ่งเป็นมลทิน ใหญ่ นอกจากเรื่องพุทธวงศ์ ฉะนั้นแลขอท่านทั้งหลายจงเป็นผู้ประกอบอยู่ใน สมานิตยโดยเคารพ ละความฟุ้งซ่าน ไม่มีจิตเป็นอื่น จงตั้งสัณโศตประสาธดั่งภาษณะ ทองรองรับสดับมธุรสของข้าพเจ้า ผู้กำลังกล่าวพรรณนา.

ก็กถาพรรณนาพุทธวงศ์ ควรที่จะมีจะคนที่ต้องตาย เป็นผู้จะต้องละกิจอื่นเสีย ให้หมดแล้ว ฟังก็ดี กล่าวก็ดี ในที่นี้ได้ตลอดกาลเป็นนิจโดยเคารพด้วยว่ากถานี้ แต่งได้แสนยากแล

นิคมกถา

การพรรณนาพุทธวงศ์อันงดงามด้วยนัยอันวิจิตรซึ่งผู้รับพรรณนาให้ ง่าย ถึงความสำเร็จด้วยกถาเพียงเท่านี้ ข้าพเจ้ายึดทางแห่งอรรถกถาเก่าอัน ประกาศความแห่งบาลี เป็นหลักอย่างเดียว แต่งอรรถกถาพุทธวงศ์ เพราะละเว้น ความที่เยิ่นเย้อประกาศแต่ความอันไพเราะทุกประการ ฉะนั้น จึงชื่อว่ามธุรส- วิลาสินี เมื่อสาธุชน ผู้มีวาจาไพเราะ ชื่อกัณหาส สร้างวิหาร ที่มีกำแพงและซุ้ม ประตูอันงามโดยอาการต่างๆถึงพร้อมด้วยร่มเงาและน้ำ น้ำดู น้ำรื่นรมย์เป็นที่ คับแคบแห่งทุรชนที่ถูกกำจัดเป็นที่สงบสบาย น่าเจริญใจ ณ ทำเรือกาวีระเป็นพื้น แผ่นดินที่เต็มด้วยชুমทางน้ำแห่งแม่น้ำกาวีระ น้ำรื่นรมย์เคลื่อนกล่นด้วยหญิงชาย ต่าง ๆ ข้าพเจ้าอยู่ ณ พื้นปราสาทด้านทิศตะวันออกในวิหารนั้น ที่เย็นอย่างยิ่ง แต่งอรรถกถาพรรณนาพุทธวงศ์. อรรถกถาพรรณนาพุทธวงศ์นี้เว้นอันตราย ข้าพเจ้าแต่งสำเร็จดีแล้ว ฉันทิด ขอความตริกของชนทั้งหลายที่ชอบด้วยธรรมจง ถึงความสำเร็จ โดยเว้นอันตรายฉันทันั้น ข้าพเจ้าผู้แต่งอรรถกถาพุทธวงศ์นี้ ปราบณบุญอันใด ด้วยเทวานุกภาพแห่งบุญนั้น ขอโลกจงประสบประโยชน์อย่าง ดี ที่สงบยั่งยืนทุกเมื่อ ขอโรคทั้งปวงในมนุษย์ทั้งหลาย จงพินาศไปแม้ฝนก็จงตก ต้องตามฤดูกาล แม้สัตว์นรกก็จะมีสุขอย่างดีเป็นนิตย์ เหล่าปีศาจทั้งหลายก็จง ปราศจากความหิวกระหาย ขอเทวดาทั้งหลายกับหมู่อัปสรเป็นต้นจงเสวยสุขใน เทวโลกนาน ๆ ขอธรรมของพระจอมมุนีจงดำรงอยู่ในโลกยั่งยืนนาน. ขอท่านผู้ มีหน้าที่คุ้มครองโลกจงปกครองแผ่นดินให้เป็นสุขเถิด พระเถระโดยนามที่ท่าน ครูทั้งหลาย ชนानให้ปรากฏว่า พุทธทัตตะ แต่งคัมภีร์อรรถกถา ชื่อมธุรส- วิลาสินี ตั้งคัมภีร์นี้ที่นำประโยชน์สืบ ๆ กันมา โดยความที่สังฆารตั้งอยู่ได้ไม่นาน ก็ต้องตกไปสู่อำนาจมฤตยูหนอ. มธุรส- วิลาสินีนี้เข้าถึงความสำเร็จ ปราศจาก อันตราย ฉันทิด ขอความดำริของสัตว์ทั้งหลาย ที่อาศัยธรรม จงสำเร็จฉันทันั้น เทอญฯ

ข. ๒๐ อรรถกถาปรมัตถทีปนี

ขุททกนิกายกฎกถา จริยาปิฎกอุฎฐกถา

ประณามบท

พระจริยาเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่สรรพโลกของพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงแสงหาคุณใหญ่พระองค์ใดข้าพเจ้าขอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้มีอานุภาพเป็นอจินไตย ผู้เป็นนายกเลิศของโลก พระจริยาสมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะนำสัตว์ออกจากโลกด้วยพระธรรมใด ข้าพเจ้าขอนมัสการพระธรรมอันอุดมนั้น อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบูชาแล้ว. พระอริยสงฆ์ใดเป็นผู้ตั้งอยู่ในมรรค และผลสมบูรณ์ด้วยคุณมีศีลเป็นต้น ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระอริยสงฆ์นั้น ผู้เป็นเนื่อนาบุญอันยอดเยี่ยม บุญใด เกิดแต่การนอบน้อมนมัสการพระรัตนตรัย ขอข้าพเจ้าจงปราศจากอันตรายในที่ทั้งปวงด้วยเดชแห่งบุญนั้น บารมีใดมีทานบารมีเป็นต้น อันเป็นบารมีชั้นอุกฤษฏ์ซึ่งบุคคลทำได้ยาก อันพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงแสงหาคุณใหญ่ประทับอยู่ ณ นิโครธารามในแคว้นสักกะ ทรงประกาศอานุภาพแห่งสัมโพธิจริยาแห่งพระบารมีเหล่านั้น ทรงสะสมไว้ในภัทรกัปนี้. ปิฎกใด ชื่อว่าจริยาปิฎกอันพระโลกนาถทรงแสดงแล้วแก่พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรผู้เป็นยอดแห่งพระสาวกทั้งปวง. พระธรรมสังคาคหาคารยทั้งหลายผู้แสงหาคุณใหญ่ได้ร้อยกรองปิฎกใดอันแสดงถึงเหตุสมบัติของพระศาสดา การพรรณนาอรรถที่ทำได้ยาก ข้าพเจ้าสามารถจะทำได้เพราะอาศัยนัยอันจำแนกสัมโพธิสมภารแห่งปิฎกนั้น เพราะการพรรณนาอันเป็นคำสอนของพระศาสดาทรงอยู่การวินิจฉัยของบูรพจารย์ผู้เป็นดั่งสีหะจะดำรงอยู่ ฉะนั้น ข้าพเจ้าจะรักษาและยึดปิฎกนั้นอันเป็นนัยแห่งอรรถกถาเก่า อาศัยขาดกโดยประการทั้งปวงเป็นที่อาศัยได้มิใช่เป็นทางแห่งคำพูดบริสุทธิ์ด้วยดี ไม่วุ่นวาย เป็นข้อวินิจฉัยอรรถอันละเอียดของพระเถระทั้งหลายผู้อาศัยอยู่ ณ มหาวิหารแล้วจักทำการพรรณนาอรรถแห่งจริยาปิฎกนั้นแสดงพระบารมีอันมีเนื้อความที่ได้แนะนำแล้วและควรแนะนำต่อไป. ด้วยประการฉะนี้ขอท่านสาธุชนทั้งหลายเมื่อหวังให้พระสัทธรรมดำรงอยู่ตลอดกาลนานจงพิจารณาอรรถแห่งปิฎกนั้นซึ่งจำแนกไว้ฉะนี้แลฯ

นิคมกถา

พระศาสดามีพระจรีตบริสุทธิ์ ทรงถึงฝั่งแห่งพุทธิจริยา ทรงฉลาดในสรรพจริยาทั้งหลาย ทรงเป็นอาจารย์ของโลกอย่างยอดเยี่ยม ทรงบรรลุความอัครรรยทั้งปวงแห่งอัจฉริยธรรมทั้งหลาย ทรงประกาศอานุภาพแห่งบูรพจริยาของพระองค์. พระศาสดาผู้เป็นที่พึ่ง ทรงแสดงจริยาปิฎกและพระเถระผู้สังคายนาพระธรรม ได้สังคายนาจริยาปิฎกเหมือนอย่างนั้น เพื่อประกาศความแห่งจริยาปิฎกนั้น ข้าพเจ้าจึงเริ่มพรรณนาความ อาศัยนัยแห่งอรรถกถาเก่า. เลือกประกาศความอันยิ่งในจริยาปิฎกนั้นตามสมควร โดยชื่อว่า ปรมัตถทีปนี.

การวินิจฉัยไม่ยุ่งยาก ถึงความสำเร็จโดยภควารแห่งบาลี ๒๘ บริบูรณ์. ขอให้ข้าพเจ้าผู้ปรับปรุงปรมาตถที่ป็นนั้น ได้บรรลุถึงบุญอันเป็นคำสอนของพรโลกนถด้วยอานภพ แห่งบุญนั้น. ขอสัตว์โลกแม่ทั้งปวง จงหยั่งลงเพื่อปฏิบัติศีลเป็นต้นอันบริสุทธิ์แล้วจงมีส่วนแห่งวิมุตติรสเกิด. ขอศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจงประดิษฐานอยู่ในโลกตลอดกาลนาน ขอสัตว์แม่ทั้งปวง จงมีความเคารพในศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นเป็นนิจเกิด. แม่เทพผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน ขอจงให้ฝนตกตามฤดูกาลโดยชอบ. เป็นผู้ยินดีในพระสัทธรรม จงปกครองโลกโดยธรรมเกิดด้วยประการฉะนี้แลฯ

หมวด C๒ ประณามบทและนิคมกถารรถกถาพระอภิธรรม

ข. ๒๑ อรรถกถาอัฐสาสนี

อภิธมฺมฏฺจกถา ธมฺมสงฺคณฺเณณนา

ประณามบท

พระสัพพัญญุตญาณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใด ผู้แสวงหาคุณอันใหญ่เป็นไปทั่วในไฉยธรรมทั้งปวงตามความพอพระทัย ดุจพระกรุณาที่ทรงแผ่ไปในสัตว์ทั้งหลาย พระสัมพุทธะพระองค์ใดมีพระทัยอันความกรุณานั้นให้อุตสาหะขึ้นด้วยดีในสัตว์ทั้งหลาย เมื่อประทับจำพรรษาในดาวดึงส์เทวโลกในคราวที่แสดงยมกปาฏิหาริย์เสร็จแล้ว ได้ประทับนั่งบนศิลาอาสน์ ชื่อว่า บัณทุกัมพล ณ ควงไม้ปาริชาติทรงพระสิริโสภาคย์ ดุจพระอาทิตย์อุทัยเหนือขุนเขาเขาคันธร ผู้อันหมู่แห่งเทพเจ้าทั้งหมื่นจักรวาลได้มาแวดล้อมนั่งประชุมกัน สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ได้ทรงทำสันตุสิตเทพบุตรซึ่งเคยเป็นพุทธมารดาให้เป็นประธานแก่หมู่เทพเจ้าทั้งหลาย แล้วตรัสกถามรรค (ประพันธ์) พระอภิธรรมติดต่อกันไปตลอดพรรษากาล ด้วยเดชแห่งพระสัพพัญญุตญาณนั้น. ข้าพเจ้าขอน้อมนมัสการพระยุคลบาทของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงมีพระสิริโสภาคย์พระองค์นั้น ขอบูชาพระสัทธรรมและทำอัญชลีต่อพระสงฆ์ ด้วยอานภพแห่งการทำความนอบน้อมในพระรัตนตรัยที่ข้าพเจ้ากระทำแล้วนี้ ขออันตรายทั้งหลายจงเสื่อมสิ้นไปโดยมิได้เหลือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นเทพของเทพ เป็นผู้นำพิเศษ ผู้อันภิกษุชื่อว่าพุทธโฆชะ มีอาจาระและศีลบริสุทธิ์ มีปัญญาฉลาดหลักแหลม ปราศจากมลทินทูลอาราธนาสักการะโดยเคารพพระองค์นั้น ครั้นทรงแสดงอภิธรรมใดแก่เทพทั้งหลายแล้ว ก็ได้ตรัสบอกแก่พระสารีบุตรเถระผู้อุปฐากพระมเหสีเจ้า ณ สระอนดาต โดยนัย (แนะนำโดยย่อ) อีก พระเถระได้สดับฟังแล้วก็มายังพื้นปฐพีบอกแก่ภิกษุทั้งหลาย พระอภิธรรมนั้นอันพระภิกษุทั้งหลายทรงจำไว้แล้วด้วยประการฉะนี้ ในคราวทำสังคายนา พระอานนทเถระผู้เวทมนต์ได้ร้อยกรองอีกครั้งหนึ่งอรรถกถาแห่งพระอภิธรรมนั้น วิจิตรไปด้วยนัยต่าง ๆ อันบุคคลผู้พิจารณาเนือง ๆ ด้วยญาณอันลึกซึ้งจึงหยั่งลง

ได้นั้น อันพระเถระทั้งหลายผู้มีวิสัย มีพระมหากัสสปะเป็นต้นร้อยกรองแล้วในเบื้องต้นก่อนพระเถระทั้งหลายผู้แสวงหาคุณอันใหญ่ร้อยกรองตามแล้วแม้ในภายหลังอีก อนึ่ง อรรถกถาแห่งพระอภิธรรมไฉนที่พระมหินทเถระนำมาสู่เกาะอันอุดมนี้ เรียบเรียงไว้ด้วยภาษาแห่งชาวเกาะ ข้าพเจ้าจักนำอรรถกถานั้นออกจากภาษาแห่งชาวเกาะตีพิมพ์แล้วยกขึ้นสู่ภาษาอันไม่มีโทษตามนัยแห่งต้นติภาษา ไม่ให้เจือปนสับสนด้วยลัทธิของนิกายอื่นเมื่อแสดงคำวินิจฉัยของภิกษุผู้อยู่ในมหาวิหารจักถือเอาทั้งที่ควรถือเอาจะยังบุคคลผู้มีปัญญาให้ยินดีอยู่แล้วจักประกาศอรรถ แม้ในอรรถกถาที่มาทั้งหลาย ก็เพราะเหตุที่กรรมฐานทั้งปวง จริยา อภิญญาและวิปัสสนาทั้งหมดเหล่านี้ ข้าพเจ้าประกาศไว้ในวิสุทธิมรรคแล้ว ฉะนั้น จะไม่ถือเอากรรมฐานเป็นต้นตามแบบแม่ทั้งหมด จักทำการพรรณนาความตามลำดับบททั้งหลายเท่านั้น เมื่อข้าพเจ้ากล่าวอยู่ซึ่งพระอภิธรรมกถานี้ด้วยประการฉะนี้ ขอสาธุชนทั้งหลายอย่ามีจิตฟุ้งซ่าน จงตั้งใจสดับฟัง เพราะว่ากถานี้หาฟังได้โดยยากแล.

นิคมกถา

พระโลกนาถเจ้า เมื่อจะทรงจำแนกจิตตูปปากัณท์รูปกัณท์นิกเขปกัณท์ และอัตตฤทธารกัณท์ อันนำรื่นรมย์ใจ ทรงแสดงพระธรรมสังคณีไฉน การพรรณนาเนื้อความแห่งพระธรรมสังคณีที่ได้ทรงรวบรวมธรรมโดยสิ้นเชิงแห่งพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งทรงตั้งไว้แล้วนั้น ข้าพเจ้าได้เริ่มแล้วการพรรณนาเนื้อความนั้นนั้นเข้าถึงความสำเร็จแล้วโดยชื่อว่า อัญญาสาลินี เพราะมีเนื้อความไม่อากุลโดยพระบาสิ ๓๙ ภาณวาร เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรมกุศลไฉน ที่ข้าพเจ้ายังอรรถวรรณาให้จบลงนั้นสำเร็จแล้วด้วยอานุกาภาพแห่งกุศลนั้น ขอสัตว์แม่ทั้งหมดจงรู้พระธรรมของพระธรรมราชา อันนำมาซึ่งความสุขแล้ว จงบรรลूसันติสุขคือพระนิพพานอันยอดเยี่ยม หากความโศกมิได้ ไม่มีความคับแค้นใจ ด้วยข้อปฏิบัติอันบริสุทธิ์โดยง่ายขอพระสัทธรรมจงดำรงอยู่สิ้นกาลนาน ขอเหล่าสัตว์แม่ทั้งหมด จงเคารพธรรมขอฝนจงตกต้องตามฤดูกาล พระราชาแต่เก่าก่อนทรงคุณธรรมอันดี ทรงปกครองปวงประชาโดยธรรมฉันทิ ขอพระราชาปัจจุบันจงทรงปกครองปวงประชาโดยธรรม ดุจพระโอรสของพระองค์ ฉันทันเกิด

ขออรรถกถาธรรมสังคณีชื่อ อัญญาสาลินีนี้ อันแสดงนัยแห่งปัญญาวิสุทธิ แก่กุลบุตรทั้งหลาย ผู้แสวงหาธรรมเครื่องสลัดออกจากโลก จงดำรงอยู่ในโลกตราบเท่าพระนามว่า พุทโธ ของพระโลกเชษฐเจ้า ผู้เป็นพระมหาฤาษีผู้มีพระทัยบริสุทธิ์ผู้คงที่ยังเป็นไปในโลกเทอญา

ข. ๒๒ อรรถกถาสัมโมหวิโนทนี

วิภังคกฐกถา

ประณามบท

พระสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงเห็นลัจจะ ๔ ผู้ทรงเป็นที่พึ่ง ทรงประกาศธรรมสังคณีไว้โดยส่วนสี่ ทรงเข้าถึงลำดับแห่งธรรมสังคณีนั้น ทรงเป็นผู้นำโดยพุทธธรรม ๑๘ ประการ พระศาสดาผู้ทรงแสดงวิภังคิไฉวได้ด้วยอำนาจแห่งวิภังคิ ๑๘ ประการมี ชั้นธกะ เป็นต้น ลำดับแห่งสังวรณนานั้นจึงมีอยู่ บัดนี้เพราะลำดับแห่งการสังวรณนานั้นถึงพร้อมแล้ว ข้าพเจ้าจักกระทำสังวรณนานั้นอันเป็นเนื้อความแห่งวิภังคิไม่ให้เหลือ ตามนัยอรรถกถาในครั้งก่อน ขอท่านทั้งหลายจงทำความเคารพในพระสัทธรรม และตั้งใจฟังสังวรณนานั้นโดยเคารพเถิด

นิคมกถา

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงเคารพธรรม ทรงมีหมู่ทวยเทพนับพันห้อมล้อมแล้วทรงแสดงพระอภิธรรมแก่เทพทั้งหลายเคารพธรรมในเทพนคร ทรงเป็นนาถะพระองค์เดียวไม่มีบุรุษเป็นสหาย ตรัสวิภังคปกรณัมอันเป็นปกรณัมที่ ๒ มีคุณบริสุทธิประดับด้วยวิภังคิ ๑๘ วิภังคิอันใดไว้เพื่อประกาศอรรถแห่งปกรณัมนั้น ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่า พุทโธสะ ผู้อันพระสงฆ์เถระนิมนต์แล้ว ด้วยคุณอันตั้งอยู่ คือมีอินทรีย์อันสำรวมแล้ว มีคติไม่ชักช้า มีความรู้ดี ด้วยเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงถือเอาอรรถกถาเริ่มรจนาในอรรถอันละเอียดอ่อนด้วยดี ชื่อว่า สัมโมหวิโนทนี เพื่อบรรเทาโมหะความหลงมาอธิบาย สัมโมหวิโนทนีนี้รวมเอาสาระแห่งอรรถกถาของอาจารย์ในปางก่อนไว้ บัดนี้ปกรณัมนี้ถึงที่สุดแล้วด้วยพระบาลี ๔๐ ภาณวารปราศจากอันตรายแล้วฉันใด ขอมโนรถแม่ทั้งปวงของสรรพสัตว์ทั้งหลาย จงปราศจากมลทินทั้งหลายจงสำเร็จสมปณิธานความปรารถนาฉันนั้นเถิด ก็บุญใดที่ข้าพเจ้ารจนापกรณัมนี้ให้สำเร็จแล้ว เพื่อความดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรม ด้วยอานุภาพแห่งบุญนั้น ขอสัตว์โลกพร้อมทั้งเทวโลกจงได้รับบุญนั้นด้วย ขอพระสัทธรรมจงตั้งอยู่ดีตลอดกาลนาน ขอสัตว์โลกผู้ยินดียิ่งในพระธรรมจงเจริญทุกเมื่อ และขอชนบททั้งหลายจงถึงพร้อมด้วยความสุขมีความเกษมสำราญมีภิกษาหาได้ง่ายเป็นต้น ตลอดกาลเป็นนิตย์

ขอปกรณัม อันแสดงนัยแห่งปัญญาวิสุทธินี้ จงตั้งอยู่ในโลก เพื่อกุลบุตรทั้งหลายผู้แสวงหาธรรมเครื่องสลัดตนออกจากโลกตราบเท่าที่พระนามว่า พุทโธ ขององค์พระโลกเชษฐมหาฤๅษีเจ้า ผู้มีจิตบริสุทธิ์ผู้คงที่ ยังเป็นไปในโลก เทอญฯ

ขุนเขายังดำรงอยู่ตราบใด พระจันทร์ยังส่องแสงอยู่เพียงใด ขอพระสัทธรรมของพระโคตม ผู้ทรงมีพระยศใหญ่ จงดำรงอยู่เพียงนั้นเทอญฯ

ข. ๒๓ อรรถกถาปรมัตถทีปนี

อภิธรรมปิฎก ปญจปรณวณณา ธาตุกถาปรณวณณา

ประณามบท

พระมหาวีรเจ้า ผู้ทรงชนะมาร ครั้นทรงแสดงวิงค์คปรณณ์ ด้วยวิงค์ค ๑๘ วิงค์คจบลงแล้ว เมื่อจะทรงประกาศความต่างกันแห่งธาตุ จึงได้ตรัสธาตุกถา ปรณณ์ไว้ในลำดับแห่งวิงค์คปรณณ์นั้นนั้นแหละข้าพเจ้า (พระพุทโธโมษาจารย์) จักแสดงเนื้อความแห่งธาตุกถาปรณณ์นั้น ขอสาธุชนทั้งหลาย จงมีจิตตั้งมั่นสดับ พระธรรมเทอญฯ

นิคมกถา

ด้วยคำมีประมาณเท่านี้ พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ฉลาดในการจำแนกธาตุ ตรัสคัมภีร์ ธาตุกถาอันใดไว้ บัดนี้ การประกาศส่วนนัยมุขคือหัวข้อที่เป็นประธานของคัมภีร์นั้นจบลงแล้ว ก็แลนัยแม่ทั้งหมดนั้น ข้าพเจ้ากล่าวไว้เป็นเพียงสังเขปกถาบุคคลผู้ฉลาดอาจเพื่อรู้ส่วนนัยมุขคือหัวข้อที่พระองค์ทรงแสดงนี้ได้. ก็ถ้าว่าข้าพเจ้าจะพึงกล่าวเนื้อความพิสดารแห่งคัมภีร์นี้ทุก ๆ บท ไชรั ก็จักพึงกล่าวถ้อยคำนั้นมากเหลือเกิน ทั้งเนื้อความนั้นก็มิได้แปลกกันเลย. บุญกุศลใด อันข้าพเจ้าผู้กระทำคัมภีร์นี้ เพื่อแบบแผน มีประมาณ ๒ ภาณวาร หย่อนสำเร็จลงแล้วด้วยประการฉะนี้ ขอกุศลผลบุญนั้นจงถึงแก่สัตว์โลกทั้งหลาย เพื่อความสุขเกษมสำราญตลอดกาลนินรันดรเทอญฯ

ข. ๒๔ อรรถกถาปรมัตถทีปนี

ปุคฺคฺลปญฺญตฺติปรณวณฺณา

ประณามบท

พระศาสดา ผู้ทรงประกาศประเภทแห่งธาตุ ครั้นทรงแสดงธาตุกถา ปรณณ์ ซึ่งมีอรรถอันละเอียดในสุรालัทธิเทวโลกจบแล้ว พระชินเจ้าผู้เป็นอัครบุคคลในโลก ตรัสคัมภีร์ปุคฺคฺลปญฺญตฺติใดไว้ อันแสดงถึงประเภทแห่งบัญญัติ ในลำดับแห่งธาตุกถานั้น บัดนี้ ถึงโอกาสแห่งการพรรณนาคัมภีร์ปุคฺคฺลปญฺญตฺตินั้นแล้ว เพราะฉะนั้นข้าพเจ้า (พระพุทโธโมษาจารย์) จักพรรณนาปรณณ์นั้น ท่านทั้งหลายจงมีจิตตั้งมั่น สดับพระสัทธรรมนั้น เทอญฯ

นิคมกถา

ก็ด้วยคำมีประมาณเท่านี้ พระศาสดาผู้หาบุคคลในโลกเปรียบมิได้ ทรงแสดงแล้วซึ่งคัมภีร์ปุคฺคฺลปญฺญตฺติใดแล โดยมีได้ย่อนักในที่อยู่แห่งเทวดาชาว ไตรทส (ชั้นดาวดึงส์) ข้าพเจ้าถืออรรถกถาแห่งคัมภีร์นั้นที่ท่านแต่งย่อไว้ด้วย ภาษาชาวเกาะสิงหลและอรรถกถาอันมีที่มาทั้งหลายโดยไม่เหลือ เนื้อความใด ๆ ที่ท่านจำแนกไว้ดีแล้วไม่กระจัดกระจายมีอยู่ในคัมภีร์ใด ๆ ข้าพเจ้าละข้อ

ความที่พิสดารเกินไปแล้ว จึงถือเอาเนื้อความนั้น จากคัมภีร์นั้น ๆ ก็คำใดที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้วในปกรณ์วิสุทธิมรรค ข้าพเจ้ามิได้นำมากล่าวไว้ในนี้อีก และได้แต่งคัมภีร์อรรถกถาบุคคลปัญญาตินี้ไว้โดยข้อความที่ไม่ย่อและไม่พิสดารเกินไปได้แต่งไว้โดยแบบแผนมีประมาณ ๗ ภาณวารเพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรมตลอดกาลนาน อนึ่ง กุศลใดที่ข้าพเจ้าบรรลุแล้ว ด้วยเดชะกุศลผลบุญนั้น ขอให้สัตว์ทั้งหลายจงแลดูพระสัทธรรมอันสุขุมลึกซึ้งอันเป็นสิริมงคล ด้วยธรรมจักขุอันบริสุทธิ์เทอญฯ

ข. ๒๕ อรรถกถาปรมัตถทีปนี

กถาวตถุณณนา

ประณามบท

พระสัมมาสัมพุทธะผู้เป็นศาสดาของชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลก ผู้หาบุคคลอื่นเปรียบมิได้ ผู้อันหมู่แห่งทวยเทพยกย่องแล้ว ทรงประทับนั่ง ณ เทวโลก. พระองค์ทรงเป็นผู้ฉลาดในบัญญัติทั้งปวง ทรงเป็นอุตตมบุคคลในโลก ครั้นตรัสคัมภีร์บุคคลปัญญาติอันแสดงถึงบัญญัติจบลงแล้ว จึงทรงแสดงกถาวตถุปกรณ์โดยความเป็นเรื่องแห่งถ้อยคำ มีเรื่องบุคคลเป็นต้นอันใดไว้แล้วโดยสังเขป บัดนี้ ลำดับแห่งการสังวรรณานเนื้อความที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตั้งไว้แล้วในสุรลัยเทวโลกโดยการเริ่มตั้งไว้แต่เพียงหัวข้อนั้นแหละ อันพระโมคคัลลีสัตถิสสเถระเจ้า จำแนกแล้วในมนุษย์โลกนั้นถึงพร้อมแล้ว เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจักพรรณนากถาวตถุปกรณ์นั้น ขอท่านทั้งหลายผู้มีจิตตั้งมั่น จงสดับรับฟังพระสัทธรรมนั้นเทอญ

นิคมกถา

ก็ด้วยถ้อยคำมีประมาณเท่านี้ พระพุทธโฆสจารย์ได้รวบรวมกถาทั้งปวงจากปณณาสกทั้ง ๔ และวรรคทั้ง ๓ เท่านั้น แล้วจำแนกเป็นประเภทออกไปได้จำนวน ๓๐๐ หย่อน พระชินพุทธเจ้าผู้ฉลาดในกถามรรคทั้งหลาย ทรงแสดงแล้วซึ่งกถาวตถุปกรณ์ใด การพรรณนานเนื้อความแห่งกถาวตถุปกรณ์นั้นสำเร็จแล้ว. ข้าพเจ้าร้อยกรองคัมภีร์นี้ไว้ มีประมาณ ๑๓ ภาณวาร จากจำนวน ๓๕ ภาณวาร เพื่อความดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรม เพื่อเป็นแบบแผน ฉะนั้นแล กุศลใดที่ข้าพเจ้าบรรลุแล้ว ถึงพร้อมแล้วมีอยู่ ด้วยอำนาจแห่งกุศลนั้นขอสัตว์โลก คือ เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย จงรับรสแห่งพระสัทธรรมของพระธรรมราชานั้นเทอญฯ

ข. ๒๖ อรรถกถาปรมัตถทีปนี

ยมกบุปฺกณณณนา

ประณามบท

พระสัมมาสัมพุทธะ ผู้เป็นวิสุทธิเทพ ผู้ประหารกิเลสอันเป็นเหตุยังสัตว์ให้ร่องไต่อยู่ในภพน้อยใหญ่ครั้งทรงแสดงกถาวัตถุปรกณโดยสังเขป แก่ทวยเทพทั้งหลายในสุราลัยเทวโลกแล้ว พระองค์ผู้ก้าวพ้นเขตแดน (วิสัย) ของพระยายม เป็นผู้ไม่มีมลทินเกิดในพระองค์อันจะหมุนมาสู่วิญญะอีก ผู้แสดงธรรมเครื่องประหารกิเลส ได้ทรงแสดงอภิธรรมปรกณชื่อว่า ยมก ซึ่งเป็นปรกณที่ ๖ ประดับด้วยนานายมกไว้แล้ว บัดนี้ ลำดับการสังวรณนาแห่งปรกณนั้น ถึงพร้อมแล้ว เพราะฉะนั้น การสังวรณนาจะมีต่อไป

นิคมณฑล

ก็หญิงชายผู้ใดถึงพร้อมด้วยกิจดำรงอยู่ในโอวาทของพระศาสดาสัมมาสัมพุทธะพระองค์ใดผู้ทำกิจเสร็จแล้ว หญิงชายผู้นั้นกำหนดตั้งมั่นในโอวาทของพระจอมมุนีไว้ดีแล้ว ย่อมเป็นผู้ก้าวล่วงอำนาจของพระยายม. พระสัมมาสัมพุทธะผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเทพทั้งปวง ผู้ไม่มีมลทินอันจะนำไปสู่อำนาจของพระยายม เสด็จประทับอยู่ท่ามกลางเทวบริษัทหมู่ใหญ่ในเทวบุรีทรงประกาศปรกณชื่อว่า ยมก ฉนฺได ชำพเจ้า (พระพุทโธษาจารย์) ปรรภอรรณกถาแห่งปรกณยมกนั้นเพื่อแสดงวิธีกำหนดพระบาสิและนัยแห่งอรรณในคำปุจฉาวิสัชนา. บัดนี้ อรรณกถาแห่งปรกณนั้นถึงความสำเร็จแล้วด้วยแบบแผนมีประมาณ ๕ ภาณวาร โดยปราศจากอันตรายในโลกที่มีอันตรายมากฉนฺได ขอสัตว์ทั้งหลาย จงเป็นผู้มีความสำเร็จในหิตานุหิตประโยชน์พร้อมด้วยความสุข และขอมโนรณแม้ทั้งปวงของสรรพสัตว์ทั้งหลายจงถึงความสำเร็จฉนฺได เทอญฯ

ข. ๒๗ อรรณกถาปรมัตถทีปนี

มหาปฏิฐานปปรกณวณณนา

ประณามบท

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงเป็นเทพยิ่งกว่าเทพแห่งเทพทั้งหลาย เป็นผู้อันเทพยดาและทานพ (อสูร) ถวายการบูชาแล้ว ทรงมีพระสังวรอันหมดจดทรงมีพระวิริยภาพใหญ่ เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงแสดงหาพระสัมมาสัมโพธิญาณเป็นองค์ที่ ๗ ทรงระงับดับนามและรูปได้สนิท ครั้นทรงแสดงยมกปรกณจบลงแล้ว จงทรงแสดงปรกณที่ ๗ อันเป็นลำดับของยมกปรกณนั้น ทั้งโดยอรรณและโดยธรรม โดยชื่อว่า ปฏิฐาน อันเป็นพระเทศนาที่ประดับด้วยนัยอันลึกซึ้งยิ่ง บัดนี้ถึงลำดับการพรรณนาปฏิฐานปรกณนั้นแล้ว ฉนฺได ชำพเจ้า (พระพุทโธษาจารย์) จักพรรณนาปฏิฐานปรกณนั้น ขอท่านสาธุชนทั้งหลาย จงตั้งใจสดับการพรรณนานั้นเถิด

นิคมณฑล

หมู่มสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น ผู้สร้างกุศลเป็นต้นลุ่มหลงแล้วในปัจฉยาการ ไต ย่อมไม่ล่วงเลยสงสารอันแออัดไปด้วยความทุกข์เป็นอเนกประการ พระศาสดาผู้เป็นครูแห่งโลกฉลาดในการจำแนกปัจจัย ทรงอาศัยปัจฉยาการนั้นอันละเอียดลึกซึ้งยิ่งนัก เป็นภูมิเป็นที่แล่นไปแห่งพุทธญาณ อันต่างโดยธรรมมีกุศลเป็นต้น ทรงตั้งพระทัยแน่วแน่ ประกาศพระอภิธรรมปกรณ์ที่ ๗ ชื่อว่าปฏิฐานไต ให้พิสดารด้วยนัยทั้งหลาย อันกุลบุตรพึงเข้าถึงด้วยญาณวิธีต่าง ๆ ข้าพเจ้าไม่ละแล้วซึ่งวาทะแห่งอาจารย์ทั้งหลาย ชาวสิงหลผู้เป็นวิภวาทิ ได้เริ่มไว้แล้วด้วยศรัทธา ซึ่งอรรถกถาแห่งปฏิฐานนั้น โดยปราศจากอันตราย ในเมื่อโลกกำลังมีอันตรายมากมาย อรรถกถานี้ประกาศอรรถแห่งปฏิฐานปกรณ์อันประเสริฐทั้งสิ้น จบลงด้วยญาณวาร ๑๔ ภาณวารถ้วนในวันนี้ ฉันทไต ขอความดำรงอันดีงามทั้งปวงของชนเป็นอันมาก จงถึงความสำเร็จเร็วพลัน ฉันทัน.

*****

อรรถกถาแห่งพระอภิธรรม ๗ ปกรณ์แม่ทั้งสิ้น อันพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นที่พึ่งแห่งสัตว์โลก เป็นเทพยิ่งกว่าเทพ ได้ทรงแสดงแล้วที่เทวบุรีในเทวโลก จบแล้วด้วยคำมีประมาณเท่านี้ข้าพเจ้าแต่งอรรถกถานั้นให้จบลง เพื่อให้พระธรรมดำรงอยู่ยั่งยืนนาน ให้ถึงแล้วซึ่งกุศลอันใด ด้วยอำนาจแห่งกุศลนั้น ขอสัตว์ผู้มีปราณทั้งปวงจงรู้ธรรมอันนำมาซึ่งความสุข แห่งพระสัมพุทธเจ้าผู้เป็นพระสัทธรรมราชาแล้ว จงบรรลुซึ่งพระนิพพานอันไม่มีความโศกความคับแค้นใจ เป็นความสุขที่สูงสุด ด้วยการปฏิบัติสะดวกหมดจดขอพระสัทธรรมจงตั้งอยู่สิ้นกาลนาน ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงจงเป็นผู้เคารพในธรรม ขอฝนจงตกต้องตามฤดูกาล พระราชาผู้ตั้งงามแต่เก่าก่อน ได้รักษาปวงชนโดยธรรมฉันทไต ขอพระราชาพระองค์นี้จงรักษาปวงชนนี้โดยธรรมเหมือนโอรสของพระองค์ฉันทันแล

*****

ขออรรถกถานี้ จงดำรงอยู่ในโลกแสดงนัยแก่กุลบุตรทั้งหลาย ผู้แสวงหาธรรมเป็นเครื่องไถ่ถอนจากโลก トラบเท่าที่พระนามว่า พุทโธ ของพระโลกเชษฐุ์แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ มีพระทัยอันหมดจดคงที่ ยังเป็นไปอยู่ในโลก

หมวด D2 บทแปลประณามบทและนิคมณฑลในฎีกา

ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ข. ๒๘ สารัตถทีปนี วินยฎีกา

วินยปิฎก สารัตถทีปนีฎีกา สมณุตปาสาทิกาวุฒนา
นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสา

ประณามบท

ข้าพเจ้า ขอไหว้พระพุทธรูปเจ้า ผู้ประกอบด้วยพระมหากรุณาธิคุณขอไหว้ พระธรรมอันประเสริฐ อันปราศจากมลทิน และขอไหว้พระอริยสงฆ์ ผู้ควรแก่ ทักขินาทาน ผู้ปราศจากมลทินทางใจอันเศร้าหมองฯพระเจ้าปรักกมพาหุ ผู้ เป็นใหญ่ในเกาะสิงหล อาศัยเหตุที่พระองค์ทรงปราบปรามศัตรูด้วยเดชแห่งบุญ อันยิ่งใหญ่ ถึงการอภิเษกในราชสมบัติ ผู้ทรงต้องการความรุ่งเรืองแห่งพระ ศาสนา ทรงกระทำความสามัคคีแห่งหมู่สงฆ์ ทรงประกาศพระศาสนาไว้ฯ ข้าพเจ้าขอไหว้พระมหาเถระ ที่สุดจนถึงพระมหากัสสปะ ผู้เป็นผู้นำแห่งพระ สงฆ์ผู้กระทำให้พระศาสนาตั้งขึ้นในเกาะดัมพปณิทวีป ผู้เป็นบิดาแห่งหมู่พระ สงฆ์ในพระศาสนา ผู้แก้ล้าในพระวินัยจุวงกลมแห่งพระจันทร์ ซึ่งปรากฏ ในท้องฟ้า ข้าพเจ้าอาศัยพระเถระรูปใด ถึงความเจริญในพระศาสนา ข้าพเจ้า ขอนอบน้อมท่านรูปนั้น ผู้เป็นอนุเถระ (ทั้ง) ผู้เป็นอนุเถระ (กิติ) มีปัญญามาก ปรากฏชื่อเสียงดังงามว่า สุเมธ (มีปัญญาดี) มีคุณบริสุทธ์อันตั้งขึ้น ด้วยคุณมี ศीलไม่ขาดวัน (ต่างพร้อย) เป็นต้น ผู้เป็นพหูสูต มีสติ ผู้ฝึกฝน (ตนเอง) ผู้(มี อินทรีย์) สงบ ผู้มีจิตตั้งมั่น ผู้เป็นนักปราชญ์ ผู้เป็นครูของข้าพเจ้า ซึ่งเป็นผู้บอก ธรรมแก่คณะ พระศาสนาตั้งมั่นดีแล้วในภิกษุผู้เป็นอันเตวาลิกของพระเถระรูป นั้นผู้มาพร้อมแล้วซึ่งบูชา (ยอมรับนับถือ) คัมภีร์สัตตศาสตร์ ข้าพเจ้าจักประพันธ์ คัมภีร์สารัตถที่ปนี (เฉพาะบทที่ยังไม่ขีด) ในอรรถกถาแห่งวินัย ให้เป็นคัมภีร์ที่ ผู้อื่นจะพึงรู้ได้ง่าย ให้บริบูรณ์ไม่คั่งค้าง ธรรมดาว่าการประกาศถ้อยคำอันลึกลับ ให้กระจ่างอันอาจารย์ในยุคก่อนได้ประพันธ์ไว้ อย่างไรก็ตาม คัมภีร์นั้นจะให้ สำเร็จประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลายในทุกกรณีโดยประการทั้งปวง คงจะไม่ได้เนื้อ ความอย่างไร ที่ท่านได้ประพันธ์ไว้ในที่หลายแห่ง ในบทที่ยังไม่คลี่คลาย (ที่ แต่ง) ด้วยภาษาสิงหล อันมีสภาพที่ผู้อื่นจะพึงเข้าใจยากๆ แม้ (ข้าพเจ้า) เริ่ม ประพันธ์คัมภีร์ด้วยภาษามครก็จริง แต่ก็จักประพันธ์ไว้ไม่ให้ปะปนกัน ถึงจะ ประพันธ์ให้คละกัน ระหว่างภาษาสิงหลกับภาษามครก็ตาม อีกทั้งความที่บท ร้อยกรองที่ไม่มีแก่นสารปรากฏอยู่เป็นจำนวนมากในภาษาเหล่านั้นก็ตามที่ อนึ่ง ความคั่งค้างที่ข้าพเจ้าได้ประพันธ์ไว้ในคัมภีร์ใดก็ตาม โดยเนื้อความก็ยังเป็นบท ประพันธ์ที่ผู้อื่นพึงเข้าใจได้โดยง่าย ชนทั้งหลายผู้อยู่ในที่ต่าง ๆ กัน ย่อมรู้แจ้ง เนื้อความในคัมภีร์นี้ โดยไม่บริบูรณ์เช่นนั้น โดยประการทั้งปวงได้อย่างไร ข้าพเจ้าจะละลำดับแห่งภาษาของเนื้อความจากคัมภีร์นั้นจะถือเอา (เฉพาะ) เนื้อ แท้ทุก ๆ ประการ ประพันธ์คัมภีร์อย่างใคร่ครวญให้สมบูรณ์ไม่คั่งค้าง

นิคมกถา

การพรรณนาอรรถกถาพระวินัยเริ่มขึ้นแล้ว เพื่อให้พระวินัยแพร่หลาย และเพื่อความเจริญแห่งพระศาสนา ฯ คัมภีร์ชื่อสารัตถที่ปนี จบแล้วโดยประการ ทั้งปวง โดยคั่นละประมาณ ๓๐,๐๐๐ ฯ พระเจ้าปรักกมพาหุ จอมนระ ผู้หวัง ความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม ผู้มีปกติกระทำให้พระศาสนารุ่งเรืองขึ้น จึงได้

นิมนต์ข้าพเจ้า ฯ ข้าพเจ้า ผู้อยู่ในพระเชตวัน อันรื่นรมย์ที่พระองค์ทรงรับสั่งให้อำมาตย์สร้างถวายเป็นอันประดับด้วยปราสาทพื้นหลัง ดารดาษด้วยกลุ่มต้นไม้ นานาพันธุ์ เป็นแหล่งที่มาแห่งความยินดียิ่งแห่งการภาวนา ถึงพร้อมด้วยน้ำอันเย็นแล้ว ได้กระทำแล้วซึ่งการวินิจฉัยอรรถกถาให้ถึงพร้อมด้วยเนื้อความและตัวอักษร ให้เป็นข้อชี้แจงไว้ดีแล้ว ฯ บุญใดที่สำเร็จแล้ว (เพราะการแต่งคัมภีร์) และบุญอื่นใดที่ข้าพเจ้าชวนชวายเป็นด้วยบุญกรรมนั้น ในอดีตภาพที่สอง ขอให้ข้าพเจ้าบันเทิงอยู่ในดาวดึงส์ ยินดีแล้วในคุณแห่งศีลและอาจารย์ ไม่ติดขัดแล้ว ในเบญจกามคุณถึงแล้วซึ่งปฐมผล ในอดีตภาพสุดท้าย ขอให้ข้าพเจ้าได้พบพระเมตไตรย์ ผู้เป็นพระจอมมุนี ผู้เป็นบุคคลผู้เลิศในโลก ผู้เป็นนาถเจ้า ผู้ทรงยินดีแล้วในประโยชน์เกื้อกูลแก่สรรพสัตว์ (เมื่อ) ฟังแล้ว ซึ่งพระสัทธรรมเทศนาของพระธีรเจ้าพระองค์นั้น บรรลุผลอันเลิศแล้ว (ขอให้ข้าพเจ้า) ฟังดงามในพระศาสนาของพระชินเจ้า ฯ ขอให้พระราชาทรงหลาย จงรักษาหมู่ประชาชนนี้ โดยธรรมในกาลทุกเมื่อเกิด (ขอให้สัตว์ทั้งหลาย) จงเป็นผู้ชื่นชอบในการทำอันบุญ ขอให้พระศาสนาของพระชินเจ้าจงรุ่งเรือง ฯ ขอให้สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ จงเป็นผู้ปราศจากอุปัทวะ ในทุกเวลา ขอสัตว์ทั้งหลายผู้มีความคิดดีงามทุก ๆ เวลาจงเข้ามตบตบด้วยเถิด ฯ

ข. ๒๙ วัชรพุทธฎีกา

ประณามบท

ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า ผู้ทรงปลดเปลื้องเวไนยสัตว์ทั้งมวล ด้วยพระปัญญาหมดจด ผู้มีพระหฤทัยเอ็นดูฯ ขอนอบน้อมพระธรรมของพระองค์ผู้ถึงที่สุดแห่งโลก ขอนอบน้อมพระสงฆ์ผู้ประกอบด้วยคุณทั้งหลายมีศีลเป็นต้น ครั้น (ทำความเคารพ) แล้ว (ข้าพเจ้า) จะถือเอา เนื้อแท้ (สาร) ในทุก ๆ บทเพราะต้องการความย่อ โดยเป็นความมุ่งหมายของข้าพเจ้า ผู้ถูกทักท้วง พร้อมทั้งเห็นประโยชน์แห่งสงฆ์ ข้าพเจ้าจักประพันธ์คัมภีร์ที่พระพุทธโฆสจารย์ ผู้รู้ดีประพันธ์ไว้ (เฉพาะ) ที่เร้นลับในที่เรียกกันว่าสมันตปาสาทิกา ข้าพเจ้า ผู้ปรารถนาจะกล่าวถึง คำในสมันตปาสาทิกา เนื้อความศูนย์กลาง (ภาษากลาง) ที่หมู่ภิกษุพูดกันระหว่างเกาะการตั้งชื่อที่ผู้รู้ชานานนามว่า พุทธโฆสการร้อยกรองคัมภีร์เล่มนั้น (ประมาณ ๒๗,๐๐๐ อักษร) ที่สมควรจะกล่าวไว้

นิคมณฑา

บุคคลใดที่ไม่รู้พระวินัยนั้นไม่พึงพรรณนาถึงมทานุภาพของพระพุทธเจ้าที่รู้ได้ (ไม่ง่าย) และเนื้อความอันลึกซึ้งของพระธรรม บุคคลนั้นจะหยั่งถึง (ธรรม) ได้ยาก (และ) เป็นสาเหตุที่ทำให้พระศาสนาเสื่อมสูญ ก็บุคคลใดทำให้พระบาลีและเนื้อความแห่งพระธรรมที่ตนไม่เข้าใจ และเนื้อความแห่งอรรถกถา

ให้เสื่อมสูญไป บุคคลนั้นเป็นผู้ที่ผู้อื่นให้เล่าเรียนการตัดสินใจจากข้อวินิจฉัยไว้ข้างหน้าจากพระธรรมเหล่านั้น คือ ภิกษุผู้เป็นบัณฑิตที่ถือตัว ผู้อยู่เบื้องหน้ามหาชน โดยลำดับนั่นเอง ครั้นกระทำความเคลือบแคลงให้แก่ผู้ไม่ใช่บัณฑิตแล้ว ย่อมตั้งอาจารย์ฝ่ายบาลีไว้เบื้องหน้า

ก. ๓๐ วิมตฺติโนทนีฏฺฐิกา (วินยปิฎกฏีกา)

ประณามบท

ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระสุคตเจ้า ผู้มีพระหฤทัยเต็มเปี่ยมด้วยพระกรุณาผู้ให้ประโยชน์แก่อกุล นอบน้อมพระธรรมซึ่งปราศจากมลทินและพระสงฆ์ผู้ถึงพร้อมด้วยคุณๆ เพราะในอรรถกถาวินัย การพรรณานี้เพื่อความเป็นสิ่งทีละเอียดชัดเจนที่มีหลายประการมีนัยต่าง ๆ ไม่ปะปนกัน ที่พระบูรพาจารย์ได้พรรณานี้ไว้ (กตา) การละเลย(ประพันธ์แบบสลิมหง) จากคัมภีร์ ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ และเรียนได้ยากอันไร ๆ (กิติ) ในคัมภีร์นั้น แม้โดยเนื้อความและโดยสัตศาสตร์ ในที่ไหนใดก็จัดว่าละเลยๆ เพราะเหตุที่มีความไม่สมบูรณ์ อันจะทำความสงสัยให้ปรากฏได้ในอรรถกถาวินัยในคัมภีร์ใด ฉะนั้น (ข้าพเจ้า) จะถือเอาแก่นสารแต่โดยย่อจากอรรถกถาวินัยเหล่านั้นๆ (ข้าพเจ้า) เมื่อจะบอกเนื้อความที่ยังไม่กระจ่าง และชำระสิ่งที่ประพันธ์ไว้ผิดพลาด จักบอกแก่นัยที่วางไว้แล้วในคัมภีร์นั้น ๆ (ในฎีกานี้) เพื่อตัดความสงสัยในวินัยของเหล่าภิกษุผู้มีความประพฤติเบา (ว่านอนสอนง่าย) จักประพันธ์พรรณานี้ความที่ยังไม่กระจ่างแห่งอรรถกถาวินัยนั้น โดยย่อ (ให้กระจ่าง)

นิคมณฑา

การพรรณนาอรรถกถาพระวินัยที่เริ่มต้นแล้ว ด้วยถ้อยคำมีประมาณเท่านี้ ไม่ยืดยาวนัก มีคำวินิจฉัยบริบูรณ์ ๆ คัมภีร์ชื่อ วิมตฺติโนทนี มีความสำเร็จพร้อมแล้ว โดยแบบแผน โดยปริมาณ มี ๕๐ ภาณวาร ๆ คัมภีร์นี้แต่งแล้ว โดยปราศจากอันตรายสำเร็จแล้ว บุญกรรมนั้นใดที่สำเร็จแล้วนั้น (ด้วยอำนาจแห่งบุญนั้น) ขอให้สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงจงถึงพร้อมด้วยมโนรถ พระเถระทั้งหลาย ผู้รู้พระวินัย ผู้มีความประพฤติอันขัดเกลาคือสะอาด ที่ผู้กล่าวคัมภีร์จะไม่ชัดเจนและกว้างขวางนัก ประรณานี้แล้ว ๆ กุศลที่ข้าพเจ้า ผู้กระทำการพรรณานี้เพื่อความแห่งพระวินัย ขอให้ (ข้าพเจ้า) ถึงพระสัมโพธิอันยอดเยี่ยม ข้าพเจ้าจักยังสัตว์ทั้งหลาย แต่ทุกชั้นในสงสาร ให้ถึงซึ่งวิสุทธิ อันให้ญาณจักขุเป็นเป็นเครื่องตัดความสงสัย อันเป็นอุบายอันดี เพื่อความเสื่อมไปอย่างกว้างขวางแห่งคัมภีร์อันวิปริตคลาดเคลื่อน ๆ ด้วยโภคะและคุณทั้งหลาย อันเป็นโลกิยะ ขอให้สรรพสัตว์ทั้งหลาย จงเป็นผู้ยินดีแล้วในศาสนาพระสัมพุทธเจ้า อันเป็นไปกับด้วยประโยชน์ ด้วยคุณทั้งปวงเกิด ๆ

ก. ๓๑ กิ่งขาวิตรณปุราณ-อภินวฎีกา

ประณามบท

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

หัวข้อและอรรถกถา (ที่ถ่ายทอดความเข้าใจ) ที่พระพุทธโฆษาจารย์ ประพันธ์ไว้โดยนัยเป็นต้นว่า พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นต้น ความจริงการขยายความและการเริ่ม(การประพันธ์) บทที่ไม่ปรากฏแห่งอรรถกถานั้น (ท่านประพันธ์ไว้แล้ว)

นิคมกถา

ผู้เป็นใหญ่แห่งเมืองลังกา เป็นพระราชอาชญาผู้ชนะข้าศึกอย่างวิเศษ เป็นผู้มียศพระนามปรากฏว่า ปริกกันตฤชได้กระทำการสังหารที่แตกเป็น ๓ ฝ่าย ให้รวมเป็นเอกราช และนิกายให้มีความสามัคคี เช่นนั้น ๆ พระองค์ทรงประทับอยู่ในเมืองปุลลัตถิมะ อันประเสริฐแห่งเมืองทั้งหลาย ในมัชฌิมะ แห่งอารยัตนะต่าง ๆ อันเป็นที่มาแห่งความยินดีแห่งสมบัติมากมายเป็นอนันต์ อันเป็นที่มาแห่งความยินดียิ่งในเมืองอันมีกำแพงอันไม่แตกและประตูเมืองอันดีในผู้ไม่มีตระกูล และตระกูลน้อยใหญ่อันเป็นที่อยู่แห่งหน่ออันเป็นเชื้อวงศ์ของจอมมุนี อันเป็นที่เจริญแก่สายตาสำหรับผู้พบเห็น อันเป็นที่อาศัยแห่งน้ำอันใสและปราศจากธุลี อันชื่นใจและเย็นใจด้วยการลงสู่ท้องอันสะพรั่งชั้นดี อันเป็นที่ยินดียิ่ง ด้วยต้นกระทุ่ม ต้นชมพู ต้นบุษนาค และต้นกาคะทิงเป็นอเนกที่บ้านแล้วด้วยดี มีแฉก กำแพงและประตูเมือง อันบริสุทธิ์ ผุดผ่อง (ขาว) ทำให้จิตใจเบิกบาน มีพื้นปูนขาวหมดจดเหมาะแก่การมองดู ด้วยการส่องแสงด้วย. สร้างพระวิหารอันเป็นอันเป็นถาวรวัตถุที่ทำให้เกิดความยินดีในที่นั้น ๆ (และ) เป็นสถานที่น่าชื่นใจด้วยด้วยปราสาทหนึ่งพันหลัง ได้ถวายแล้วแก่ภิกษุทั้งหลาย ผู้สำรวมด้วยดี

ก. ๓๒ สีสักขันธวัคคฎีกา

ขึ้นต้นด้วยบท นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ
ไม่ปรากฏนิคมกถา

ก. ๓๓ มหาวัคคฎีกา

ขึ้นต้นด้วยบท นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ
ไม่ปรากฏนิคมกถา

ก. ๓๔ ปาถิกวัคคฎีกา

ขึ้นต้นด้วยบท นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ
ไม่ปรากฏนิคมกถา

ก. ๓๕ สีสักขันธวัคคอกนิทวิฎีกา (ทีฆนิกาย)

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

ประณามบท

ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้าผู้ทรงแสดงพระสัทธรรม ที่มีความลุ่มลึก เห็นตามได้ยาก เป็นธรรมอันประเสริฐ ผู้ทรงประดิษฐานพระศาสนาไว้ตลอดกาลยาวนาน ผู้ฉลาด ผู้มีพระหฤทัยยิ่งใหญ่ มีพระหฤทัยเอ็นดูมาก พร้อมทั้งพระธรรม (และ) พระสงฆ์ ผู้เป็นที่ประดิษฐาน (ภาวนา) ความคารวะฯ การประพันธ์ที่มณีกายอันประเสริฐ ซึ่งยกขึ้น (ร้อยกรอง) ในคราวสังคายนา(พระธรรมวินัย) ครั้งที่สาม เป็นการร้อยกรองที่พระสังคิตกัจจายณ์พระภิกษุสงฆ์ได้เรียบร้อยฯ การประกาศเนื้อความอันละเอียดที่ลึกซึ้ง และเข้าใจได้ยากที่ท่านอาจารย์ธรรมปาละเถระรวบรวมไว้ (อภิสังขต) เหมาะสมดีแล้วฯ (แต่ก็ยังมี) การรณาด้วยความประมาทเป็นอันมาก ทั้งโดยตัวบท(ปาฐะ)และโดยเนื้อความที่ท่านทำสืบทอดกันมา ซึ่งมีความจริงอย่างนั้นแท้ฯ ถึงอย่างไร การรณาไว้อย่างย่อก็จัดว่าเป็นสิ่งที่ทำได้ง่ายยากเท่ากันเพื่อที่จะให้ผู้ฟังรู้ได้ดี (ชัดเจน) เพราะเหตุนั้น การขอร้องเพื่อนพรหมจรรย์ด้วยกัน (ช่วยรณา) จัดว่าเป็นการคิดที่พอดีพองามฯ พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ผู้ทรงเป็นใหญ่ในหมู่พระราชาผู้ประเสริฐเป็นจำนวนมาก คือเป็นใหญ่ในรัฐต่าง ๆ จัดว่าเป็นผู้ทรงมีความพยายามในการชำระพระศาสนาให้ตั้งมั่นทุกเวลาฯ ข้าพเจ้าใคร่ครวญว่า เพราะอาศัยพระเจ้าแผ่นดินองค์นั้น ความพยายามมั่นนั้นของข้าพเจ้า ควรจะเป็นการคำนึงในการยังพระศาสนาของพระศาสดาให้รุ่งเรือง ก็ถูกต้องฯ ถึงอย่างไร ข้าพเจ้าจักอาศัยเนื้อความนั้น และเนื้อความอื่นตามสมควรแล้วเริ่มการประพันธ์ให้มีคำอธิบายและไขความในหัวข้อหลักฯ ขอท่านทั้งหลายผู้มีจิตมั่นคงจงสดับซึ่งคัมภีร์ชื่อสาธุวิลาสินีนั้นซึ่งเป็นคัมภีร์ที่ทำให้จิตใจของเหล่าบัณฑิตผู้มุ่งหวังความเจริญอย่างยิ่งยวดแห่ง (ธรรมจักร) ให้หมุนไป ฯ

นิคมณฑา

การพรรณาสลักชั้นธกถาเพื่อประโยชน์ให้ปรากฏในพระสัทธรรม และเพื่อความเจริญแห่งพระศาสนา เริ่มขึ้นพร้อมแล้ว ฯ คัมภีร์ชื่อสาธุวิลาสินี จบลงแล้ว โดยประการทั้งปวง สำเร็จโดยมีภณวารทั้งหมด ๕๐ ภณวาร ฯ พระราชาผู้เป็นใหญ่เหนือแคว้นต่าง ๆ พระนามว่าสิริปุระ เป็นต้น มีภัยพิบัติอันมากมาย (ที่ทรงให้) หยุดนิ่งแล้ว ได้สร้างพระนครมีนามว่าอมรปุระ ให้เป็นสถานที่กายรอบบริเวณปราศจากจลาจล (และ) ให้เป็นสถานที่ปรากฏรั้วรอบขอบชิดอันเป็นที่อยู่ของประชาชนต่าง ๆ (ชาติต่าง ๆ) อันประดับด้วยปราสาททองคำ ในแคว้นแคว้นแห่งตัมพทวีป ไฉนสถานที่อันรื่นรมย์ อันเป็นพื้นแห่งชมพูทวีป ฯ พระองค์ได้รับการอภิเชก ฌ เมืองนั้น ครองราชย์สมบัติ โดยธรรม ได้กระทำแล้ว ซึ่งมหาสถูปอันเป็นพระราชวังให้เป็นที่มีความน่าเลื่อมใสพร้อม พระองค์ทรงมี

พระฤทธิอัคนีหนักแน่นทุกเมื่อ ตามความเป็นจริง ทรงละแล้วซึ่งคำสอนของพระชินเจ้าที่แสดงนอกธรรมและนอกพระวินัย ๆ พระนครอันนารีนรมย์ที่พระองค์รับสั่งให้สร้างเสร็จแล้ว สมบูรณ์ด้วยร่มเงาและน้ำ แวดล้อมแล้วด้วยกำแพงสองชั้น อันควรแก่การยินดียิ่งแล้วด้วยการเจริญภาวนา ๆ พระปฏิมาที่พระองค์ทรงหล่อแล้ว ในที่พร้อมหน้าแห่งพระสัมพุทธะ มีพระสมัญญาว่าพระมหามุนี ในทิศใต้ไกลทางเดินตรงไปจากปราสาทนั้น อันเป็นสถานที่ร่มเย็นแห่งโอโสการาม เป็นสถานที่อันยิ่งใหญ่ที่มีชั้น ๕ ชั้นประดับแล้วด้วยธรรมปราสาทอันมีนามว่ารัตนภูมิ กิติ ๆ สร้างไว้ในที่ใกล้กับพระนครของพระทักษิณเทวี และมีนามว่าชัยภูมิ กิติ อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนืออันกระทำแล้วในภายในพระนคร แห่งพระอัครเทวี ณ ที่นั้น อันอยู่ที่สุดแห่งถ้ำและพระสถูปทองคำ มีนามว่าปริมาณกะ ๆ และอันพระอุปราชสร้างไว้ในทิศตะวันตกพระนคร อันอยู่ที่สุดแห่งคูหาและพระสถูปทองคำ มีนามว่า มังคลาวาส

ก. ๓๖ มุลป็นณาสฎีกา (มัชฌิมนิกาย มุลป็นณาสก)

ขึ้นต้นด้วยบท นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ
ไม่ปรากฏนิคมณฑล

ก. ๓๗ มัชฌิมป็นณาสฎีกา (มัชฌิมนิกาย มัชฌิมป็นณาสก)

ขึ้นต้นด้วยบท นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ
ไม่ปรากฏนิคมณฑล

ก. ๓๘ สัจจตฎีกา

ขึ้นต้นด้วยบท นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ
ไม่ปรากฏนิคมณฑล

ก. ๓๙ อังคุตตรฎีกา

ขึ้นต้นด้วยบท นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.
ประณามบท

ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระผู้เป็นที่พึ่ง(แห่งโลก) ผู้มีพระญาณกว้างไกลผู้ประกอบด้วยพระกรุณา (และ) ผู้ทรงชนะเบญจมารเสียได้ซึ่งพระธรรมอันบริสุทธิ์ อันเป็นเหตุแห่ง (การนำออก) จากภพและพระสงฆ์อันประเสริฐ ผู้ทำลายบาปทั้งมวลเสียได้ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระกัสสปะมหาเถระรูปนั้น ผู้เป็นหัวหน้าแห่งหมู่สงฆ์ ผู้ทำให้ศาสนาตั้งขึ้นในเกาะตัมพปณณิทวีปผู้อาศัยผู้อื่นในการปฏิบัติ ผู้อาศัยอยู่ในราชสกุลในกาลทุกเมื่อซึ่งปรากฏในพระศาสนา (เด่นชัด)ดุจวงกลมแห่งพระจันทร์ บนท้องฟ้าฯ ข้าพเจ้าผู้อาศัยพระเถระรูปใด จึงถึงความเจริญแห่งพระศาสนาได้ข้าพเจ้าขอไหว้ท่านรูปนั้นผู้เป็นบิดาแห่งหมู่สงฆ์ ผู้แก้กลัวในวินัยฯ ข้าพเจ้าขอไหว้พระอนุเถระ ผู้มีปัญญายิ่งใหญ่ มี

ปัญญาดี มีชื่อเสียงเลื่องลือฟุ้งไปด้วยบริสุทธิคุณมีความไม่ต่างพร้อยแห่งศีล เป็นต้นฯ ข้าพเจ้าขอไหว้ท่านผู้เป็นพหูสูตร มีสติ มีตนได้ฝึกฝนอบรม สงบ มีจิตตั้งมั่นผู้เป็นปราชญ์ เป็นครูของข้าพเจ้า เป็นผู้บอกธรรมแก่คณะ ด้วยเคียรเกล้าฯ พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใด เป็นใหญ่ในเกาะสิงหล มีปัญญา มีความรุ่งโรจน์มีปัญหากว้างใหญ่ ฉลาด ถือกำเนิดในจันทรวงค์ ทรงบริสุทธิในวงค์ทั้งสองคือข้างอาทิตย์วงค์และจันทรวงค์ ทรงมีไพร่พลมาก (และ) ทรงมีเดชอย่างน่าอัศจรรย์ฯ ทรงชนะกลุ่มศัตรูที่ชนะได้ยากยิ่ง ด้วยการทรงก้าวล่วงทั่ว ๆ ไปที่ไม่มีผู้อื่น(ทำให้)ทรงถึงการอภิเษกเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ทรงปฏิบัติ (เสวี) ธรรมของพระชินเจ้าทรงเลื่อมใสยิ่งแล้วในพระรัตนตรัยฯ ในคราวศาสนาของพระชินเจ้าแตกกระจายในกาลก่อน(ออกเป็นหลายนิกาย)พระองค์ทรงยับยั้งไว้ได้ด้วยดีซึ่งข้าศึกทั้งหลาย (แห่งศาสนา) เพื่อพระประสงค์แก่การยกย่องทรงยังภิกษุทั้งหลายผู้มีศีลหมดจดให้เต็มซึ่งสามัคคีรสอันสะอาด นำยกย่องนั่นเองฯ ทรงสร้างวิหารอันยิ่งใหญ่ นารีธรรม์ นับได้หลายพันหลังอันเนื่องแน่นในเกาะนั้น ทรงยังภิกษุทั้งหลายทั้งหมดให้พอใจด้วยปัจจัยสี่ (กระทำให้เป็นทาน) ผ่องใสไม่ขาดสายฯ เมื่อทรงปรารถนาความมั่งคั่งแห่งพระสัตถธรรม ทรงถวายคำแนะนำภิกษุทั้งหลายแม้ด้วยพระองค์เอง ทรงกระตุ้น (อุตหนุน) ในคันถธุระและวิปัสสนาธุระ ทรงทำให้ศาสนาของพระชินเจ้าเจริญฯ เพราะเหตุที่ ข้าพเจ้าผู้มีความโอบอ้อมอารีอย่างยิ่ง อันผู้มีชื่อว่า ยืนความนำยินดีให้ผู้อื่นนิมนต์ในท่ามกลางหมู่ภิกษุฯ ฉะนั้น ข้าพเจ้าจักแสดงเนื้อความของบทที่ไม่เปิดเผย ในอรรถกถาอังคุตตรนิกายอันยอดเยี่ยมทั้งหมดให้หมดจด อิงอาศัยพลังแห่งบูรพาจารย์ (รจนา)ฯ

นิคมณฑล

การพรรณานี้ โดยคันถะปริมาณได้ ๒๐,๐๐๐ คันถะ จบแล้ว ด้วยคันถะมีประมาณเท่านี้ โดยประการทั้งปวง ฯ สาระแห่งกถามรรค แห่งคันถะอันเก่าที่ตั้งแล้วในที่นี้ แต่คัมภีร์ใด เพราะเหตุนั้น ชาวโลกจึงเรียกกันโดยนามว่า สารัตถมัณฑุสา ฯ พระเจ้าปรักกมพาหุ จอมนระ ผู้หวังความตั้งมั่นแห่งพระสัตถธรรม ผู้มีปกติกระทำให้พระศาสนารุ่งเรืองขึ้น จึงเชื่อเชิญนิมนต์ข้าพเจ้า ฯ ข้าพเจ้า ผู้อยู่ในพระเชตวัน อันร่ำรรมย์ที่พระองค์ทรงรับสั่งให้อำมาตย์สร้างถวายแล้ว อันประดับด้วยปราสาทหลัง ดารดาษด้วยกลุ่มต้นไม้บานาพันธุ์ เป็นแหล่งที่มาแห่งความยินดีแห่งการภาวนา ถึงพร้อมด้วยน้ำอันเย็นแล้ว ได้กระทำแล้วซึ่งการวินิจฉัยอรรถกถานี้ให้ถึงพร้อมด้วยอรรถและพยัญชนะ ให้เป็นอันวินิจฉัยไว้ดีแล้ว ฯ บุญใดที่สำเร็จแล้ว และบุญอื่นใดที่ข้าพเจ้าชวนชวาย ด้วยบุญกรรมนั้น ในการเกิดมีแห่งอรรถกถาที่สอง ข้าพเจ้าบังเฝ้าอยู่ในดาวดึงส์ ยินดีแล้วในคุณแห่งศีลและอาจารย์ ไม่ติดขัดแล้วในกามคุณ ๕ ถึงแล้วซึ่งปฐมผล ในอรรถกถาสุดท้าย ขอให้เห็นพระเมตไตรย ผู้เป็นจอมพระมุนี ผู้เป็นบุคคลผู้เลิศในโลก ผู้

เป็นนาถเจ้า ผู้ทรงยินดีแล้วในประโยชน์เกื้อกูลแก่สรรพสัตว์ ขอให้ได้ฟังซึ่ง พระสัทธรรมเทศนา ของพระธีรเจ้า พระองค์นั้น (และ) บรรลุผลอันเลิศ ขอให้ ข้าพเจ้าฟังดงามในพระศาสนาของพระชินเจ้า ฯ ขอให้พระราชาทั้งหลาย จง รักษาปวงประชานี้โดยธรรมนั้นเทียวในกาลทุกเมื่อ ขอสัตว์ทั้งหลายจงเป็นผู้จัด จ้อในบุญกรรมทั้งหลาย ขอให้พระศาสนาของพระชินเจ้าจงรุ่งเรือง ฯ ขอให้สัตว์ ทั้งหลายทั้งปวง เหล่านี้ จงเป็นผู้ไร้อุปัทวะ ในกาลทุกเมื่อ มีความดำริอันดงาม เนื่องนิตย์ จงถึงบพอันอมตะเถิด ฯ

ก. ๔๐ อัมมสังคณีมูลฎีกา

ขึ้นต้นด้วยบท นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ
ไม่ปรากฏนิคมนกถา

ก. ๔๑ อัมมสังคณีนุฎีกา

ขึ้นต้นด้วยบท นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ
ไม่ปรากฏนิคมนกถา

ก. ๔๒ วิภังคมูลฎีกา

ขึ้นต้นด้วยบท นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ
ไม่ปรากฏนิคมนกถา

ก. ๔๓ วิภังคอนุฎีกา

ขึ้นต้นด้วยบท นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ
ไม่ปรากฏนิคมนกถา

ก. ๔๔ ปัญจปกรณมูลฎีกา

ขึ้นต้นด้วยบท นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ
ไม่ปรากฏนิคมนกถา

ก. ๔๕ ปัญจปกรณอนุฎีกา

ขึ้นต้นด้วยบท นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ
ไม่ปรากฏนิคมนกถา

ภาคผนวก ค

ขั้นตอนในการประกอบยัชญพิธีพราหมณ์

พิธีใหญ่มีขั้นตอนที่จะพึงประกอบ ดังนี้

๑. อวहन อัญเชิญเทวดา
๒. อสน ตั้งอาสนะไว้
๓. สุวาคต ถามว่า มาโดยสวัสดิ์หรือ
๔. ปาทุย ให้น้ำล้างเท้า
๕. อรุฆย ให้น้ำมีดอกไม้ หญ้าฝรั่น และผงไม้จันทร์
๖. อจมนิอ ให้น้ำชำระ
๗. มธุปรุก ให้น้ำดื่มซึ่งปรุงด้วยน้ำผึ้ง น้ำตาล น้ำนมกรองด้วยโลหะ
๘. สนานชล ให้น้ำอาบ
๙. ฤษนุ-อภรณสุย ให้ผ้าและอาภรณ์
๑๐. คนธ ให้ของหอม
๑๑. อกษต ให้เมล็ดข้าวย้อมหญ้าฝรั่น
๑๒. ปุษุป บูชาด้วยดอกไม้
๑๓. ธูป จุดธูปบูชา
๑๔. ทิป ตามไฟ: จุดเทียนหรือตะเกียง
๑๕. เนอเวทุทย วัดอุบูชาตอนนี้มีข้าวสุก ผลไม้ เนยใส น้ำตาล อาหารอื่น ๆ และหมากพลู ของเหล่านี้ต้องเอามือจุ่มน้ำพรหมเสียก่อนจึงบูชานมัสการเทวดา

สำหรับบูชาอย่างกลาง ขั้นตอนมีเพียงตอน ๗ ถึง ๑๒ อย่างน้อยขั้นตอนมีเพียงตอน ๑๐ ถึง ๑๕ แปลว่าขั้นตอนที่ ๑๐, ๑๑ และ ๑๒ ละเว้นไม่ได้ทุกพิธี

เรียบเรียงจากหนังสือนิยายเบงคลีของเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป ภาคผนวกเรื่อง การบูชาเทพเจ้า (เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป, ๒๕๑๔: ๓๖๕-๓๖๖)

ภาคผนวก ง
ระเบียบและวิธีการแต่งปัฐยาวัดศาลา

ปัฐยาวัดศาลามีสูตรว่า

สเมสุ สนิหุโต เซน   ปถยาวตตํ ปกิตฺติตํ
ศาลาที่มี ช คณะท้าย ๔ พยางค์ในสมบาท (บาทคู่)
ท่านเรียกว่า ปัฐยาวัด (พระคัมภีร์สาราถิวังศ์, ๒๕๔๕: ๓๑๗)

ลักษณะของปัฐยาวัดมี ๒ ประการ คือ

๑) มีคณะ ๖ เว้น ส น คณะ ท้ายพยางค์แรก

๒) มี ย คณะ พยางค์แรกในวิสมบาท (บาทคู่ ๑ ๓) มี ช คณะ ท้ายพยางค์แรกในสมบาท (บาทคู่ ๒ ๔) (นาฏจกฺขเรสุ ปาเทสุ สุนาติมหา โยณฺณวา) (๒๕๔๕: ๓๑๘) กล่าวโดยย่อคือในบาทที่ ๑ และ ๓ ลง ย คณะต่อจากพยางค์ที่ ๔ นั่นคือ พยางค์ที่ ๕ ๖ ๗ จะต้องลง ย (๑๒๒) คณะ ส่วนในบาทคู่ คือบาทที่ ๒ และ ๔ ลง ช คณะต่อท้ายพยางค์ที่ ๔ ก็คือ พยางค์ที่ ๕ ๖ ๗ จะต้องลง ช (๑๒๑) ข้อห้ามคือ ห้ามลง ส น คณะในท้ายพยางค์แรก ก็คือ พยางค์ที่ ๒ ๓ ๔ ห้ามลง ส (๑๑๒) น (๑๑๑) มีแผนผังในการแต่ง ดังนี้

บาทที่ ๑ ลง ๐๐๐๐ ย (๑๒๒) ๐

บาทที่ ๒ ๐๐๐๐ ช (๑๒๑) ๐

บาทที่ ๓ ลง ๐๐๐๐ ย (๑๒๒) ๐

บาทที่ ๔ ๐๐๐๐ ช (๑๒๑) ๐

ในพยางค์ที่ ๒ ๓ ๔ ห้ามลง ส น ทั้งสมบาทและวิสมบาท คณะอื่นไม่ได้ห้ามไว้ จึงถือว่าให้ยึดตามแบบที่วางไว้ ข้อควรระวังคือ อย่างนับพยางค์ที่หนึ่งเข้ามาเป็นพยางค์ครุลอยในทุกบาทร่วมกับ ส น คณะ ที่ห้ามไว้ เพราะได้รับการยกเว้นเพื่อให้จำได้ว่า พยางค์ที่ ๒ ๓ ห้ามมีเสียงครุ (๒๒) อนึ่งในพยางค์ท้ายบาทของทุกบาทจะมีเสียงครุ (๒) หรือลหุ (๑) ได้เรียกว่า ครุลอยหรือลหุลอย เรียกว่า ปาทันตครุ ตัวอย่าง เช่น ศาลาในมงคลสูตร ดังนี้

บาทที่ ๑ และ ๓ (วิสมบาท)

ครุ/ลหุ	ห้ามลง ส น คณะ (๑๑๒) (๑๑๑)			ลง ย คณะ (๑๒๒)			ครุ
อ	เส	ว	นา	จ	พา	ลา	นั
ปุ	ชา	จ	ปุ	ช	นี	ยา	นั

บาทที่ ๒ และ ๔ (สมบาท)

ครุ/ลหุ	ห้ามลง ส น คณะ (๑๑๒) (๑๑๑)			ลง ช คณะ (๑๒๑)			ครุ
ปณ	ทิ	ตา	นญ	จ	เส	ว	นา
เอ	ตม	มั	คฺลมฺตตม	ล	มฺต	ต	ม

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

พระมหาสายัญ ศรีอ่อน เกิดเมื่อวันที่ ๗ เดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๐ ณ ต.เหล่าอ้อย อ.ร่องคำ จ.กาฬสินธุ์ เป็นบุตรของนายสมจิตร-นางแสงจันทร์ ศรีอ่อน

จบการศึกษาปริญญาบัณฑิต จากคณะครุศาสตร์ วิชาเอกการสอนภาษาไทย จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มหาวิทยาลัยสงฆ์) รุ่นที่ ๔๙ เมื่อ วันที่ ๓๐ มีนาคม พ.ศ.๒๕๔๗

ปีพุทธศักราช ๒๕๔๗ เข้าศึกษาในคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ภาคการศึกษาแรก ขณะที่กำลังศึกษาได้รับทุนสนับสนุนจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจำนวน ๑๑,๐๐๐ บาทในปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ภาคการศึกษาต้น ปี พ.ศ.๒๕๕๐ ได้รับทุนสนับสนุนการทำวิทยานิพนธ์จากผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประพจน์ อัครวิรุฬหการ หัวหน้าภาควิชาภาษาตะวันออก จำนวน ๕,๐๐๐ บาท